

Міністерство освіти та науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОНДАРЕНКО ВАСИЛІСА ДМИТРІВНА

УДК 327 (73:55:5–15): 341.655/.675:623.454.8 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ АМЕРИКИ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ІСЛАМСЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ ІРАН**

Галузь знань – 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 291 – Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(_____) Бондаренко В.Д.

Науковий керівник: Коппель Олена Арнольдівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Бондаренко В. Д. Еволюція зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки по відношенню до Ісламської Республіки Іран. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» – (29 – «Міжнародні відносини»). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2024, МОН України. Київ, 2024.

Дисертація присвячена дискурсу ефективності зовнішньополітичного курсу США по відношенню до Ісламської Республіки Іран для національних інтересів Сполучених Штатів. Визначений вплив двосторонніх відносин на міжнародний контекст та регіональну стабільність. Проведений комплексний розгляд та всебічний аналіз особливостей та етапів формування, динаміки, основних пріоритетів, механізмів реалізації та результатів зовнішньополітичного курсу США по відношенню до Ісламської Республіки Іран та оцінка його впливу на розвиток глобальних та регіональних міжнародно-політичних процесів. Визначені та проаналізовані основні чинники, що впливають на формування та реалізацію зовнішньополітичної стратегії США щодо Ірану з урахуванням історичної ретроспективи. Розкриті механізми реалізації Сполученими Штатами стратегій стримування та взаємодії, максимального тиску, стримування та залучення ІРІ та характер динаміки американо-іранських відносин за останніх трьох адміністрацій американських президентів внаслідок застосування обраних стратегій. Виявлені особливості інструментів зовнішньої політики США у відношенні Ірану для встановлення свого впливу у регіоні та врегулювання ядерного питання та проаналізовані очікувані Сполученими Штатами результати від їх застосування. З'ясована ефективність та результативність санкцій, здійснено компаративний аналіз впливу їх інтенсивності на розвиток двосторонніх

відносин між країнами та еволюцію ядерної проблеми Ірану.

Аналіз зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів щодо ІРІ здійснюється на теоретико-концептуальному рівні, через призму неоконсервативного, реалістичного та конструктивістського підходів; на доктринальному рівні (аналіз зовнішньополітичного курсу як офіційно сформульованих універсальних принципів зовнішньої політики); на практично-політичному – як аналіз розвитку двосторонніх відносин між США та Іраном та їх впливу на регіональну та глобальну безпеку.

На основі порівняльного аналізу політики адміністрацій президентів Б. Обама, Д. Трампа та Дж. Байдена щодо ІРІ, зокрема стосовно вирішення іранського ядерного питання поглиблюються теоретико-методологічні підходи до визначення рівня стримування та залучення між США та ІРІ, враховуючи аспекти внутрішньополітичного середовища, зовнішньополітичної ідентичності та ефективності механізмів впливу шляхом накладення санкцій. Досліджено вектор політики адміністрації президента Б. Обама, подвійний підхід адміністрації та його наслідки на двосторонні відносини та ядерну проблему Ірану, поглиблено сутність та характеристики понять «співнаправленої політики», «двовекторної політики». Доведено, що підхід адміністрації Б. Обама вдало поєднував елементи економічного тиску, політичного діалогу та намагання обмежити вплив Ірану на регіон Близького Сходу в рамках гібридності політики іранського уряду. Визначено основні характеристики зовнішньої політики адміністрації Д. Трампа у вигляді несистемності та підвищеної конфронтаційності. Піддано науковому аналізу виклики іранській ядерній проблематиці та регіональній безпеці на Близькому Сході за адміністрації Д. Трампа, включаючи виведення США з ядерної угоди (Спільного всеосяжного плану дій) у 2018 р. та відновлення режиму санкцій. Поглиблено сутність та проаналізовано політику «максимального тиску» та її наслідки для двосторонніх відносин з Іраном, враховуючи результати оцінки ефективності та обґрунтованості механізму санкцій. Проаналізовано економічне становище Ірану після введення в дію політики «максимального

тиску» та дієвості впливу санкцій на розвиток ядерної програми ІРІ. Пояснюється можливість та причинно-наслідковий зв'язок між механізмами санкцій та підвищеною вірогідністю виникнення військового конфлікту між США та ІРІ. Проаналізовано новий етап розвитку американо-іранських відносин за політики Дж. Байдена, визначено, що курс адміністрації Дж. Байдена орієнтований на стримування та залучення сторін до активізації політичного діалогу та вирішення іранського ядерного питання, що було притаманно адміністрації Б. Обами. Проаналізовані поступові кроки адміністрації Дж. Байдена в разі дотримання Іраном своїх попередньо наданих зобов'язань під час підписання угоди JCPOA.

Проаналізовано проблеми та перспективи нормалізації двосторонніх відносин, визначено зовнішньополітичні та економічні цілі сторін, а також чинники зацікавленості для забезпечення безпеки на регіональному та глобальному рівнях. Встановлено, що американо-іранські відносини мають потенціал до нормалізації у разі дотримання системного курсу на подолання концептуальних розбіжностей між країнами та встановлення відповідного рівня довіри при дотриманні інструментарію теорії регіонального комплексу безпеки. Показано, що перешкодою до гармонізації відносин є відсутність нормалізованого політичного клімату та діалогу, що унеможливорює компроміс між сторонами.

Визначено глобальні, регіональні та внутрішньополітичні фактори та особливості формування зовнішньополітичного курсу США щодо ІРІ в умовах трансформації близькосхідної регіональної та глобальної міжнародної системи. Враховано особливості становлення внутрішньополітичного середовища Ірану, його стратегічної культури та зовнішньополітичної ідентичності, ісламу як головних чинників історичної, релігійної та культурної спадщини, що формували та регулювали іранську державну політику щодо США. Проаналізована динаміка іранського підходу щодо Ізраїлю, включаючи підтримку терористичних угруповань, а також розвиток іранської ядерної програми. Проаналізований вплив Ірану на баланс сил між США та КНР і РФ

через призму наслідків політики санкцій США та зближення по осі Тегеран-Пекін-Москва та з врахуванням геостратегічного значення ІРІ у трикутнику Іран-РФ-Індія. Зокрема доведено, що економічний тиск на Іран у формі застосування санкцій обумовив зближення Тегерану з РФ та КНР та вплинув на позицію ІРІ у російсько-українській війні. Визначені наслідки російсько-української війни для динаміки американо-іранських відносин. Доведено, що обраний Іраном курс на зближення з КНР та РФ створює нові геополітичні реалії в регіоні Близького Сходу для США та їх союзників. Зміцнення військово-політичного та військово-технічного співробітництва ІРІ та РФ, колективне бажання ухилитися від американських санкцій та їх наслідків знайшло відображення в спільній «Декларації РФ та Ісламської Республіки Іран щодо шляхів та засобів протидії, пом'якшення та компенсування негативних наслідків односторонніх примусових заходів» (грудень 2023 р.).

Обґрунтовано тезу, що послаблення застосування санкцій США може мати значущий вплив на відносини з Ісламською Республікою Іран. Це виходить за рамки звичайної стратегії стримування іранської ядерної програми та агресивної зовнішньої політики Тегерану в регіоні. Водночас спростовується твердження, що подібне послаблення може стати ключовим фактором, що сприяє політиці стримування, залучення та нормалізації двосторонніх відносин на сучасному етапі та у майбутньому.

Розглянуті можливі сценарії розвитку взаємовідносин США з Іраном в умовах трансформації системи регіональної безпеки, спираючись на те, що вирішення проблем між США та Іраном має ключове значення для збереження миру та підтримання стабільності в регіоні Близького Сходу.

Ключові слова: США, Іран, Китай, Росія, санкції, російсько-українська війна, зовнішньополітична ідентичність, іслам, національні інтереси, стратегічне партнерство, енергетична стратегія, транспортні коридори, Пакистан

ABSTRACT

Bondarenko V. D. The evolution of the foreign policy course of the United States of America in relation to the Islamic Republic of Iran. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 291 «International relations, public communications, and regional studies» – (29 – «International relations»). Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, 2024, Ministry of Education and Culture of Ukraine. Kyiv, 2024.

This dissertation is devoted to the discourse of the effectiveness of the United States' foreign policy towards the Islamic Republic of Iran concerning national interests of the United States. The thesis scrutinises the influence of bilateral relations on the international context and regional stability. The study conducts a comprehensive examination and expansive analysis of the characteristics and stages of the formation, dynamics, key priorities, mechanisms of implementation, and outcomes of the U. S. foreign policy toward the Islamic Republic of Iran. Additionally, it evaluates its impact on the development of global and regional international political processes.

The study identifies and analyses the main factors influencing the formulation and subsequent implementation of the U. S. foreign policy strategy toward Iran, considering historical retrospectives. The mechanisms of implementing strategies of containment, engagement, maximum pressure, containment and engagement by the United States, as well as the dynamics of American-Iranian relations throughout the last three U. S. presidential administrations due to the application of these chosen strategies were elucidated in this study.

The dissertation uncovers the unique features of U. S. foreign policy instruments regarding Iran to establish its influence in the region and address the nuclear issue. Furthermore, the paper analyses the anticipated outcomes resulting from their implementation by the United States. The dissertation assesses the

effectiveness and outcomes of sanctions by providing a comparative analysis of their intensity's impact on the development of bilateral relations between the two countries and the evolution of Iran's nuclear problem.

The analysis of the United States' foreign policy towards the Islamic Republic of Iran was conducted on three levels: theoretical-conceptual, doctrinal, and practical-political. At the theoretical-conceptual level, it was approached through the lenses of neoconservative, realistic, and constructivist academic schools. This involved extensive studies of the theoretical foundations that underpin the U. S. foreign policy towards Iran. At the doctrinal level, the analysis focused on the examination of the official and universally formulated principles of U. S. foreign policy toward Iran. This included interpreting the strategies that shaped American foreign policy in the context of Iran. At the practical-political level, the analysis involved a detailed examination of the development of bilateral relations between the United States and Iran and their impact on regional and global security. This level of analysis delves into the practical implications and consequences of U. S. foreign policy decisions and actions in relation to Iran.

Through a comparative analysis of the policies of the administrations of Presidents Barack Obama, Donald Trump, and lastly Joe Biden regarding Iran, with a particular focus on the resolution of the Iranian nuclear issue, this research deepens the theoretical and methodological approaches for assessing the level of containment and engagement between the United States and Iran. This analysis takes into consideration various aspects of the domestic political environment, foreign policy identity, and the effectiveness of influence mechanisms delivered via sanctions.

The study examines the policy direction of the Obama administration, the «dual approach» and its consequences for bilateral relations as well as the Iranian nuclear issue. It further elaborates on the essence and characteristics of the concepts of «concurrent policy» and «dual-vector policy» It is argued that the approach of the Obama administration successfully consolidated elements of economic pressure, political dialogue, and an attempt to limit Iran's influence in the Middle East within the framework of the hybrid policy of the Iranian government.

The key characteristics of the foreign policy of the Trump administration, characterised by inconsistency and an increased confrontational nature were identified. The challenges posed to the Iranian nuclear issue and regional security in the Middle East during the Trump administration were subject to scientific analysis, including the withdrawal of the United States from the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) in 2018 and the reinstatement of wide-reaching sanctions.

The research delves into the essence and analysis of the «maximum pressure» policy and its consequences for bilateral relations with Iran, considering the results of assessing the effectiveness and rationale of the sanctions mechanism. It analyses the economic situation in Iran following the implementation of the «maximum pressure» policy and the effectiveness of sanctions in influencing the development of Iran's nuclear program.

The dissertation explains the possibility and «cause-and-effect relationship» between sanctions mechanisms and the heightened likelihood of a military conflict between the United States and the Islamic Republic of Iran. The thesis analyses a new phase in the development of U. S. – Iranian relations under the policies of President Joe Biden, identifying that his administration's course is oriented towards containment and engagement, similarly to the approach seen during the Obama administration. The gradual steps taken by the Biden administration in response to Iran's compliance with its previous commitments under the JCPOA (Joint Comprehensive Plan of Action) are also assessed.

The research delved into the challenges and prospects of normalising bilateral relations and identifies the foreign policy and economic objectives of both parties, supported by the factors of interest in ensuring regional and global security. It concludes that U. S. – Iranian relations have the potential for restoration towards normalisation if a systematic approach is pursued to overcome conceptual divergences between the countries and establish an appropriate level of trust through the application of the regional security complex theory. The absence of a normalised political climate and dialogue is identified as an obstacle to harmonising relations, preventing a compromise between the parties.

The study identifies global, regional, and domestic factors and peculiarities shaping the U. S. foreign policy towards Iran in the context of the transformation of the Middle Eastern regional and global international system. It considers the formation of Iran's domestic political environment, its strategic culture, and foreign policy identity, as well as the role of Islam as key factors in its historical, religious, and cultural heritage that have shaped and regulated Iran's state policy towards the United States.

The dynamics of Iran's approach to Israel, including its support for terrorist groups, and the development of Iran's nuclear program are analysed. The dissertation assessed the impact of Iran on the balance of power between the United States, China, and Russia, considering the consequences of U. S. sanctions policies and the convergence along the Tehran-Beijing-Moscow axis. Particularly, it is demonstrated that the economic pressure on Iran in the form of sanctions led to closer ties between Tehran-Moscow-Beijing, affecting Iran's position in the Russian-Ukrainian war. The consequences of the Russian-Ukrainian war for the dynamics of U. S. – Iranian relations were identified.

It is argued that Iran's chosen path of rapprochement with China and Russia creates new geopolitical realities in the Middle East region for the United States and its allies. The strengthening of military-political and military-technical cooperation between Iran and Russia, along with the collective desire to circumvent U. S. sanctions and their consequences, is reflected in the joint «Declaration of the Russian Federation and the Islamic Republic of Iran on ways and means of countering, mitigating, and compensating for the adverse effects of unilateral coercive measures» (December 2023).

The thesis substantiates that a reduction in the application of U. S. sanctions may have a significant impact on relations with the Islamic Republic of Iran. This goes beyond the typical strategy of containing Iran's nuclear program and its aggressive foreign policy in the region. However, it is also argued that such a reduction may not necessarily become a key factor in promoting containment, engagement, and normalisation of bilateral relations in the current and future

context.

The dissertation considers various scenarios for the development of U. S. – Iran relations in the context of the transformation of the regional security system, emphasising that resolving issues between the United States and Iran is crucial for maintaining peace and stability in the Middle East region.

Keywords: USA, Iran, China, Russia, sanctions, Russo-Ukrainian war, foreign policy identity, Islam, national interests, strategic partnership, energy strategy, transportation corridors, Pakistan.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Бондаренко В. Сучасна Ісламська Республіка Іран як осередок ескалації регіональної безпеки на Близькому Сході. *Політикус*. 2022. № 5. С. 105-110. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.15>.

2. Бондаренко В. Сучасний огляд на геополітичний трикутник Китай-Іран-Росія у контексті контрбалансу сили США у регіоні Близького Сходу. *Політикус*. 2023. № 4 С. 113-120. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-4.18>

3. Бондаренко В. Еволюція економічних санкцій США проти Ірану та їх вплив на відносини між обома країнами. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 43. С. 168-172. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.28>

4. Бондаренко В. Вплив інтернаціональних угод та глобальних динамік на американську зовнішню політику в контексті відносин з Іраном. *Регіональні студії*. 2023. №35. С. 129-133. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.21>

Статті в іноземних та вітчизняних виданнях:

1. Bondarenko V. Socio-political relations between the Islamic Republic of Iran and other actors of the Persian Gulf. *KELM*. 2020. № 6(34). С. 106-111. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.1.17>

2. Bondarenko V. The concept of “China as a threat” and “Peaceful China” in terms of contemporary world order and hegemony of the United States. *Reality of Politics. Estimates – Comments – Forecasts: Wydawnictwo Adam Marszalek*. 2021. No. (2)16. С.13-23. DOI: <https://doi.org/10.15804/rop2021201>

3. Бондаренко В. Концепція взаємопов’язаності «війни» та «політики» Карла фон Клаузевіца у контексті ведення воєнних дій у ХХІ ст. на прикладі російсько-українського асиметричного конфлікту. *Молодий вчений*. 2021. № 5(93). С. 85-88. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-17>

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Бондаренко В.Д. Ісламська республіка Іран на сучасній геополітичній арені світу. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи». Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2020. С. 67-71.

2. Bondarenko V.D. Theoretical and practical dimension of trump’s foreign policy towards the Islamic republic of Iran using the SWOT-analysis approach. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства». Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2021. С. 79-84.

3. Бондаренко В.Д. Формування та розвиток ірано-американських відносин: шлях від співпраці до конфронтації. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Чинники розвитку суспільних наук у ХХІ столітті». Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2021. С. 81-86.

4. Бондаренко В.Д. Характеристика ядерної програми Ісламської республіки Іран у світовій та регіональній площині до 2000-х років. V International scientific conference “Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration”. Leipzig: Baltija Publishing, 2021. P. 55-58.

5. Bondarenko V.D. The angle of the foreign policy of the administration of

Barack Obama towards the Islamic Republic of Iran: was it a Policy of “Appeasement”? III International scientific and practical conference «Theoretical aspects of education development». International Science Group. 2023. P. 468-471.

6. Бондаренко В.Д. Третій закон ньютонна або роль реакційної політики США та колективного заходу на сучасну зовнішню політику Ісламської республіки Іран. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific progress: innovations, achievements and prospects». MDPC Publishing, 2023. С. 327-332.

7. Бондаренко В.Д. Релігійно-етнічний фактор як головний інструмент гібридної війни Ісламської республіки Іран проти «м’якої сили» США у регіоні Близького та Середнього Сходу. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Prospects of modern science and education». International Science Group. 2023. С. 513-516.

8. Бондаренко В.Д. Осередки зародження антиамериканської вісі Тегеран-Пекін-Москва. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Basics of learning the latest theories and methods». International Science Group. 2023. С. 337-339.

9. Бондаренко В.Д. Динаміка американських санкцій проти Ісламської республіки Іран та їх вплив на регіональні стосунки. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Modern problems of science, education and society». Київ: SPC “Sciconf.com.ua”. 2023. С. 812-816.

10. Бондаренко В.Д. Іранська ядерна угода та її вплив на американську зовнішню політику: минуле, сучасність та майбутнє. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Modern research in science and education». VoScience Publisher. 2023. С. 370-373.

11. Бондаренко В.Д. Іранська ядерна угода: минуле, сучасність та майбутнє. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Current challenges of science and education». MDPC Publishing. 2023. С. 388-390.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США ЩОДО ІРІ	29
1.1. Джерельно-документальна база та ступінь розробки проблеми американо-іранських відносин	29
1.2. Ретроспективний аналіз місця ІРІ у зовнішній політиці США	38
1.3. Особливості внутрішньополітичного середовища ІРІ	56
Висновки до Розділу 1	70
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ТА РОЗВИТОК «ІРАНСЬКОГО ПИТАННЯ» В	
ПОЛІТИЦІ АДМІНІСТРАЦІЙ ПРЕЗИДЕНТІВ США	73
2.1. Стимування та взаємодія в політиці адміністрації президента Б. Обама щодо Ісламської Республіки Іран	73
2.2. Стратегія максимального тиску в політиці адміністрації президента Д. Трампа щодо Ісламської Республіки Іран	88
2.3. Стимування та залучення в політиці адміністрації Дж. Байдена щодо Ісламської Республіки Іран	102
Висновки до Розділу 2	115
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН В	
КОНТЕКСТІ ПОГЛИБЛЕННЯ ДИСБАЛАНСІВ НА	
ГЕОПОЛІТИЧНІЙ АРЕНІ	119
3.1. Геополітичні та безпекові засади американо-іранських відносин	119
3.2. Визначальні перспективи розвитку двосторонніх відносин в контексті збереження миру в регіонах міжнародної напруги	142
Висновки до Розділу 3	161
ВИСНОВКИ	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	198

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВМС – Воєнно-морські сили

ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї

ЄС – Європейський Союз

ІДІЛ (ISIS) – Ісламська Держава Іраку та Лівану

КВІР – Корпус вартових ісламської революції

МАГАТЕ – Міжнародна організація атомної енергії

ОАЕ – Об'єднані Арабські Емірати

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СВПД – Спільний Всеосяжний План Дій

Atoms for peace – Атоми заради миру

CISADA – Comprehensive Iran Sanctions, Accountability and Divertisement Act
(Всеосяжний закон про санкції, підзвітність і перехід до Ірану)

Jundullah – Народний Рух Опору Ірану

FTO – Foreign Terrorist Organisation, Іноземна терористична організація

HFAC (House Foreign Affairs Committee) – Комітет Палати Представників у
закордонних справах

SAC – Senate Appropriates Committee – Комітет Сенату з бюджетних
асигнувань

SDN – Specially Designed Nationals (спеціально відділені громадяни)

ILSA – The Iran and Libya Sanctions Act (Закон про санкції проти Ірану та Лівії)

IMSC – International Maritime Security Construct (Міжнародна конструкція
безпеки на морі)

PKK – Partiya Karkeren Kurdistan (Партія Каркерен Курдистан)

PJAK – Partiya Jiyaka Azad a Kurdistan (Партія Джияка Азад Курдистан)

RSCT – Regional Security Complex Theory (Теорія регіонального комплексу
безпеки)

UNHRC – The United Nations Human Rights Council (Рада ООН з прав людини)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасні міжнародні відносини характеризуються загостренням суперечностей не тільки між глобальними акторами, але також між глобальними та регіональними центрами, зокрема Сполученими Штатами Америки та Ісламською Республікою Іран, взаємодія між якими впливає на трансформацію системи регіональних та глобальних міжнародних відносин. Оскільки американо-іранські відносини формуються під впливом здійснюваної офіційним Вашингтоном зовнішньополітичної стратегії, доцільним є дослідження цієї стратегії.

Домінування на Близькому Сході традиційно було запорукою глобального лідерства США. Після Другої світової війни регіон Близького Сходу став одним із основних у реалізації стратегічних інтересів США, а після закінчення холодної війни і розпаду СРСР, США затвердили себе в якості єдиної сили, здатної нести відповідальність за регіональну стабільність. Послаблення лідерських позицій США на світовій арені особливо помітно відобразилось на Близькому Сході.

Двосторонні відносини між Сполученими Штатами та Іраном відзначаються складною історією, яка впродовж тривалого періоду мала достатньо динамічний характер розвитку. Після Ісламської революції 1979 року обидві держави відмовились від дипломатичних контактів. Іран набув статусу противника національних інтересів США у регіоні Близького Сходу, а питання механізмів та політики ядерного стримування стало одним із головних національних завдань реформування вектору зовнішньої політики, підходів адміністрацій та предметом особливої уваги США. Сьогодні Ісламська Республіка Іран продовжує залишатись важливим актором міжнародних та двосторонніх відносин для Сполучених Штатів в регіоні Близького Сходу та Перської затоки, перш за все як одна з найбільших країн

видобувачів нафти, яка впливає на динаміку цін на енергоносії та підтримання безпеки в регіоні. За останні роки Тегеран посилив свій вплив на формування політичного клімату, як регіонального, так і глобального, адже володіє перевагами транзитного вузла із Центральною Азією, відповідно сприяючи або ж перешкоджаючи широтним комунікаціям між Заходом та Сходом. З моменту завершення Холодної війни Вашингтон перебував у пошуку нових оптимальних методів реалізації своєї зовнішньої політики щодо стримування та залучення країн в регіоні та безпосередньо – Ісламської Республіки Іран. Даний факт обґрунтовує вибір теми дослідження, актуалізуючи аналіз особливостей підходів адміністрацій американських президентів до формування та реалізації політики Сполучених Штатів щодо Ірану, оскільки з моменту виникнення американо-іранського протистояння супротив вийшов за рамки міждержавного та регіонального конфлікту, набувши більш глобального значення. Досвід Вашингтону у стримуванні та залученні Ірану є надзвичайно актуальним та необхідним за теперішніх умов в контексті війни Росії проти України. Беручи до уваги практичний досвід, політика санкцій та міжнародної ізоляції призвела до певного зниження напруги у регіоні та тимчасового призупинення розвитку іранської ядерної програми. З огляду на те, що Іран та Росія мають спільні риси у питанні енергозалежності економіки від розвинутих країн, держави переслідують спільну зовнішню політику у багатьох напрямках, відповідно значно актуалізується необхідність розробки нової власної стратегії стримування країни агресора, створення умов задля підвищення контролю, досягнення домовленостей, деескалації конфлікту із використанням багаторічного досвіду США.

Таким чином, **актуальність теми дослідження** зумовлена наступними чинниками:

– особливим місцем Ісламської Республіки Іран в системі регіональних та міжнародних відносин, у зовнішній політиці США, враховуючи аналіз політичних подій та роль, яку Іран відігравав у формуванні стратегій адміністрацій президентів США;

– важливим значенням близькосхідного регіону в системі міжнародних відносин та світової політики, а також зовнішньополітичних пріоритетів США;

– трансформацією ролі та місця «іранського питання» у політиці трьох останніх адміністрацій президентів США, включаючи Б. Обаму, Д. Трампа та Дж. Байдена. Дослідження іранського вектору зовнішньої політики адміністрацій президентів США надає глибокого розуміння динаміки американо-іранських відносин протягом різних каденцій, концептуального навантаження зовнішньополітичних підходів та побудови механізмів стримування та залучення Ірану;

– важливістю визначення концептуальних напрямків розвитку двосторонніх відносин між США та Іраном в контексті поглиблення геополітичних дисбалансів на міжнародній арені, поглибленого розгляду можливостей розвитку та налагодження відносин між обома країнами;

– доцільністю аналізу механізмів санкцій та їх ефективності, як механізму стримування розвитку ядерної програми Ісламської Республіки Іран;

– розглядом можливих сценаріїв налагодження відносин між США та Іраном за вирішення напруженості ядерної проблематики, зміни політичного діалогу та клімату між обома країнами.

Актуальність теми **визначає наукову проблему**, вирішення якої є релевантним процесом дослідження, а саме дискурс ефективності зовнішньополітичного курсу США по відношенню до Ісламської Республіки Іран для національних інтересів Сполучених Штатів та оцінка його впливу на розвиток глобальних і регіональних міжнародно-політичних процесів. Проблема дослідження полягає в суперечностях між станом реалізації зовнішньополітичної стратегії США щодо ІРІ та вимогами до її більш ефективного функціонування. Таким чином, складається суперечлива ситуація, що потребує свого теоретичного вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами,

грантами. Дослідження виконано у рамках комплексної програми науково-дослідних робіт Київського національного університету імені Тараса Шевченка і науково-дослідних тем Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Асоціація як новий формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти» (номер державної реєстрації 16БФ048–01) та «Україна в процесі трансформації світового порядку» (номер державної реєстрації 16КФ048–05). У рамках зазначених тем дисертаційна робота відповідає напрямку наукової діяльності кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Встановлення наслідків реконфігурації співвідношення сил на трансформацію світового порядку».

У даному контексті особливого значення набуває проблема дискурсу ефективності зовнішньополітичного курсу США по відношенню до Ісламської Республіки Іран для національних інтересів Сполучених Штатів та оцінка його впливу на розвиток глобальної і регіональної міжнародно-політичної ситуації, що і зумовило **мету** даного дисертаційного дослідження: визначення особливостей формування, динаміки, основних пріоритетів, механізмів реалізації та результатів зовнішньополітичного курсу США по відношенню до Ісламської Республіки Іран та оцінка його впливу на розвиток глобальних і регіональних міжнародно-політичних процесів.

Досягнення поставленої мети дослідження здійснюється за допомогою вирішення наступних завдань:

- визначення концептуально-теоретичних засад дослідження зовнішньополітичної стратегії США щодо ІРІ в контексті стратегічної культури;

- визначення та аналіз основних чинників, що впливають на формування та реалізацію зовнішньополітичної стратегії США щодо Ірану з урахуванням історичної ретроспективи;

- аналіз зовнішньополітичних цілей та основних пріоритетів політики США щодо ІРІ;
- розкриття механізму реалізації Сполученими Штатами стратегій стримування та взаємодії, максимального тиску, стримування та залучення ІРІ та визначення характеру динаміки американо-іранських відносин за останніх трьох адміністрацій американських президентів внаслідок застосування вказаних стратегій;
- виявлення особливостей інструментів зовнішньої політики США у відношенні Ірану для встановлення свого впливу у регіоні, врегулювання ядерного питання та аналіз їх ефективності та відповідності наслідків їх застосування очікуваним Сполученими Штатами результатами;
- з'ясування ефективності та результативності санкцій та порівняння їх інтенсивності в контексті розвитку двосторонніх відносин між країнами та розвитку ядерної проблеми Ірану;
- визначення впливу американо-іранських відносин на міжнародний контекст, регіональну стабільність та з'ясування можливих перспектив їх розвитку.

Враховуючи визначену мету та завдання дисертаційного дослідження **об'єктом** виступає зовнішня політика США, **предметом** – еволюція зовнішньополітичного курсу США щодо ІРІ за адміністрацій Б. Обами, Д. Трампа та Дж. Байдена.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період президентства Б. Обами (2009-2017 рр.), Д. Трампа (2017-2021 рр.) та Дж. Байдена (2021-2024 рр.). Верхньою межею виступає сучасний етап взаємовідносин між обома країнами за адміністрації президента Дж. Байдена та прогнозування подальших варіантів та сценаріїв розвитку двосторонніх відносин між обома країнами. При висвітленні еволюції зовнішньополітичної стратегії США щодо Ірану авторка виходила за окреслені хронологічні межі, що надало змогу здійснити компаративний аналіз стратегій близькосхідної політики попередніх адміністрацій – Дж. Картера (1977-1981 рр.); Р. Рейгана (1981-

1989 рр.); Буша-старшого (1989-1993 рр.); Б. Клінтона (1993-2001); Буша-молодшого (2001-2009 рр.).

Методи наукового дослідження. Методологічна структура роботи передбачає розгляд та дослідження зовнішньополітичного курсу США відносно ІРІ на декількох рівнях: теоретико-концептуальному, стратегічно-доктринальному та практичному. Відповідно з метою досягнення поставлених завдань наукового дослідження авторкою було використано низку більш широких наукових методів задля отримання поставлених цілей, а саме:

– *теоретично-концептуальний підхід* використовувався для аналізу ролі державних органів США щодо вироблення відповідної політики США у відношенні Ісламської Республіки Іран;

– *системний підхід* був покладений в основу аналізу цілісної множини об'єктів забезпечення розуміння та вивчення політичного та економічного життя Сполучених Штатів на сучасному етапі та дозволив дослідити внутрішні та зовнішні компоненти з метою окреслення впливу на еволюцію зовнішньополітичного курсу США щодо ІРІ;

– *структурно-функціональний підхід* використовувався з метою визначення конкретних елементів міжнародної системи, у якій функціонують об'єкт та предмет наукового дослідження, та що у їх взаємодії представляють одне ціле. Використання даного методу спростувало розуміння та вивчення механізмів формування іранського напрямку в американській зовнішній політиці у питанні протистояння між політикою стримування та бажанням до налагодження політичного діалогу та покращення двосторонніх відносин;

– *ретроспективний підхід* залучений з огляду на історичне минуле та для допомоги знайти відповіді на місце Ісламської Республіки Іран у зовнішній політиці США;

– *політико-правовий підхід* використовувався задля з'ясування системи економічних обмежень системи США та їх впливу на внутрішньо-економічне становище та поведінку ІРІ на міжнародній арені;

– *контент-аналіз та івент-аналіз* стали основою для опрацювання

значного масштабу публічної інформації, наукових статей, прес релізів тощо;

– *компаративний підхід* пішов в основу простеження динамічних змін концептуального забезпечення зовнішньої політики США та методів її реалізації за певних адміністрацій президентів США;

– *прогностичний підхід* використовувався з метою аналізу минулих даних історичних явищ між обома країнами та головних факторів, які формували відносин між обома країнами. Даний науковий метод також використовувався задля розробки моделей, на основі яких прогностично розроблялись моделі поведінки обох держав за відповідних подій та явищ, допомагаючи прогнозувати майбутній розвиток подій. Даний науковий інструмент надав можливість заглибитись у планування, за допомогою якого було створено деякі сценарії можливого розвитку двосторонніх відносин, врахування різних факторів, які можуть мати вплив на формування політичного клімату між державами, з метою оцінки перспектив майбутнього.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертаційна робота є оригінальним системним дослідженням особливостей формування, динаміки, основних пріоритетів, механізмів реалізації та результатів зовнішньополітичного курсу США по відношенню до Ісламської Республіки Іран з оцінкою його результативності та впливу на розвиток глобальних і регіональних міжнародно-політичних процесів. У проведеному дослідженні:

Вперше:

– визначено генезис та еволюцію концептуального забезпечення зовнішньополітичного курсу США щодо ІРІ;

– надана оцінка зростанню іранського впливу у світовій політиці та особливостей гібридної стратегії ІРІ, що зумовило особливості американського зовнішньополітичного курсу щодо Ірану, мотиви якого полягають у запобіганні закріпленню Ірану у положенні регіонального гегемона;

– проаналізовано механізм реалізації зовнішньополітичного курсу

США щодо ІРІ, доведено, що стратегія максимального тиску не завжди є ефективною для національних інтересів США та збереження лідерства Вашингтону в регіоні.

Поглиблено:

– розуміння особливостей внутрішньої політики, стратегічної культури та зовнішньополітичної ідентичності, що чинять суттєвий вплив на характер зовнішньої політики держави, що яскраво виражено в кейсах як ІРІ, так і США в формуванні їх політики;

– ретроспективний аналіз політики санкцій США як методу політики стримування ракетних та ядерних програм Ірану;

– розуміння, що вплив на політику США щодо Ірану чинить динаміка американських електоральних процесів, а також визначено динаміку дипломатичних відносин між США та ІРІ в контексті зміни американських адміністрацій.

Набуло подальшого розвитку:

– обґрунтування, спираючись на реалістичну та конструктивістську теорії, що спроби змусити Іран змінити його зовнішню політику зазнали невдачі через відсутність розуміння того, якою мірою зовнішньополітична ідентичність Ірану впливає на його ставлення до ядерної програми та відкритість до співпраці із західними державами;

– розуміння, що загострення американо-іранських відносин визначило тренд співпраці ІРІ з КНР та РФ з низки ключових стратегічних напрямків для цих режимів, насамперед фактору підтримки Іраном війни Росії проти України та опосередковану залученість ІРІ до російської збройної агресії у якості джерела експорту воєнізованих одиниць у російсько-українській війні.

Відповідно, наукова новизна даного наукового питання надає надзвичайну **важливість** у сучасному геополітичному контексті, а саме:

Суперечливістю попередніх наукових досліджень та недоліками в методології: попередні наукові дослідження в даному контексті фокусувалися або ж на дуже загальних аспектах відносин між США та ІРІ, або ж на доволі

окремих аспектах ворожнечі між країнами. Відповідно, наукові праці не завжди представляли аналіз їх динаміки у хронологічних рамках останніх трьох каденцій американських президентів: Б. Обама, Д. Трампа та Дж. Байдена. Це відкриває можливість для більш глибокого та всебічного аналізу еволюції політики США щодо Ірану та її впливу на міжнародний баланс сил. Отже, вивчення даної проблематики у контексті аналізу трьох останніх каденцій американських адміністрацій стає надзвичайно важливим та актуальним для розуміння геополітичних процесів у сучасному світі та для розробки стратегій, які спрямовані на збереження стабільності миру як у регіональній, так і міжнародній площині.

Посилення ролі КНР та РФ: у сучасну епоху, як ніколи раніше спостерігається зростання впливу КНР та Росії на світові процеси. Обидві країни мають стратегічні відносини з Іраном, займають важливі позиції в регіонах, де Іран також має свої національні інтереси. Аналіз відносин між США та осі Тегеран-Пекін-Москва допомагає зрозуміти, які стратегії та альянси формуються у сучасному геополітичному ландшафті і яким чином можна на них впливати;

Війна Росії проти України: повномасштабне вторгнення Росії в Україну за часткового посередництва Ірану у військовій допомозі Москві є однією із ключових точок у сучасних міжнародних відносинах, адже підтримка Іраном Москви у війні проти України є одним із наслідків руйнівного режиму санкцій та «стратегії максимального тиску» США про ІРІ. Відповідно реакція США на війну та їхні зусилля в розробці стратегій та санкцій мають значний вплив на подальшу еволюцію зовнішньої політики Вашингтону, а також розкриває можливі наслідки для регіону та глобальної стабільності.

Практичне значення отриманих результатів. Представлена до захисту дисертаційна робота представляє собою комплексне дослідження зовнішньополітичної стратегії США щодо ІРІ. Практична значущість даної роботи полягає в кількох важливих аспектах:

- Визначення нових стратегічних напрямків для зовнішньої політики

України щодо Ірану та регіону Близького Сходу: дисертаційне дослідження може служити основою для розробки більш ефективної та обгрунтованої зовнішньої політики України, спрямованої на досягнення стабільності та миру в регіоні.

– Прогнозування розвитку подій та передбачення найбільш імовірних сценаріїв: дисертація надає можливість аналізувати можливі сценарії розвитку американо-іранських відносин та їхній вплив на геополітичну картину регіону, що необхідно для прийняття рішень в майбутньому ключовими акторами міжнародних відносин;

– Вдосконалення міжнародних відносин між обома країнами та налагодження політичного клімату у регіоні Близького Сходу: результати дослідження можуть служити основою для вдосконалення співпраці та дипломатичних зусиль в регіоні, що може стати результатом зменшення напруженості та покращення міжнародних відносин між обома країнами та в регіоні загалом;

– Залучення підвищеної уваги до проблеми: дослідження може допомогти залучити увагу громадськості та міжнародних організацій до важливості миру та стабільності в регіоні Близького Сходу і сприяти обговоренню можливих шляхів вирішення конфлікту та співпраці.

Вищенаведені аспекти додають практичну важливість до даного наукового дослідження та роблять його актуальним та значущим для розуміння складних відносин між США та Іраном на Близькому Сході у сучасному турбулентному контексті. Практична значущість даної роботи розширюється ще більше, оскільки вона відіграє важливу роль у аналізі санкцій як стимулу для Ірану здобути нових стратегічних партнерів задля забезпечення своєї міжнародної діяльності та виживання у міжнародному середовищі як економічно так і політично, а також в контексті війни Росії проти України. Ці дві сфери взаємодіють та впливають на динаміку міжнародних відносин, у тому числі і на політику Сполучених Штатів Америки відносно ключових центрів сили світу.

Аналіз відносин між Іраном та іншими країнами в регіоні Перської затоки є ключовим для розуміння геополітичних зсувів та ролі, яку ці країни відіграють на міжнародну поведінку Ірану. Розгляд цих відносин допомагає з'ясувати можливі наслідки для глобального порядку, а також для стійкості та безпеки в регіонах, включаючи Близький Схід та Перську Затоку відповідно формуючи аналітичне підґрунтя для аналізу еволюції реакційної зовнішньої політики Вашингтону.

Варто зазначити, що повномасштабна війна Росії проти України враховуючи іранський чинник має важливе значення для розуміння еволюції зовнішньої політики США. Подібні конфлікти визначають стратегічні рішення та підходи Сполучених Штатів до міжнародних конфліктів і можуть мати далекосяжні наслідки для стійкості та безпеки у світі.

Україна, будучи об'єктом військової агресії з боку Росії, має можливість вивчити важливі уроки для себе та інших країн на міжнародній арені враховуючи досвід та плин зовнішньої політики США на країну агресора. Аналіз реакції США та їхньої політики стосовно конфлікту в Україні може слугувати цінним джерелом для формулювання стратегічних відповідей на агресивну поведінку інших держав та зміцнення підтримки міжнародних прав та безпеки.

Отже, включення аналізу відносин нової осі Тегеран-Пекін-Москва та війни Росії проти України до даної роботи надає їй академічну значущість та можливість доповнити дисертаційне дослідження більш широким та загальним контекстом міжнародних відносин та політики США на світовій арені.

Основні результати дослідження можуть бути використані, насамперед, державними органами влади, відповідальними за формування та реалізацію зовнішньої політики України, а саме Офісом Президента України, Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, Міністерством закордонних справ України. Особливо важливими проведені дослідження і висновки роботи будуть для Міністерства закордонних справ України. Дисертація може

безпосередньо використовуватися у роботі Спеціального представника України з питань Близького Сходу та Африки, П'ятого територіального департаменту (країни БС та Африки), Департаменту економічної дипломатії та санкційної політики, Департаменту міжнародної безпеки. Отримані результати можуть бути використані під час створення Стратегії України по взаємодії з країнами Близького Сходу та Стратегії України у регіоні Перської затоки.

Дана наукова робота може представляти інтерес для Національного інституту стратегічних досліджень, Дипломатичної академії України ім. Геннадія Удовенка при МЗС України, Інституту сходознавства ім. А. Кримського Національної академії наук України та інших українських науково-дослідних установ.

Окремі частини дисертації та отримані наукові результати можуть використовуватися у навчальному процесі в якості матеріалів для підготовки лекцій із актуальних проблем міжнародних відносин та зовнішньої політики у вищих навчальних закладах України.

Особистий внесок дисертанта. Дисертаційна робота представляє собою самостійне наукове дослідження. Усі наведені в рукописі дисертації наукові висновки та результати одержані авторкою особисто. Дослідження є незалежною та самостійною науковою працею, в якій застосовувалися джерела та схематичні графіки із власного аналізу, висвітлено власні наукові розробки авторки, які ґрунтовно проаналізували виокремлені наукові завдання та дозволили вирішити поставлені цілі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження апробовані у формі участі дисертантки у міжнародних науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, зокрема: «Розвиток суспільних наук: Європейські практики та національні перспективи» (м. Київ, 25–26 грудня 2020 р.); «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства» (м. Одеса, 10–11 вересня 2021 р.); Громадська організація «Львівська фундація суспільних

наук», «Чинники розвитку суспільних наук у XXI столітті» м. Львів 22–23 жовтня 2021 р.; Leipzig University Faculty of social sciences and philosophy. V International scientific conference. Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration, (October 22, 2021, Leipzig); III International scientific and practical conference «Theoretical aspects of education development», Warsaw, Poland (January 24–27, 2023); V Міжнародна науково-практична конференція Scientific progress: innovations, achievements and prospects (6–8 лютого 2023, Мюнхен); V Міжнародна науково-практична конференція «Prospects of modern science and education» (07–10 лютого 2023 р., Стокгольм, Швеція); IX Міжнародна науково-практична конференція «Basics of learning the latest theories and methods» (07–10 березня, 2023 р. Бостон, США); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Modern problems of Science, Education and Society» (9–11.10.2023 Київ, Україна); II Міжнародна науково-практична конференція, Modern research in Science and Education (12–14.10.2023 року, м. Чикаго, США); III Міжнародна науково-практична конференція «Current challenges of Science and Education» (13–15.11.2023 Берлін, Німеччина).

Наукові публікації. Основні дослідження даної дисертаційної роботи були опубліковані у семи наукових статтях, які були відтворені у національних та міжнародних фахових виданнях з політичних наук: «Socio-political relations between the Islamic Republic of Iran and other actors of the Persian Gulf», *KELM*, 2020, №6 (34) С. 106-111; «The concept of «China as a threat» and «peaceful China» in terms of contemporary world order and hegemony of the United States», *Reality of Politics, Estimates – Comments – Forecasts*, 2021, №(2) 16 С. 13-23; «Концепція взаємопов’язаності «війни» та «політики» Карла фон Клаузевіца у контексті ведення воєнних дій у XXI ст. на прикладі російсько-українського конфлікту», *Молодий вчений*, 2021, №5 (93) С. 85-88; «Сучасна Ісламська Республіка Іран як осередок ескалації регіональної небезпеки на Близькому Сході», *Politicus*, 2022 №5 С. 105-110; «Сучасний огляд на геополітичний трикутник Китай-Іран-Росія у контексті контрбалансу сили США у регіоні

Близького Сходу», *Politicus*, 2023, №4 С. 113-120; «Еволюція економічних санкцій США проти Ірану та їх вплив на відносини між обома країнами», *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 2023, №43 С. 168-172; «Вплив інтернаціональних угод та глобальних динамік на американську зовнішню політику в контексті відносин з Іраном», *Регіональні студії Ужгородський національний університет випуск*, 2023, №35 С. 129-133.

Структура дисертації. Виокремлена наукова мета, завдання та цілі дисертації визначили логічну структуру наукової роботи, яка складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить **201** сторінка, з них основного тексту – **160** сторінки. Список використаних джерел охоплює **236** позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США ЩОДО ІРІ

1.1. Джерельно-документальна база та ступінь розробки проблеми американо-іранських відносин

Точка біфуркації в контексті американо-іранських відносин і зовнішньої політики США щодо Ірану настала після Ісламської революції 1979 р., що фактично призвела до діаметрального повороту в ставленні стейкхолдерів до проблеми. Відповідно огляд сучасної наукової та публіцистичної думки щодо Ірану доречно відраховувати саме з моменту зміни режиму 1979 р. Лейтмотивом зовнішньої політики США щодо Ірану після 1979 р. стало намагання ІРІ створити ядерну зброю, а також дестабілізувати регіон за рахунок фінансування міжнародного тероризму. Як результат, США системно створює тиск на ІРІ за допомогою дипломатичних і економічних інструментів, що покликані обмежити ядерні аспірації Ірану, його прагнення до гегемонії в регіоні та руйнації держави Ізраїль.

При цьому керівництво ІРІ та населення країни демонструють послідовну підтримку іранським ядерним науково-практичним розробкам, незважаючи на тяжкість економічних санкцій, дипломатичний тиск, осуд міжнародного співтовариства. Така лінія поведінки може здаватися ірраціональною з точки зору дослідників і експертів, які вважають, що зовнішня та внутрішня політика ІРІ має відповідати економічним інтересам держави. Відповідно, США продовжує провадити спів-направлену політику (*Dual Track Policy*), що охоплює як суворі економічні санкції, так і стримані дипломатичні кроки назустріч [205, с. 1300].

При цьому в західній дослідницькій і публіцистичній думці панує таке бачення, що конфронтація між західними демократіями та ІРІ йде до ескалації,

а превентивний удар є невідворотною необхідністю в світлі прогресу іранської ядерної та ракетної програми, а також наростання агресивності Ірану в проксі-війнах в регіоні та фінансуванні міжнародного тероризму. В свою чергу, іранський уряд та теократія наголошують на тому, що будь-яке іноземне вторгнення на іранську територію призведе до невідвотної відплати, що матиме комбінований ефект від дії іранських збройних сил, застосування балістичних ракет, обмеження пропозиції нафти на регіональному та міжнародному ринку.

Неоконсервативний підхід, що відрізняється послідовністю позицій і агресивною «яструбовою» політикою, використовує факти щодо агресивної регіональної політики ІРІ, що спрямована на досягнення гегемонії, з метою формування образу ІРІ як ірраціонального фанатичного режиму, що на рівні релігійної віри відданий ідеї створення ядерної зброї та засобів її реалізації з метою знищення «сіоністів» і держави Ізраїль. Дослідники та публіцисти, які дотримуються неоконсервативного підходу стверджують, що США не мають дозволити ІРІ надбати ядерну зброю, оскільки це діятиме проти інтересів США в регіоні, а також створюватиме «екзистенціальну» загрозу для держави Ізраїль [108]. У вищеописаній парадигмі військові дії вважаються кращим підходом – в порівнянні з дипломатичними діями – оскільки цілі іранської теократії абсолютно несумісні з системою цінностей західних демократій, відповідно екзистенційний конфлікт є неминучим. Однак, риторика та лінія поведінки, що покликані змінити сучасний іранський режим, не тільки зменшують ймовірність мирного вирішення конфлікту, але й сприяють зміцненню підтримки керівництвом і населення Ірану в розбудові ядерної програми та ракетної програми.

Натомість дослідники та публіцисти, які дотримуються *реалістичного* та *конструктивістського підходу*, зауважують, що прагнення Ірану до набуття ядерної зброї не є ірраціональним і не межує з релігійною вірою. Натомість на їх думку, іранська зовнішня політика є логічною реакцією на зростаючу небезпеку в регіоні, спричинену посиленням військової

присутності США та значною кількістю недружніх країн-сусідів, які, можливо, вже набули ядерної зброї. В результаті, зовнішня політика ІРІ та відповідь США мотивуються оцінками та баченням, що мають безпекове підґрунтя. Відповідно наголошується потреба в глибшому розумінні внутрішньо-політичного клімату як ІРІ, так і США, що постійно змінюється. Це відкриває тонкіше розуміння глибинних рушійних сил, що є драйверами комплексу дій і явищ, що в загальній уяві сприймається як єдина узгоджена система зовнішньої політики. В основі такого підходу перебуває колективна зовнішньополітична ідентичність, що сформувалася під впливом іміджу шахського уряду з подальшою маргіналізацією теократичного уряду, взаємна недовіра між США та Іраном після 1979 р., своєрідна внутрішньополітична динаміка ІРІ – все це зумовлює складність вирішення конфлікту з точки зору реалістичного та конструктивістського підходу [32; 33].

Відповідно, спроби змусити ІРІ до радикальної зміни зовнішньої політики зазнали невдачі через відсутність розуміння того, якою мірою національна ідентичність Ірану та динаміка іранської внутрішньої політики формує ставлення до ядерних розробок, експансії в регіоні, а також прагнення до співпраці з західними демократіями. Відповідно брак розуміння контексту слугує підґрунтям для продовження стану взаємної неприязні та недовіри, що виливається в конфронтацію та брак прогресу у подоланні світоглядних розбіжностей традиціоналістського іранського суспільства та неоліберальних західних демократій. Зважаючи на гіпертрофоване бачення ІРІ з точки зору прихильників неоконсервативного підходу, що полягає в ірраціональності, що межує з релігійним фундаменталізмом сучасного Ірану, впливає помилковість основного формулювання кризи навколо ІРІ.

З метою поглиблення розуміння ключових підходів до бачення ІРІ розглянемо в більших деталях три вищезазначених течії в науковій думці, а саме неоконсервативний, реалістичний і конструктивістський підхід щодо Ірану.

Неоконсервативний підхід відштовхується від ідеї, що після 1979 р. ІРІ

керується релігійним фундаменталістським світоглядом, наміром знищити державу Ізраїль, піднятися до рівня регіональної гегемонії. Основним важелем досягнення цієї мети, з точки зору неоконсервативного підходу, є набуття ІРІ ядерної зброї та засобів її доправлення. Ця точка зору підживлює войовничу риторику експертів і політиків в США, Ізраїлі, країнах ЄС, які попереджають про катастрофічні наслідки ядерного Ірану. В цьому світлі головне занепокоєння полягає в тому, що Іран з ядерною зброєю не зупиниться ні перед чим, маючи за мету відновити домінуючу позицію в регіоні та просувати Ісламську революцію [91]. Неоконсерватори спростовують результативність дипломатичних зусиль, стверджуючи, що релігійна ідеологія, інтегрована в політичну структуру ІРІ, прирікає на провал будь-які раціональні переговори. Неоконсерватори також відкидають ідею стримування Ірану з точки зору військових і фінансових затрат на таку лінію поведінки [149, с. 79]. Відповідно неоконсервативне бачення ІРІ як ірраціональної дає основу для ідей про військове вирішення конфлікту та посилення санкційного тиску, перетворюючи Іран на державу-ізгой. Едельман, Крепіневич, Монтгомері [92, с. 68] обґрунтовують думку, що ІРІ буде намагатися виявляти агресивну позицію в процесі реалізації ядерної програми, але стане суттєво більш агресивним вже після набуття ядерної зброї. Вони стверджують, що економічний тиск і дипломатичні кроки назустріч не дадуть бажаного результату, натомість посилення військового тиску як демонстрація потенційних наслідків непоступливості переконає керівництво ІРІ згорнути ядерну програму. Неоконсерватори також відзначають значні ризики порушення балансу сил в регіоні внаслідок агресивної зовнішньої політики Ірану, що охоплює, зокрема, гонку озброєнь в регіоні, нестабільність урядів окремих країн регіону, виклики для безпеки США в регіоні, зокрема, в частині стримування подальшого розповсюдження ядерної зброї на Близькому Сході та інших дотичних регіонах.

Значні ризики з точки зору неоконсерваторів в світлі розповсюдження ядерної зброї в регіоні виникають для держави Ізраїль. Зокрема,

Адамський [43, с. 157] припускає, що більшість іранських лідерів бажають пожертвувати інтересами безпеки громадян ІРІ, керуючись релігійною ідеологією. Відповідно до думки неоконсерваторів Ізраїль має виступати за повномасштабну військову кампанію проти ІРІ в разі утворення реальної ядерної загрози. Неоконсерватори також дотримуються думки, що ІРІ має намір влаштувати другий Голокост, виходячи зі своєї ірраціональної позиції щодо зовнішньої політики. В силу цього неоконсерватори відстоюють ідею покладання Ізраїлю виключно на свої сили – без сподівань на невпевнені адміністрації в США – в забезпеченні власної національної безпеки. При цьому думка ізраїльської школи неоконсерваторів щодо одноосібного вирішення іранського конфлікту без залучення США не знаходить повної підтримки в ізраїльському суспільстві [179].

Кроненіг [149, с. 79] доводить, що США мають завдати превентивного військового удару, перш ніж Іран зможе використовувати свої запаси урану – з метою уникнути безпосередньої загрози інтересам національної безпеки США. Формулювання Кроненіга «вдарити зараз або постраждати пізніше» втілює припущення неоконсерваторів про те, що Іран не лише прагне набути ядерного арсеналу, а додатково до того має намір використати свій ядерний потенціал з метою, по-перше, зашкодити посиленню інтересів США в регіоні, по-друге, укріплення чинного режиму, по-третє, уможливити військовий наступ з використанням конвенційних озброєнь без втручання інших держав регіону та західних демократій.

При цьому ключовою складовою неоконсервативного підходу є активне освітлення конфлікту з Іраном в ЗМІ. Наприклад, Уолт [228] привертає увагу до того, що набуття ядерної зброї ІРІ розглядається в ЗМІ як подія, що вже відбулася. Звичайною риторикою неоконсерваторів у ЗМІ є ядерний Голокост, що консолідує підтримку електорату та відволікає громадян від поточних проблем всередині країни [122, с. 322].

Реалістичний підхід дає своє бачення зовнішньої політики ІРІ та іранської ядерної програми, що полягає в запереченні ірраціональності

керівництва ІРІ, натомість наголошує на важливості глибокого розуміння підґрунтя зовнішньої та внутрішньої політики Ірану на сучасному етапі. За реалістичним підходом іранська ядерна програма розглядається не як ірраціональне прагнення релігійних фундаменталістів, натомість як засіб забезпечення безпекових інтересів з точки зору іранського керівництва та суспільства. Цей підхід обґрунтовується в частині, що аналіз зовнішньої та внутрішньої політики має відштовхуватися не від рівня окремих проблем і аспектів політики, а від рівня окремої національної держави. Поведінка держави, з огляду на вищеописану конструкцію, є похідною від взаємодії між державами в поточній міжнародній системі, де баланс сил і мотивації формують зовнішню політику [228]. За реалістами прагнення держави Іран до набуття ядерної зброї є засобом стримування іноземних вторгнень на суверенну територію та забезпечення незалежності. При цьому за реалістичним підходом відкидаються запевнення керівництва ІРІ про мирний характер ядерної програми з метою диверсифікації джерел енергії; натомість реалістичний підхід стверджує, що ІРІ прагне набути ядерну зброю в результаті реалізації ядерної програми.

При цьому ця школа відкидає переконання неоконсерваторів, що ядерний Іран становить значну загрозу безпеці США, і стверджує, що мотиви американської зовнішньої політики щодо ІРІ полягають головним чином у запобіганні закріпленню Ірану в положенні регіонального гегемона. В цьому ключі Такейх [189, с. 23] розуміє прагнення Ірану до розробки ядерної зброї як реакцію на уявне оточення його ворогами, що підкріплено присутністю американських збройних сил в Перській Затоці, а також превентивних ударів Ізраїлю по майданчиках іранської ядерної програми. До того ж, над Іраном досі тяжіє бачення адміністрації Буша як члена «осі зла», що стимулює іранське керівництво забезпечувати стратегічні інтереси відповідно до свого бачення, а саме за допомогою набуття ядерної зброї та засобів її доправлення. Такейх також утримується від оцінки Ірану як надмірно агресивної держави, наводячи приклад небажання іранської сторони застосувати хімічну зброю під

час ірано-іракської війни 1980-1988 рр. – на противагу саддамівському Іраку. Іншим аргументом є суттєве розходження риторики та реальних дій ІРІ щодо Ізраїлю. Таким чином, Такейх в рамках реалістичної концепції ставить поведінку держави вище системи її цінностей і усталених норм.

В свою чергу, Рідель [189, с. 374] не вбачає катастрофічних наслідків для безпеки регіону внаслідок набуття ІРІ ядерної зброї та не буде мати значного впливу на баланс сил в регіоні Близького Сходу. Спираючись на реалістичну концепцію поведінки держав, спрямованої на безпеку в міжнародних відносинах, Рідель зазначає, що прагнення Ірану полягатимуть виключно в стримуванні впливу США, посилення своєї автономії та примноженні свого регіонального впливу. Рідель відкидає твердження, що ІРІ може передати ядерну зброю терористам та проксі-силам для ведення проксі-війни з Ізраїлем, а також експансії Ісламської революції; дану тезу Рідель обґрунтовує попередньою історією Ірану, що характеризується колоніалізмом і упослідженими кроками з боку західних держав. Відповідно поведінка Ірану є реакційною, а не проактивною, адже загальний баланс сил в регіоні спричиняє малоімовірність наступальних дій.

В свою чергу, в рамках реалістичної теорії Уолт і Міршаймер [229] обґрунтовано критикують загальноприйняті обґрунтування політики американських адміністрацій щодо Ірану. Зокрема, географічна віддаленість Ірану від США та значна військова потуга американської сторони зумовлюють необґрунтованість тез про значну загрозу ІРІ для США (на відміну від Ізраїлю, що знаходиться в одному регіоні з Іраном). Відповідно Уолт і Міршаймер [229] стверджують, що політика США щодо ІРІ радше зумовлена прагненням захисту Ізраїлю як ключового союзника в регіоні, а не безпосередньою загрозою для національної безпеки США з боку Ірану. До того ж, поява нового регіонального гегемона в особі Ірану не в інтересах ані США, ані Ізраїлю, що прагнуть і надалі підтримувати баланс сил в регіоні, що склався.

Реалістичний підхід розвивається в ключі економічних інтересів США. Торбат [212, с. 413] розвиває цю ідею в призмі економічних санкцій США, що

не дають бажаного ефекту, зокрема, шкода для інтересів американського бізнесу, відсутність падіння видобутку нафти в Ірані, підтримання на відповідному рівні доходів іранського уряду від продажу нафти. Відповідно жорстка конфронтація не в інтересах США не тільки з безпекової, але і економічної точки зору.

При цьому, дотримуючись збалансованої позиції в науковому дослідженні, необхідно зазначити, що реалістичний підхід схильний принижувати роль ідей, цінностей і усталених норм як на рівні окремої держави, так і між-державних відносин. Відповідно особливості внутрішньої політики суттєво впливають на характер формування умов взаємодії та напрямків виходу з конфлікту. Іншими словами, глибинні особливості внутрішньої політики чинять суттєвий вплив на характер зовнішньої політики держави, що яскраво виражено в кейсах як ІРІ, так і США в формуванні їх політики. Це необхідно для формування цілісного розуміння американо-іранських відносин в світлі ядерної та ракетної програми.

Конструктивістський підхід, в свою чергу, уможлиблює поглиблений аналіз норм і цінностей на рівні держави в формуванні зовнішньої політики. Конструктивістська теорія стверджує, що ідеї та цінності політичних акторів, отримані через взаємний конститутивний дискурс з рештою світу, диктують зовнішню політику держави – поза основними міркуваннями прагнення до влади та мотивації безпеки. Саме те, як сприймається проблема пояснює як внутрішнє ставлення, так і взаємодію між окремими державами. Всупереч основним принципам реалістичної думки, конструктивізм ставить під сумнів обґрунтованість використання раціональності для пояснення поведінки держав. Відповідно наявна ситуація сприймається відповідно до уявлень кожної окремої сторони, а особливий вплив чинять ціннісні та ідейні особливості.

Шафаї спростовує популярний «поверхневий об'єктивістський підхід», якого дотримуються багато дослідників міжнародних відносин, натомість захищаючи конструктивістське твердження про те, що міжсуб'єктивні

реальності, створені через зовнішні відносини, дипломатію та конфлікт, формують спосіб сприйняття держав одна одною. Вважається, що суть ідейної основи ворожості нинішнього іранського режиму до заходу впливає не зі стратегічних чи власних інтересів, а натомість із «контр-дискурсу», який критикує та суперечить основним соціальним і політичним цінностям скинутого шаха. Оскільки ідеологія Ісламської революції була сформована прямо проти попереднього режиму на секуляризмі, модернізмі та націоналізмі, нинішня ідеологічна орієнтація Ірану непримиренно відмовляється сучасної західної культури. Відповідно Бехравеш наголошує на важливості ідентичності, нормативних цінностей і особливо історичних факторів у формуванні нинішньої ворожнечі між США та Іраном. Мошірзаде [163, с. 530] дотримується позиції, що реалістично-центричне розуміння поведінки Ірану щодо його ядерної політики не може ефективно пояснити його минулі та нинішні рішення. Натомість Мошірзаде стверджує, що внутрішні дискурси, що впливають з історії Ірану, пояснюють його, здавалося б, хаотичність і відмову від співпраці.

В рамках конструктивістської теорії утворюється дискурс справедливості, що зосереджується на подвійних стандартах, яких дотримується міжнародне співтовариство щодо нерозповсюдження ядерної зброї. Іран вважає, що всі сторони повинні нести однакову відповідальність, і вважає несправедливим поблажливе ставлення до придбання ядерної зброї Ізраїлем, Індією та Пакистаном. Це несправедливе ставлення потім оформлюється через публічний дискурс як ще один приклад спроби заходу підірвати прогрес Ірану. Будь-яка форма компромісу сприймається як ознака значної слабкості керівництва Ірану.

Виходячи як з конструктивістської, так і з реалістичної думки, зовнішню політику Ірану можна розглядати як продукт пошуку безпеки та ідеологічних міркувань. Міжнародна реакція на нинішню кризу та довготривалий дипломатичний глухий кут між Іраном та рештою світової спільноти впливає зі складних взаємодій, які відбулися після Ісламської революції,

протиставивши нинішній теократичний режим проти західного світу.

Підсумовуючи, основне уявлення неоконсерваторів про триваючий глобальний конфлікт дотримується думки, що ІРІ намагається створити ядерну зброю з намірами підірвати інтереси безпеки Заходу та використовувати ці можливості проти Ізраїлю. Натомість вчені-реалісти та конструктивісти припускають, що прагнення Ірану в розрізі його зовнішньої політики не є ірраціональними, а ґрунтується на глибокому ціннісному або прагматичному контексті. Таким чином, зовнішня політика Ірану є логічною реакцією на регіональну небезпеку та колективну ідентичність, сформовану історією Ірану, взаємною недовірою між США та Іраном після усунення шаха та внутрішньополітичною динамікою Ірану. Загалом все це сприяє неспроможності вирішити поточну ядерну кризу. Спираючись на реалістичну та конструктивістську теорії, обґрунтовується, що спроби змусити Іран змінити його зовнішню політику зазнали невдачі через відсутність розуміння того, якою мірою національна та зовнішньополітична ідентичність Ірану впливає на його ставлення до ядерної програми та відкритість до співпраці із західними державами. У цьому сенсі взаємна неприязнь і конфронтація продовжують перешкоджати досягненню будь-якого суттєвого дипломатичного прогресу.

1.2. Ретроспективний аналіз місця ІРІ у зовнішній політиці США

Особливості політики США щодо Ірану формувалися під впливом екзогенних і ендогенних драйверів. Зокрема, американська політика щодо ІРІ зважала як на динаміку двосторонніх відносин, так і на загальносвітовий і регіональний контекст. Варто наголосити, що ключове в площині аналізу місця ІРІ в зовнішній політиці США – це визначити місце сучасних подій в рамках ширшого аналізу політики США щодо Ірану, яка протягом майже півстоліття коливалася між спробами зближення до ворожнечі з ризиком переходу у відкритий військовий конфлікт. Політика США щодо ІРІ, зокрема,

відрізнялися коливаннями, в результаті чого сформувалося два логічних підходи, що перетинаються. Вищезазначений перетин, в свою чергу, сформував та обмежив середовище прийняття рішень – а саме, на міжнародному рівні це обмеженість в рамках дорожніх карт і виділених коридорів, а на внутрішньо-американському рівні це циклічність політики. Додатковий вплив на динаміку політики США щодо Ірану чинить, зокрема, динаміка американських електоральних процесів. Зокрема, в частині формування здатності ключових осіб, які приймають рішення, реагувати на швидкозмінні умови геополітичного середовища.

На даному етапі варто розглянути в більших деталях ретроспективу відносин США з Іраном [19; 18; 45; 61; 70; 73; 135]. Перший офіційний акт дипломатичних відносин з етапу визнання між США та Іраном – на той момент Королівством Персія – відбувся 28 червня 1850 р., коли держсекретар США Дж. М. Клейтон уповноважив американського дипломата в Константинополі Дж. П. Марша обговорити та узгодити ключові положення договору про дружбу та торгівлю з тамтешнім тимчасово повіреним у справах Ірану. В свою чергу, перський повірений звернувся до Дж. П. Марша в квітні 1850 р. і запропонував просити американський уряд надати повноваження для переговорів щодо такого договору. Зауважимо, що договір, остаточно підготовлений у листопаді 1851 р., не набув чинності, оскільки перський уряд не вжив жодних дій щодо положення про «найбільше сприяння», що було додано до договору Сенатом США у своїй резолюції про ратифікацію.

Наступний етап в двосторонніх відносинах розпочався за 20 років після вищеприписаного етапу – у 1883 р. – зі встановлення дипломатичних відносин і появи американського представництва в Тегерані. Так 11 червня 1883 р. тимчасовий повірений у справах С. Г. Бенджамін вручив свої вірчі грамоти шаху Персії, що започаткувало офіційні дипломатичні відносини. Наступні майже 100 років двосторонні відносини мали різну динаміку, залежно від екзогенних і ендогенних факторів, кон'юнктури світової та регіональної політики, а також розвитку внутрішньої політики обох держав.

Сучасний етап в американській політиці щодо Ірану настав 7 квітня 1980 р., коли США розірвали дипломатичні відносини з Іраном. Це стало результатом захоплення бойовиками американського посольства в Тегерані разом дипломатичний корпусом 4 листопада 1979 р. та подальшої нездатності іранського уряду забезпечити їх звільнення. Зрештою заручників було звільнено 20 січня 1981 р.; однак дипломатичні відносини залишаються розірваними, і наразі Швейцарія виступає державою-захисником інтересів США в Ірані.

Після 1979 р. двосторонні відносини США та ІРІ значно загострилися та перебувають в рамках коливань від спроб зближення до відкритої ворожнечі, що має циклічний характер під впливом низки екзогенних і ендогенних факторів. Для більш повного розуміння предмету, необхідно більш ґрунтовно розглянути подібні коливання у зовнішніх підходах адміністрацій Вашингтону щодо ІРІ від адміністрації до адміністрації.

Сучасний етап політики США щодо Ірану наступив після падіння іранського шаха 11 лютого 1979 р., що в свою чергу призвело до розриву американо-іранських відносин. Зусилля адміністрації Дж. Картера побудувати відносини з новим режимом в Ірані закінчилися після захоплення посольства США в Тегерані 4 листопада 1979 р. радикальною групою молоді, що підтримувала Рухоллу Мусаві Хомейні. В результаті більше 60 американських дипломатів утримувалися в заручниках протягом 444 днів і були звільнені згідно з Алжирськими угодами від 20 січня 1981 р. Необхідно зауважити, що звільнення заручників було завершено через кілька хвилин після інавгурації президента Рональда Рейгана 20 січня 1981 р. США розірвали дипломатичні відносини з Іраном 7 квітня 1980 р., за два тижні до невдалої спроби американських військових врятувати заручників під час операції «Орлиний кіготь» («*Eagle Claw*»).

З того часу, Тегеран запроваджував політику, яку кожна послідовна адміністрація США вважала ворожою для інтересів Америки в регіоні Близького Сходу та за його межами, включаючи, зокрема, розробку складних

програм озброєння, розширення ядерної програми та підтримку збройних угруповань в регіоні, в т.ч. радикально налаштованих на релігійному підґрунті. Все це укладається в комплекс авторитарної політики Ірану, що має системний характер, зокрема, в частині порушення прав людини, що в результаті стимулювало розрив відносин між США та Іраном.

Після 1980 р. обидві країни мають мінімальний рівень офіційних прямих контактів. Колишнє посольство Ірану закрилося в квітні 1980 року, в період розриву дипломатичних відносин між двома країнами. Наразі Іран має офіційну присутність у м. Вашингтон, США, під егідою посольства Пакистану, в якому працюють американці іранського походження. Натомість місія Ірану при ООН у Нью-Йорку переважно керує більшою частиною дипломатії країни в США. Вашингтон також має офіційну присутність в м. Тегеран, що працює під егідою посольства Швейцарії, але у вищезгаданому відділі американський персонал відсутній. Переважно Іран не надає візи для відвідування посадовим особам США та американським державним службовцям, включаючи членів Конгресу та його персонал. Відповідно, варто виділити етапи розвитку політики США щодо Ірану в розрізі зміни адміністрацій американського керівництва [19; 18; 45; 61; 70; 73; 135].

Етап 1. Адміністрація Р. Рейгана: Іран включено до списку країн-агресорів та терористів. У січні 1984 р. адміністрація Р. Рейгана визнала Іран «державою-спонсором тероризму», головним чином у відповідь на підтримку Іраном вибуху казарм морської піхоти в м. Бейрут, Ліван, у жовтні 1983 р. Адміністрація Рейгана також схилилася до певної залученості американських військових формувань у ірано-іракській війні 1980–1988 рр. Зокрема, протягом 1987–1988 рр. у розпал ірано-іракської війни військово-морські сили США здійснили кілька сутичок з елементами іранських військово-морських формувань, захищаючи нафтові вантажі, що йшли транзитом через Перську затоку, передовсім від іранських мін та інших нападів. В ході вищезгаданого збройного протистояння 18 квітня 1988 р. Іран втратив близько чверті своїх військово-морських кораблів у бою з ВМС США (операція «Богомол»

(«*Praying Mantis*»), у тому числі було потоплено іранський фрегат. При цьому слід зазначити, що у 1986 р. адміністрація Р. Рейгана надала Ірану певну номенклатуру озброєння (протитанкову зброю «TOW», батареї ППО I-Hawk) в обмін на сприяння іранської сторони в звільненні американських заручників, утримуваних про-іранською Хезболлою в Лівані. У подальшому, розвиток збройного опору військових формувань США з Іраном в Перській Затоці набув більш драматичного розвитку, а саме 3 липня 1988 р. війська США помилково збили рейс 655 Iran Air над Перською затокою, убивши всіх 290 осіб, які перебували на борту, більшість яких переважно становила громадян Ірану. В результаті це сприяло рішенню Ірану дотриматися Резолюції 598 Ради Безпеки ООН, яка передбачала припинення вогню з Іраком у серпні 1988 р.

Етап 2. Адміністрація Д. Буша-старшого: «Добра воля породжує добру волю». Наступна адміністрація Буша-старшого бачила перспективи покращення відносин США та Ірану. У своїй інавгураційній промові в січні 1989 р. президент Буш-старший заявив, що «добра воля породжує добру волю» щодо Ірану, натякаючи, що американо-іранські відносини можуть покращитися, в разі сприяння іранської сторони у звільненні решти американських заручників, утримуваних Хезболлою в Лівані. Фактично американські заручниками були звільнені до кінця 1991 р. за сприяння Тегерану. Однак, позитивного прориву в американо-іранських відносинах не відбулося передовсім внаслідок підтримки іранською стороною агресивно налаштованих формувань, що боролися проти врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту – що становило головний пріоритет для адміністрації Буша-старшого. Надалі позиції іранської сторони посилювалися після вторгнення Іраку в Кувейт 1990 р. та програшу адміністрації Буша-старшого на виборах 1991 р.

Етап 3. Адміністрація Б. Клінтона: «Подвійне утримання». Адміністрація Клінтона сформулювала стратегію «подвійного стримування» Ірану та Іраку, що за своєю природою намагалось тримати обидві країни слабкими одночасно, а не частково схилитися то до однієї, то до іншої сторони.

У рамках цього підходу в 1995–1996 рр. Адміністрація Клінтона та Конгрес заборонили торгівлю та інвестиції США з Іраном. Адміністрацією Клінтона також було накладено штрафи на іноземні інвестиції в енергетичний сектор Ірану у відповідь на підтримку ІРІ терористичних груп, що прагнули підірвати ізраїльсько-палестинський мирний процес. Обрання поміркованого Мохаммада Хатамі (*Khatami*) президентом у травні 1997 р. стало підґрунтям для пропозиції США щодо старту прямого американо-іранського діалогу, але Хатамі, ймовірно під тиском прихильників жорсткої лінії Ірану, відмовився вступати в прямі переговори. У рамках невдалої спроби встановити зв'язки з урядом Хатамі в червні 1998 р. держсекретар Мадлен Олбрайт закликала до взаємних заходів зміцнення довіри, які могли б привести до формування дорожньої карти нормалізації американо-іранських відносин.

Етап 4. Адміністрація Д. Буша-молодшого: Іран є частиною «Осі зла».

У своєму посланні до нації в січні 2002 р. президент Буш-молодший іменував Іран частиною «осі зла», включаючи Ірак і Північну Корею. Однак, адміністрація Буша-молодшого заручилася дипломатичною допомогою Ірану в спробах стабілізувати Афганістан після режиму талібів та Ірак після режиму Хусейна. Необхідно зауважити, що адміністрація Буша-молодшого відхилила пропозицію Ірану від травня 2003 р., передану послом Швейцарії в Ірані, щодо угоди з ключових питань, що становлять взаємний інтерес, а саме, *СВПД: Спільний Всеосяжний План Дій (Joint Comprehensive Plan of Action* – так звана Іранська велика ядерна угода, в якій зовнішня політика США щодо Ірану тісно корелювала з фактором іранської ядерної програми. Зокрема, по мірі розвитку ядерної програми ІРІ адміністрація Буша-молодшого співпрацювала з низкою європейських країн з метою переконати Іран погодитися на обмеження своєї ядерної програми.

Етап 5. Адміністрація Б. Обами: тиск, залучення та СВПД. Адміністрація Б. Обами стверджувала, що існує можливість переконати Іран обмежити свою ядерну програму за допомогою дипломатії, що сприяло би потенційному покращенню американо-іранських відносин. У

2009 р. придушення Іраном повстання Зеленого руху та його відмова негайно прийняти обмеження своєї ядерної програми сприяли переходу адміністрації Б. Обама до стратегії «двох напрямків», а саме посилення економічного тиску в поєднанні з пропозиціями послаблення санкцій, якщо Іран погодиться на обмеження своєї ядерної програми. Міжнародні санкції, запроваджені проти Ірану протягом 2010–2013 рр., отримали широку міжнародну підтримку та спричинили значні ускладнення економічного характеру всередині Ірану. На початку 2013 р. адміністрація Обама розпочала прямі таємні переговори з офіційними особами, які представляли Іран, в Омані щодо великої ядерної угоди.

Після остаточного формулювання Іранської великої ядерної угоди було проведено ряд двосторонніх зустрічей на полях усіх ядерних переговорів та інших дипломатичних майданчиках. Одночасно з днем виконання Іранської великої ядерної угоди (16 січня 2016 р.) було звільнено утримуваних Іраном громадян, які мали як подвійне громадянство ІРІ та США, а також було врегульовано давню претензію Ірану щодо повернення коштів за нездійснені військові поставки, оплачені ще шахським урядом на суму 1,7 млрд дол. США.

При цьому Іран не припинив підтримки союзників і проксі-сил у регіоні, утворення загроз для військових кораблів США в Перській Затоці, а також випробувань балістичних ракет. Варто звернути увагу, що окремі положення Іранської великої ядерної угоди передбачали припинення розробки ракет, що здатні нести ядерний боєзаряд. Необхідно зазначити, що за результатами Іранської великої угоди не відбулося розширення дипломатичного представництва, наприклад направлення громадян США в дипломатичну місію в Тегерані або візитів держсекретаря Керрі до Ірану.

Етап 6. Адміністрація Д. Трампа: вихід з СВПД та «максимальний тиск». Адміністрація Трампа різко змінила політику США в порівнянні з політикою попередньої адміністрації, скасувавши Іранську велику ядерну угоду та застосувавши «максимальний тиск» шляхом запровадження санкцій на економіку Ірану. Запроваджений комплекс заходів був покликаний, по-

перше, змусити ІРІ переглянути *СВПД* для вирішення широкого кола проблем американської сторони; по-друге, обмежити фінансову спроможність Ірану за рахунок скорочення його доходів, що могли би бути використані для розвитку стратегічних можливостей і втручання у внутрішні справи інших країн регіону. Додатковою мотивацією запровадження санкцій могли бути спроби розпалити заворушення в Ірані внаслідок ускладненої соціо-економічної природи. Політика адміністрації Д. Трампа відзначилися реакцією на агресивні дії Ірану в регіоні. Зокрема, загострення викликало озброєння Іраном хуситів у Ємені в 2017 р.

Етап 7. Адміністрація Дж. Байдена: відновлення ядерних переговорів. Під час виборчої кампанії на той момент кандидат в президенти Дж. Байден сформулював думку про те, що політика «максимального тиску» не принесла успіху, і що в разі обрання президентом він повернеться до підходу адміністрації Б. Обама щодо Ірану, включаючи відновлення участі США в Іранській великій ядерній угоді, про що президент Байден заявив у своїй редакційній статті від 13 вересня 2020 р.

Першочергове бачення адміністрації Дж. Байдена полягало в тому, що Іран повернеться до суворого дотримання ядерної угоди, а Вашингтон знову приєднається до угоди як відправної точки для подальших переговорів. Сучасний етап політики Вашингтону можна охарактеризувати як реактивний, адже разом із союзниками США працюють над зміцненням і розширенням положень Іранської великої ядерної угоди. В частині санкційної політики адміністрація Дж. Байдена продовжує використовувати цілеспрямовані санкції проти порушень прав людини іранським урядом, підтримки тероризму, ракетної програми, що можуть нести ядерний боєзаряд.

На старті своєї роботи адміністрація Дж. Байдена провела непрямі переговори з ІРІ та іншими сторонами в рамках Іранської великої ядерної угоди на майданчику Відня. Однак, переговори не дали на сучасному етапі реального поступу. Зокрема, існують обмеження з боку Конгресу, а саме потребуватиметься новий перегляд Іранської великої ядерної угоди відповідно

до вже прийнятого законодавства (*Iran Nuclear Agreement Review Act of 2015, INARA*). Іран також не погодився на подальші переговори з проблематики ракетної програми та підтримки регіональних збройних угруповань. Повідомляється, що дві країни також обговорюють обмін особами, ув'язненими за різними звинуваченнями в кожній з країн. Таким чином, вищезазначені переговори стали майданчиком не тільки для врегулювання ядерної загрози, але і для розв'язання нагальних гуманітарних питань (обмін утриманими особами як американською, так і іранською стороною). У той же час адміністрація Дж. Байдена завдала принаймні два удари по підтримуваним Іраном ополченцям, які діють в Іраку, а також у Сирії. Адміністрація Дж. Байдена також на сьогоднішній день зберегла всі санкції США, які існували, коли вона набула чинності.

Підсумовуючи, політика США щодо Ірану коливається зі зміною адміністрацій і великою мірою залежить від кон'юнктури міжнародного положення та внутрішньої політики Вашингтону. Однак, незмінним залишається прагнення американського уряду нормалізувати стан Ірану до такого, що не несе загрози для регіону в цілому та окремих країн-сусідів, в першу чергу, Ізраїлю. Окремим ключовим моментом в вищезазначеному комплексі дій є забезпечення мирного процесу в розрізі спроб подолання арабо-ізраїльського конфлікту та встановлення стійкого тривалого миру на Близькому Сході, а також профілактики потенційних конфліктів, що опосередковано розпалюються іранською стороною.

Відносини ІРІ з США та багатьма іншими країнами – як в регіоні, так і в світі загалом – утворюють стан напруженості, в т.ч. інформаційної. Це зумовлює формування низки тверджень загального характеру в розрізі політики США щодо ІРІ.

Так доволі часто артикулюється точка зору, що політика США спрямована на підрив іранської державності та повалення уряду ІРІ. Фактично політика США полягає в підтримці норм міжнародного права, повазі прав і обов'язків усіх країн. При цьому, Іран з конструктивним порядком денним був

би бажаним партнером для США. Однак, уряд ІРІ на сучасному етапі систематично впроваджує неконструктивний порядок денний в розрізі як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Зокрема, Іран відмовляється дотримуватися міжнародних зобов'язань, спрямованих на гарантії нерозповсюдження ядерної зброї. У додаток до цього, ІРІ систематично фінансує, надає зброю та платформу для навчання терористичних груп у регіоні, включно зі спрямуванням проти працівників місій США в Афганістані та Іраку. Іншим проявом деструктивної позиції ІРІ є прагнення до підриву руху в напрямку мирного вирішення арабо-ізраїльського конфлікту. Яскравим проявом неконструктивного порядку денного уряду ІРІ є заперечення базових прав своїх громадян.

Іншою розповсюдженою точкою зору, що не має фактичного підґрунтя, є те, що США ніколи не визнавали своєї причетності до повалення тогочасного іранського прем'єр-міністра М. Мосаддика 1953 р. та відповідно прагнуть встановити власний маріонетковий режим в Ірані. Зауважимо, що США визнали свою участь у подіях 1953 р. та вважають, що іранці самостійно вирішують своє майбутнє. Президент Б. Обама публічно визнав роль США як частини важкої історії між двома країнами; в свою чергу, колишній держсекретар Олбрайт також висловила жаль з цього питання з думкою, що це стало бар'єром для політичного розвитку Ірану.

Ще одна теза, що не заснована на фактах, полягає в тому, що США вводять санкції проти іранського народу, щоб покарати його за захоплення заручників 1979 р. Фактично США запровадили санкції проти Ірану у відповідь на лінію поведінки іранського уряду та невиконання своїх міжнародних ядерних зобов'язань. Санкції США зосереджені на конкретних особах та організаціях та обґрунтовані їхньою роллю у розповсюдженні зброї масового ураження, підтримці терористичних груп, порушенні прав людини в ІРІ. Стосовно санкцій США, пов'язаних з ядерною програмою Ірану, то вони є частиною двосторонньої політики, що спрямована на посилення тиску на іранський уряд Ірану з метою спонукання дотримання резолюцій Ради Безпеки

ООН і МАГАТЕ. При цьому вищезгадані санкції США покликані стимулювати вирішення проблем двосторонніх відносин в дипломатичній площині. Іншою складовою санкційної політики США стосовно ІРІ є ліцензування американським урядом експорту продуктів харчування, ліків і медичних виробів з США до ІРІ, а також контролю та моніторингу культурних, освітніх, наукових контактів США з Іраном.

В контексті наративу про спробу зміни чинного ладу в ІРІ побутує думка, що США підтримують іранські політичні або етнічні терористичні групи. Варто зазначити, що США активно протистоять усім формам тероризму, зокрема, американський уряд визначив *Jundallah* (Народний рух опору Ірану), *PJAK* (*Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê* – Партія вільного життя в Курдистані) і *PKK* (*Partiya Karkerên Kurdistan* – Робоча партія Курдистану) іноземними терористичними організаціями (*Foreign Terrorist Organization, FTO*). Натомість США підтримує фундаментальні права всіх іранців, незалежно від віри чи етнічної приналежності, зокрема, на свободу вираження поглядів і мирну боротьбу за політичні, релігійні, соціальні, етнічні, гендерні та інші права.

В цьому контексті розвивається ще одне хибне твердження, що блок політики США щодо ІРІ у питаннях прав людини покликаний першочергово послабити та ізолювати країну, а не захистити права людини в Ірані. США працюють через міжнародні організації, включаючи Генеральну Асамблею ООН і Раду ООН з прав людини (*The United Nations Human Rights Council, UNHRC*), для надання гарантій постраждалим в Ірані щодо боротьби за їх права. Зокрема, США всіляко підтримують зусилля Ради ООН з прав людини щодо затвердження нового Спеціального доповідача з прав людини в Ірані А. Шахіда та досягнення режиму сприяння з боку іранського уряду для його ефективної роботи, зокрема, щодо візитів в ІРІ. Відповідно, американський уряд визначив достатню кількість іранських посадових осіб та організацій відповідальними за серйозні порушення прав людини після спірних виборів у 2009 р. США наголошують на відповідальності іранського уряду за його лінію

поведінки в частині ув'язнення та залякування ключових іранських мислителів, діячів культури, журналістів, правозахисників, юристів, а також громадських активістів.

На тлі вищезазначених тез також вирізняється твердження, що не знаходить фактичного підґрунтя, щодо того, що США негативно налаштовані проти ісламу та виступають проти Ірану за підтримку ісламських принципів. Фактично це твердження було спростовано історичною каїрською промовою президента Б. Обами в червні 2009 р., зокрема, у частині визнання непорозуміння, яке позначило західні уявлення про іслам і мусульманське уявлення про Захід. Поміж додаткових тез було виділено значний вклад американців, які сповідують іслам, у розвиток науки, культури, спорту. Також відзначається участь американців, які сповідують іслам, в розбудові громадянського суспільства в США. Додатковою тезою в цьому контексті є факт присяги на Конституції США першого американця-мусульманина, обраного до Конгресу 2006 р.

В контексті гуманітарного та наукового розвитку розповсюдженими є твердження, що США виступають проти будь-яких іранських наукових розробок, включно ядерні, в силу прагнення зафіксувати Іран на слабких позиціях у міжнародній спільноті. Фактично США підтримують право Ірану на мирне використання ядерної енергії. Зауважимо, що ядерна програма Ірану була створена 1957 р. як результат укладання угоди про ядерну співпрацю з США в рамках програми «Атом заради миру» (*Atoms for Peace program*). Дослідницький реактор, розташований у Тегеранському центрі ядерних досліджень, був побудований у партнерстві з США та на початку заповнювався ядерним матеріалом, наданим США. Зауважимо, що США підтримують розвиток і використання Іраном ядерної енергії в мирних цілях; однак, американський уряд наголошує, що з правом Ірану на ядерну енергію впливають обов'язки та зобов'язання іранської сторони. Зокрема, як підписант Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), Іран зобов'язаний продемонструвати мирний характер своєї ядерної програми.

Однак, Іран відмовився вчинити вищезазначені дії, а також відмовляється в повній мірі співпрацювати з МАГАТЕ в розслідуванні своєї ядерної програми, тим самим ігноруючи ключові положення ДНЯЗ.

Загалом політика адміністрацій США щодо Ірану складається з 4 блоків, а саме: «Покращення двосторонніх відносин», «Економічні санкції», «Застосування військової сили», «Зміна режиму». Узагальнимо виділені блоки на Рис. 1.1.

Рис. 1.1. Будова політики адміністрацій США щодо Ірану за складовими блоками

Блок «Покращення двосторонніх відносин». Варто наголосити, що жодна з адміністрацій не відмовлялася від намагань покращити двосторонні відносини і відповідно подолати розбіжності, таким чином не полишаючи намірів врегулювання напруженості без ескалації до відкритої збройної агресії між США та ІРІ. Відповідно адміністрації, що змінювали один одного, обговорювали, до якої міри слід продовжувати взаємодію з Іраном – як задля досягнення окремих цілей тактичного характеру, так і в рамках глобальної стратегічної мети нормалізації ситуації в регіоні та запобігання набуття ІРІ ядерної зброї, а також засобів її експлуатації.

Розкриємо вищезазначене в більших деталях на прикладі чинної та

попередньої адміністрації. Зокрема, в ключі покращення двосторонніх відносин президент Д. Трамп публічно підтримав співпрацю з лідерами ІРІ в рамках лінії значного покращення відносин США та Ірану, що було сформульовано держсекретарем Майком Помпео у його промові від 21 травня 2018 р. В свою чергу іранські лідери на чолі з президентом Х. Рухані (*H. Rohani*) протягом 2020 р. систематично наголошували, що не матимуть намірів вести переговори з адміністрацією Д. Трампа, доки не буде пом'якшено санкційний режим, що було посилено після виходу США з процесу Іранської великої ядерної угоди. В свою чергу, адміністрація Дж. Байдена змінила політику Ірану для участі в непрямим переговорах з Іраном щодо взаємного повернення до повного виконання Іранської великої ядерної угоди.

Блок «Застосування військової сили». Всі адміністрації прагнули підтримувати політику США щодо ІРІ за допомогою можливостей застосування військової сили – прямо або опосередковано. До Іранської великої ядерної угоди прихильники військових дій стверджували, що такі дії можуть суттєво відкинути ядерну програму Ірану. Наземне вторгнення США з метою зміни режиму в ІРІ не розглядалося жодного разу.

Адміністрація Б. Обама неодноразово заявляла, що розглядаються всі доступні варіанти з метою запобігання набуття Іраном ядерної зброї. Однак адміністрація Обама стверджувала, що військові дії відкинуть прогрес ядерної програми Ірану з набагато меншою впевненістю або тривалістю, ніж ядерна угода. Зауважимо, що після того, як Іранську велику ядерну угоду було завершено, президент Б. Обама повторив наявність можливості застосування збройної сили в разі порушення Іраном умов угоди, особливо в разі нападу на союзників США або переривання трафіку нафти та судноплавства в Перській Затоці.

Адміністрація Д. Трампа у 2019 і 2020 роках здійснила деякі військові дії проти Ірану у відповідь на наміри Ірану щодо його ядерної програми та дестабілізації ситуації в регіоні. Найпомітнішою такою дією став удар 3 січня

2020 р., в результаті якого загинув командувач Корпусу вартових Ісламської революції К. Сулеймані. Адміністрація Д. Трампа також завдала кількох ударів проти підтримуваних Іраном військових угруповань в Іраку, які атакували США і спричинили загибель американських військових. Інший приклад – у листопаді 2020 р. в Ірані знищення провідного іранського вченого з проблематики ядерного озброєння Мохсена Фахрзаде (*Fakhrizadeh*), нібито ізраїльськими агентами, що могло бути альтернативою військовим діям Ізраїлю чи США проти Ірану.

Адміністрація Д. Трампа у свою чергу зібрала невелику коаліцію держав Перської затоки та інших союзників для проведення операцій з забезпечення безпеки на морі в Перській затоці для стримування подальших атак Ірану. Вищезгадана коаліція започаткована у листопаді 2019 р. набула назви Міжнародна коаліція з безпеки на морі (*International Maritime Security Construct, IMSC*). Адміністрація Д. Трампа також публічно підтримала серію ударів Ізраїлю по іранській інфраструктурі та інфраструктурі Хезболли. До того ж, військово-морські сили США провели операції з перекриття поставок іранської зброї повстанцям-хуситам у Ємені.

На противагу цьому, адміністрація Дж. Байдена здійснила принаймні два авіаудари в Іраку та Сирії у відповідь на ракетні та безпілотні атаки іракських ополченців, які підтримувалися Іраном. В силу цього можна зробити логічний висновок, що компонент застосування військової сили залишається невід'ємною складовою політики США щодо ІРІ незалежно від зміни адміністрацій.

Блок «Економічні санкції». Переважна частина санкцій, що були запроваджені щодо ІРІ, починаючи з 1979 р. мали економічний характер і охоплювали обмеження, часткової або повної заборони щодо окремих галузей і секторів іранської економіки, так і національної економіки ІРІ в цілому та міжнародних економічних зв'язків.

Поступово по мірі розвитку кризи США запроваджували економічні санкції, що почалися з заморожування іранських активів на суму 1,8 млрд дол.

США 1979 р. (*Executive Order 12170*) та запровадження торговельного ембарго. Надалі економічні санкції охопили заборону американських інвестицій в паливно-енергетичний сектор Ірану (*Executive Order 12957*), а також загалом американської торгівлі та інвестицій в ІРІ (*Executive Order 12959*), що були запроваджені 1995 р. у відповідь на розвиток іранської ядерної програми. Надалі після виходу з Іранської великої ядерної угоди були поновлені санкції стосовно торгівлі іранською нафтою у 2018 р. Відповідно посилюються і санкції ООН у 2020 р., що було вмотивовано прагненнями стримати розбудову іранської ракетної програми.

Економічні санкції ЄС щодо ІРІ також ідуть в ключі американської адміністрації та охоплюють різноманітні фінансово-економічні обмеження для Ірану. Зокрема, це замороження активів Іранського центрального банку, обмеження на торгівлю цінними металами, обмеження щодо страхування іранських компаній, а також обмеження щодо платежів в системі *SWIFT*.

Сучасний стан економічних санкцій щодо ІРІ узагальнено в Табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Сучасний стан економічних санкцій щодо ІРІ

Галузь / Напрямок	США (1995 – сьогодні)	ЄС (2006 – сьогодні)	ООН (2006–2016)
Військово-промисловий комплекс	заборонено	заборонено	знято
Ядерна галузь	заборонено	заборонено	знято
Нафтодобувна галузь, Енергетичний сектор	заборонено	заборонено	знято
Банківський сектор	заборонено	заборонено	знято
Центральний банк Ірану	заборонено	заборонено	знято
Транспортна галузь	заборонено	заборонено	знято
Страхування міжнародних вантажів	заборонено	заборонено	знято
Економічні зв'язки приватних підприємств з Іраном	заборонено		

Джерело: [200]

Блок «Зміна режиму». Одним із постійних політичних питань США було те, чи повинен Вашингтон підтримувати зусилля з повалення керівництва

Ірану. Хаменеї та інші іранські діячі відзначають, що американський уряд надавав фінансування групам, що виступали проти існуючого режиму – передовсім про-монархічним групам, протягом 1980-х років. Протягом останніх двох десятиліть кожна наступна адміністрація заявляла, що Сполучені Штати не прагнуть змінити режим в Ірані, хоча від всіх адміністрацій вже в XXI ст. звучала суттєва критика іранського режиму за порушення прав людини. Адміністрації також послідовно заявляють про підтримку прагнень до демократизації Ірану. Зокрема, адміністрації Б. Обама та Д. Трамп публічно підтримали іранських демонстрантів, які виступали за захист своїх прав [19; 18; 45; 61; 70; 135].

Представники адміністрації Д. Трампа неодноразово заявляли, що головна мета політики США полягає в тому, щоб змінити лінію поведінки іранського уряду та запобігти набуттю Іраном ядерної зброї, а не зміна режиму. Однак, періодично відбувалися публічні заяви окремих представників адміністрації Д. Трампа, що можуть бути оцінені як такі, що закликали до зміни режиму в Ірані.

Так під час свідчень перед двома комітетами Конгресу в червні 2017 р. держсекретар Тіллерсон заявив, що адміністрація підтримує «філософію зміни режиму» для Ірану (Комітет Сенату з бюджетних асигнувань (*Senate Appropriations Committee*) і що адміністрація «працюватиме в напрямку підтримки цих елементів всередині Ірану, що призведе до мирного переходу цього уряду» (Комітет Палати представників у закордонних справах (*House Foreign Affairs Committee*)). Поміж таких публічних заяв можна також назвати виступ держсекретаря М. Помпео перед американцями іранського походження 22 липня 2018 р., де було запропоновано підтримати зміну режиму [19; 18; 45; 61; 70; 135].

Доволі яскравим прикладом заяви президента Д. Трампа в рамках його промови 21 травня 2017 р. в Саудівській Аравії, зокрема, що його адміністрація сподівалася, що уряд Ірану зміниться на такий, який адміністрація вважає «справедливим і праведним». Президент Д. Трамп також

оприлюднив заяви про підтримку протестів в Ірані в грудні 2017 р. – січні 2018 р. в соціальній мережі *Twitter* та в інших форматах. Проте президент Д. Трамп неодноразово виключав політику зміни режиму. Під час свого візиту до Японії в травні 2019 р. президент Д. Трамп заявив, що «народ Ірану має шанс стати великою країною, адже з таким самим керівництвом США не мають за мету зміну режиму» [19; 18; 45; 61; 70; 135].

В свою чергу, адміністрація Дж. Байдена не заявила про підтримку зусиль зі зміни режиму Ірану. Таким чином, адміністрація офіційно не підтримує зміну режиму в ІРІ та не декларує компоненту правлячої еліти як невід’ємну складову частину американської політики щодо ІРІ.

Узагальнено сучасний стан політики адміністрації США щодо Ірану подано в Табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Сучасний стан політики адміністрації США щодо Ірану

Складова	Коментар
Цілі та дії політики адміністрації США щодо Ірану	<p>Зміна лінії іранського уряду, що становить загрозу для безпеки регіону та світу в частині припинення:</p> <ul style="list-style-type: none"> Злочинної діяльності у всьому регіоні за рахунок підтримки збройних угруповань (як державних, так і не-державних); Підтримки терористичних груп; Просування до набуття ядерної зброї; Розбудови ракетної програми; Здійснення незаконної фінансової діяльності і кібератаки, Порушення прав людини; <p>Затримання громадян США, осіб з подвійним громадянством США та інших країн.</p>
Характеристики сучасного стану політики США щодо Ірану	<p>Запропонувати Ірану оновлене послаблення санкцій США в обмін на повернення до повного дотримання Іраном JCPOA;</p> <p>Продовжувати протидіяти регіональній злочинній діяльності Ірану та стримувати провокаційні дії Ірану за рахунок військової присутності США в регіоні, надання допомоги уряду Іраку, надання сучасної зброї уряду Ізраїлю, підтримки урядів інших країн в боротьбі з міжнародним тероризмом.</p> <p>Припинення та перешкоджання фінансування та передачу летальної зброї РФ у війні проти України</p>

Підсумовуючи, сучасний стан політики адміністрації США щодо Ірану характеризується відходом від лінії ескалації тиску, натомість адміністрація США прагне відновити рух в межах, що окреслені Іранською великою

ядерною угодою, однак, без зняття вже запроваджених санкцій та продовження усталеної лінії на дипломатичну, військову, фінансову, матеріальну підтримку урядів окремих країн регіону Близького Сходу та Перської затоки.

Варто зауважити, що жорстка лінія адміністрації США щодо ІРІ відповідає суспільному запиту всередині американського суспільства. Так за даними соціологічного дослідження аналітичного центру *Pew* за 2018 р. 39% американців вважають, що обмеження впливу Ірану має бути головним пріоритетом зовнішньої політики США. Аналогічна ситуація відзначається в іранському суспільстві – за даними дослідження *IranPoll* за 2019 р. 86% іранців висловлюють негативне ставлення до США. Відповідно подолання розриву буде складною задачею, що в якійсь мірі може бути вирішена за рахунок пошуку точок дотику в розрізі спільних інтересів США та ІРІ в регіоні та на окремих ринках, зокрема, в паливно-енергетичному секторі.

1.3. Особливості внутрішньополітичного середовища ІРІ

Внутрішньополітичне середовище Ірану розвивалося відповідно до екзогенних і ендогенних факторів, що діяли у відповідний часовий період та за чинної на той момент кон'юнктури та динаміки світової та регіональної політики. Сучасний стан внутрішньої політики ІРІ було закладено ще до Ісламської революції 1979 р. Найбільш поширеною думкою в цьому контексті є така, що внутрішньополітичні зміни в Ірані стали результатом майже 40-річного правління шаха Мохаммеда Рези Пехлеві, що почалося 1941 р. в результаті спільних дій британської та радянської сторони з усунення його батька Рези-шах Пехлеві внаслідок його схильності до союзу з нацистською Німеччиною на початку II світової війни [62; 63; 79; 85; 88; 99; 101].

Зокрема, серія радикальних соціально-економічних реформ (земельна реформа, індустріалізація, секуляризація) збурила консервативно налаштований сегмент громадськості на чолі з шийтським духівництвом і

привела до радикалізації опозиції та протестів громадян. В результаті, як реакція на суспільні заворушення та з прагненням стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в 1975 р. в Ірані було фактично встановлено авторитарний однопартійний режим, з заборонаю інших партій, крім єдиної владної партії Растахіз (*Rastakhiz*), або Партія відродження іранської нації та суттєвим обмеженням прав громадян.

Масові заворушення в Ірані, що почалися 1978 р., загрожували режиму шаха. При цьому, спроби тодішнього іранського уряду на чолі з шахом шляхом ліберальних реформ або силових радикальних методів стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в країні не мали успіху. В результаті дії режиму шаха посилили внутрішні протиріччя в іранському суспільстві, дали платформу для радикально налаштованого шиїтського духівництва та фактично підготували перед-революційну ситуацію в Ірані на кінець 1978 р. – початок 1979 р.

За момент початку Ісламської революції прийнято вважати розстріл демонстрантів поліцією в м. Кум в січні 1978 р., які зібралися на протест проти маніпулятивної публікації з наклепом на аятолу Хоменеї. Надалі заворушення відбувалися в інших великих містах і регіональних центрах Ірану. У відповідь на заворушення шах запровадив низку швидких кроків щодо розширення громадських свобод, а також запровадив низку анти-інфляційних заходів, що мали за мету приборкати інфляційні процеси внаслідок нафтової кризи початку 1970-х рр. Однак, запропонований комплекс заходів виявився неспроможним стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію, і на осінь 1978 р. до протестуючих доєдналися скорочені робітники виробничого сектору. На кінець осені 1978 р. постала не тільки криза всередині іранського суспільства, але і криза національної економіки [62; 63; 79; 85; 88; 99; 101].

Фактично режим шаха вже був неспроможним адекватно керувати внутрішньополітичною ситуацією в країні на тлі прогресуючої хвороби шаха. Позиція шаха, зокрема, відрізнялася вірою в змову капіталістичного Заходу в партнерстві з СРСР у прагненні повалити його режим, а також численними

змовами при шахському дворі, армії та спецслужбах. В такому кризовому стані режим шаха не міг адекватно функціонувати. Результатом внутрішньополітичної кризи стало добровільне вигнання шаха, в яке він вирушив в середині лютого 1979 р., здійсненням Ісламської революції в Ірані та встановлення влади ісламських фундаменталістів на чолі з аятолою Хоменеї як консервативною реакцією на реформи уряду шаха. Результати Ісламської революції в Ірані були закріплені референдумом, що провела чинна влада, 1 квітня 1979 р., що проголосив Ісламську республіку Іран. Надалі в грудні 1979 р. було ухвалено нову Конституцію, що закріпила новий державний устрій «ісламська республіка» (фактично теократія) на чолі з шіїтським духівництвом з аятолою Хоменеї як верховним правителем з елементами секулярної влади в формі президента, однопартійного парламенту, уряду та прем'єр-міністра [62; 63; 79; 85; 88; 99; 101].

Враховуючи суттєві внутрішньо- та зовнішньополітичні наслідки Ісламської революції в Ірані, необхідно сформулювати її визначення. Наукова робота визначає Ісламську революцію в Ірані як послідовність та взаємозалежність подій в Ірані, результатом якої стала зміна режиму шаха на режим шіїтського духовенства та відповідно зміна державного устрою з монархічного на теократичний, що відбулося внаслідок консервативної реакції всередині іранського суспільства на програму реформ шахського уряду, посилення автократії шаха, наростання внутрішніх протиріч всередині іранського суспільства та між національними меншостями Ірану.

При цьому важливо розуміти, що у визначенні Ірану як «ісламської республіки» після 1979 р. «ісламська» не носить ознак культурної ідентичності – як це було зафіксовано, наприклад, в Конституції Пакистану 1956 р., натомість в ситуації Ірану це ідентифікує теократичні ознаки державного устрою. Розглядаючи іншу складову визначення Ірану як «ісламської республіки» компонента «республіка», в свою чергу, також радше являє собою певний компроміс між ісламською монархією (традиціоналістська форма державного устрою в регіоні) та республіканським устроєм (модерна форма

державного устрою провідних країн ХХ ст. лівого спрямування) з елементами демократії (регулярні вибори, парламент і президент як формально розділені гілки влади) під керівництвом шіїтського духівництва, що також підкреслює фактичний теократичний державний устрій Ірану після 1979 р. Іншою характерною ознакою державного устрою, що склався в Ірані є превалювання закону шаріату над світським законом. Це є додатковою тезою, що засвідчує теократичний характер державного устрою Ірану після 1979 р. [62; 63; 79; 85; 88; 99; 101].

Важливо зауважити, що незважаючи на базування зовнішнього іміджу Ірану на аспектах вестернізації (як в характері та способі побудови соціально-економічних відносин і розвитку соціально-культурних надбудов за західними зразками, так і зовнішньополітичного курсу – наприклад, в частині підтримки Ізраїлю), внутрішньополітична ситуація періоду правління шаха була далекою від норм демократичних розвинутих країн Заходу. Зокрема, у внутрішньополітичному курсі шахського уряду чітко вирізнялася лінія пригнічення протестів за рахунок жорстких інтервенцій спецслужб – зокрема, Міністерства державної безпеки Ірану (*Sazman-e Ettela'at va Amniyat-e Keshvar, SAVAK*). Іншим ключовим важелем, що посприяв успіху Ісламської революції та встановлення теократичного режиму стала широка підтримка шіїтського духівництва в поєднанні з низьким авторитетом шаха серед найбідніших верств населення, що, незважаючи на соціально-економічні реформи 1960-х – 1970-х років, становила переважну більшість населення країни. Фактично курс шахського уряду на «державний капіталізм» провалився внаслідок внутрішніх протиріч у вибудованій соціально-економічній системі.

Іншою вагомою причиною успіху Ісламської революції стала втрата після 1977 р. контролю на внутрішньою опозицією, що не виїхала з Ірану. Внаслідок тиску адміністрації Дж. Картера режим шаха випустив кілька сотень політв'язнів і послабив репресії проти критиків режиму, які не емігрували з країни. При цьому шахський уряд розглядав це як інструмент

каналізації протесту та створення контрольованого поза-парламентського опозиційного руху.

Додатково на успіх Ісламської революції справив вплив залученості етнічних меншин (азербайджанців, курдів), які не підтримували шахський режим після падіння регіональних урядів 1946 р. і розправ над членами їх родин, а також внаслідок курсу шахського уряду на персидський націоналізм з ігноруванням ідентичностей національних меншин в Ірані. Національні меншини відрізнялися значною згуртованістю та утворили мережеві організації в окремих регіонах Ірану та по всій країні загалом. Внаслідок цього азербайджанські та курдські меншини було легко мобілізувати на протест. Фактично національні меншини переважно стали однією з ключових рушійних сил Ісламської революції в Ірані [62; 63; 79; 85; 88; 99; 101].

Для підведення логічного висновку, здійснений вище аналіз подано у структурно-логічній схемі щодо причин, факторів, наслідків Ісламської революції в Ірані 1979 р. Рис. 1.2.

Наслідки Ісламської революції в Ірані 1979 р. мали як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні наслідки, що реалізувалися в тій чи іншій мірі. По-перше, теократична влада ліквідувала внутрішній вплив західних держав, який був присутній за шахського уряду.

По-друге, теократична влада заперечувала як капіталізм, так і комунізм як потенційні шляхи розвитку та протиставили їм свій особливий «ісламський» шлях розвитку; на практиці цей принцип теократичної влади не був повністю реалізований, а фактично було тільки припинено шлях розвитку, що вибудовувався шахським урядом, зі збереженням багатьох соціально-економічних надбудов, що залишилися в спадок від монархії, зокрема, відносно вільний внутрішній ринок, побудову взаємодії між економічними агентами всередині Ірану на основі ринкових відносин, збереження окремих секторів національної економіки (за виключенням екзогенних наслідків в формі санкцій США, ООН, спільноти демократичних країн).

Рис. 1.2. Структурно-логічна схема сутності Ісламської революції в Ірані 1979 р.

По-третє, основний економічний уклад в Ірані не зазнав змін в порівнянні з режимом шаха, а саме в частині побудови моделі національної економіки Ірану навколо експорту сировинних товарів (передовсім нафти) і розбудови внутрішнього ринку з елементами залучення технологій і інвестицій від третіх країн. На закінчення, наслідками зміни режиму в Ірані стала «культурна революція» (фактично розбудова пропаганди теократії) і відчутні репресії всередині країни, еміграція та вигнання низки діячів громадянського суспільства, інтелектуалів, журналістів, діячів культури, інших громадян, незгодних з радикальними змінами в суспільному устрої Ірану після 1979 р., обмеженнями демократичних свобод і прав людини, що були надбаннями за шахського уряду.

Поміж зовнішньополітичних наслідків Ісламської революції в Ірані

варто виділити низку подій в країнах регіону та світу. По-перше, зміна режиму в Ірані на теократичний збурила сусідні арабські країни, населення яких співчувало «ісламській революції» та «ісламському соціалізму», що, з їх точки зору, мало би вирішити проблему соціальної несправедливості в їх країнах (що, наприклад, виявилось в підготовці збройних повстань в Бахреїні в 1979–1981 рр.). По-друге, суттєво загострилися відносини в регіоні між Іраном і сусідніми країнами; зокрема, це виявилось в ірано-іракській війні 1980–1988 рр., що була вмотивована територіальними суперечками, конфліктами та розбіжностями на політичному, релігійному, національному ґрунті, спробою вирішити внутрішньополітичні складнощі за рахунок війни. По-третє, Іраном було поставлено під сумнів неформальне (але фактичне) лідерство Саудівської Аравії поміж мусульманських країн регіону, в якій превалює сунітська течія ісламу. На завершення, суттєво загострилася ситуація в регіоні навколо Ізраїлю – Іран перейшов від позиції підтримки Ізраїлю, що було закладено в зовнішню політику шахського уряду (фактично єдиним поміж країн регіону надавав підтримку), до позиції заперечення існування держави Ізраїль.

Одним з ключових проявів Ісламської революції в Ірані стала *ірано-іракська війна 1980–1988 рр.* Варто зауважити, що причини ірано-іракської війни 1980–1988 рр. є комплексними і не спричинені виключно побоюваннями режимів в арабських країнах загалом і Іраку зокрема щодо «експорту ісламської революції». Так поміж ірано-іракської війни 1980–1988 рр. виділяють наступні фактори:

- територіальних суперечок, що були успадковані від часів Османської імперії (регіон Хузестан на південному заході Ірану) і несправедливих – з точки зору іракської сторони – Алжирських домовленостей 1975 р., що врегульовували двосторонні відносини та встановлювали державний кордон між шахським Іраном і саддамівським Іраком;

- економічних суперечностей навколо нафтових родовищ (іранська провінція Хузестан) і водних транспортних шляхів (річка Шатт-ель-Араб, що веде до Перської затоки), що є ключовими для експорту нафти з регіону;

- релігійних розбіжностей (протистояння шіїтського Ірану та сунітського Іраку);
- національних розбіжностей (давня ворожнеча арабів і іранців, що корениться в минулому тисячолітті);
- прагнення курдської меншини до формування власної національної держави, що розпалювалися обома сторонами конфлікту;
- назріванням внутрішньополітичної кризи в обох країнах і спробі його подолати за рахунок війни.

Хронологія ірано-іракської війни 1980–1988 рр. узагальнено подана на Рис. 1.3.

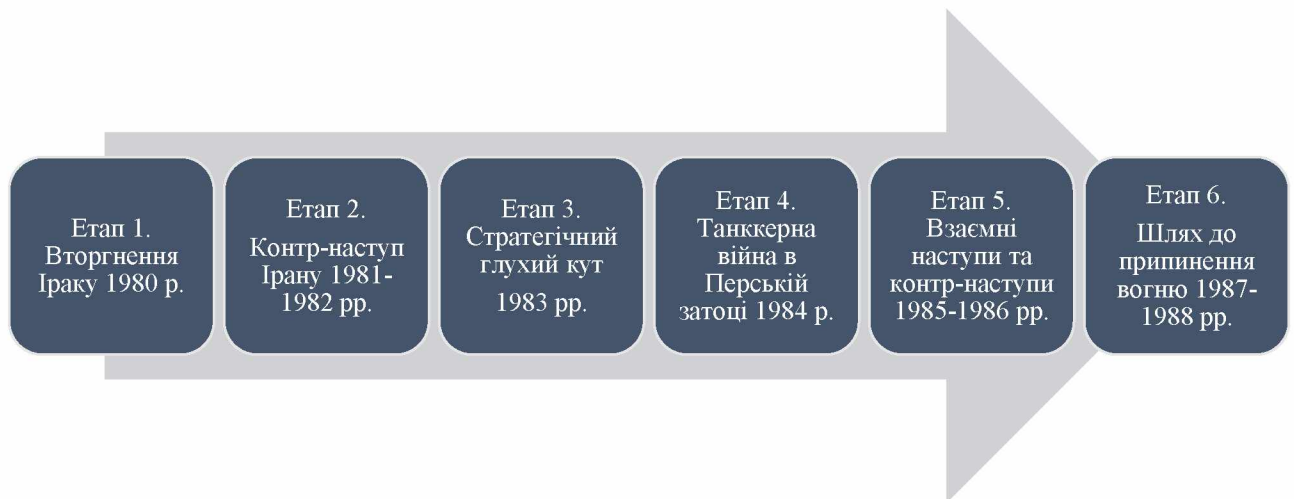

Рис. 1.3. Хронологія ірано-іракської війни 1980–1988 рр.

Наслідки ірано-іракської війни 1980–1988 рр. спричинили низку внутрішньо- та зовнішньополітичних результатів, а саме:

- численні руйнування (заподіяна шкода оцінюється сукупно в 1,2 трлн дол. США);
- значні людські жертви (за оцінками сукупно 1 млн осіб);
- зміна геополітичного балансу в регіоні – вибудова Ірану як альтернативного центру політичної сили;
- дестабілізація регіону Перської затоки;
- розвиток ідеї ядерної та ракетної програм як заборук досягнення результату у війні;

- припинення іракської ядерної програми внаслідок ізраїльського авіаційного удару в дослідницькі центри;
- запровадження санкцій США;
- різкий ріст національного боргу Іраку перед арабськими країнами (передовсім, Кувейту), що стало однією з мотивацій подальшого незаконного іракського вторгнення до Кувейту 1990 р.

Ісламська революція сформувала особливості внутрішньої політики Ірану в частині *підтримки та фінансування терористичних угруповань*. Визнаний державою-спонсором тероризму 1984 р., Іран систематично провадить лінію підтримки та фінансування терористичної діяльності в регіоні, включаючи підтримку Хезболли, палестинських терористичних угруповань у Газі, терористичних угруповань в Сирії та інших країнах регіону Близького Сходу. Зокрема, Іран активно використовує офіційне військово-формування Корпус вартових Ісламської революції з метою надання підтримки терористичним організаціям в регіоні. Зауважимо, що Корпус вартових Ісламської революції набув статусу іноземної терористичної організації (*FTO*) 2019 р. Іран також активно використовує інструмент т. зв. проксі-сил з метою дестабілізації ситуації в окремих країнах регіону [99; 119; 121; 123; 131; 137; 159; 176; 199; 227].

Зауважимо, що після закінчення конфлікту між Ізраїлем і Хезболлою в 2006 році Іран поставив Хезболлі тисячі ракет та інших видів озброєння, прямо порушуючи резолюцію Ради Безпеки ООН 1701. Більше того, Іран передає терористичній організації не тільки передові засоби озброєння та воєнні технології, але і сприяє розбудові інфраструктури та майданчиків з виробництва та модернізації вищезгаданих видів озброєння. Бойовики Хезболли широко присутні в Сирії для підтримки режиму Асада. У Бахрейні Іран продовжує надавати озброєння та вишкіл місцевим шіїтським угрупованням бойовиків. У Ємені Іран активно підтримує озброєнням і фінансуванням хуситів. У війні Росії проти України, Іран фактично підтримує та фінансує терористичний режим В. Путіна проти українського населення

через поставку дронів [77].

Необхідно зауважити, що іранський уряд підтримує і новітні форми тероризму, а саме кібер-тероризм. Зокрема, підтримується потужна кібер-програма агресивного характеру, а також уможлиблює кібератаки на державні та приватні організації в інших країнах.

Іранський уряд також уникає переслідування міжнародних терористів. Іран, зокрема, не прагне притягнути до відповідальності високопоставлених членів Аль-Каїди, які перебувають в ІРІ, а також відмовляється публічно назвати членів Аль-Каїди, які перебувають під вартою на території країни. Іран також не запобігав трафіку бойовиків і передачі коштів своєю суверенною територією, що здійснювала Аль-Каїда в напрямку регіону Південної Азії та Сирії.

Важливою складовою терористичної діяльності, що підтримується іранським урядом є систематичні терористичні атаки та замаху на іранців, що незгодні з чинним режимом і здійснюють критики іранської влади з еміграції або вигнання, зокрема, на території країн Європи. Серед цих країн Албанія, Бельгія, Данія, Нідерланди та інші.

Іншим наслідком Ісламської революції в Ірані стали зміни в двосторонніх відносинах з Ізраїлем. Так динаміка двосторонніх стосунків цих двох держав з регіону Близького Сходу змінилися з курсу підтримки Іраном держави Ізраїль на відкрити ворожнечу. За останні роки низка подій розпалила напруженість між державою Ізраїль та ІРІ, а саме: агресивна швидка експансія Ірану в регіоні загалом і його військово закріплення в Сирії, зокрема; розбудова іранської програми та ракетної програми, а також ризики, що з ними пов'язані; відмова США від Іранської великої ядерної угоди за адміністрації Д. Трампа; укладання угоди 2020 р. між Ізраїлем та Бахрейном, Марокко, ОАЕ, Суданом. Все це формує контекст позиції Ірану щодо Ізраїлю [99; 119; 121; 123; 131; 137; 159; 176; 199; 227].

На даному етапі також варто зазначити, що відносини між Ізраїлем і Іраном не завжди розвивалися в цьому антагоністичному напрямку – до 1979

р. ці дві близькосхідні держави вели різносторонню співпрацю в політичній, безпековій, економічній площинах. Однією з мотивацій для такої зовнішньополітичної лінії було протистояння впливу арабського світу в регіоні. Однак, динаміка двосторонніх відносин радикально змінилася після Ісламської революції в Ірані та позиції теократії щодо знищення держави Ізраїль.

Зауважимо, що Іран був другою мусульманською країною (після Туреччини), що визнала державу Ізраїль. Двосторонні відносини значно покращилися після усунення уряду М. Мосаддика та відновлення шахського уряду 1953 р., що сприяло довготривалій плідній співпраці цих двох держав на Близькому Сході. Після 1979 р. розпочався діаметрально протилежний етап двосторонніх відносин, що відмітився заявами теократії про необхідність знищення держави Ізраїль з подальшою розбудовою іранської атомної програми та ракетної програми, що не безпідставно загрожують як Ізраїлю, так і безпеці регіону та світу. Додатковою складовою іранського протистояння Ізраїлю є ведення проксі-конфлікту, а саме збройний конфлікт між цими двома державами, що здійснюється за залучення та підбурювання третіх сторін (державних та не-державних військових формувань, терористичних організацій), при цьому характерною ознакою є те, що безпосередньо жодна зі сторін не заявляє, що бере участі у бойових діях. Іран переважно залучений в проксі-конфлікт в частині фінансування, військової підготовки, збройних поставок, матеріальної допомоги терористичним групам в Лівані, Секторі Газа, Сирії.

Вище зазначену періодизацію двосторонніх відносин Ірану та Ізраїлю подано в Табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Періодизація двосторонніх відносин Ірану та Ізраїлю

Етап	Назва	Період	Коментар
Етап 1	«Від незалежності Ізраїлю до Ісламської революції в Ірані»	1947–1979 рр	Відзначається тісною співпрацею Ізраїлю та Ірану, що мотивована боротьбою з домінуванням арабського світу в регіоні
Етап 2	«Правління аятолли Хаменеї»	1979–1989 рр.	Позначився розривом відносин, ініційованим іранською стороною; заявами теократії про необхідність знищення держави Ізраїль; підтримкою іранським урядом Хезболли
Етап 3	«Ріст напруженості»	1989 р. – сьогодні	Проходить на тлі розбудови іранської ядерної програми та ракетної програми; ведення проксі-війни; експансії Ірану в регіоні (Сирія, Ємен, інші)

Підсумовуючи, на сучасному етапі двосторонні відносини Ірану та Ізраїлю перебувають в напруженому стані, підґрунтя для їх покращення в силу впливу екзогенних або ендегенних факторів не намічається. Єдиною адекватною лінією залишається стримування агресивної політики Ірану за рахунок комбінації дипломатичних і воєнних заходів.

Логічним розвитком внутрішньополітичної ситуації в ІРІ є розбудова *іранської ядерної програми*. Варто наголосити, що іранська ядерна програма являє собою тривалий науковий проект Ірану з дослідження ядерної технології, що може бути використана з метою виготовлення ядерної зброї. Ключовими характеристиками іранської ядерної програми є наявність кількох дослідницьких майданчиків, дослідницького реактора, двох уранових шахт, як мінімум трьох заводів з переробки та збагачення урану [99; 119; 121; 123; 131; 137; 159; 176; 199; 227].

Іранська ядерна програма мала перебіг, що корелював з зовнішньо- і внутрішньополітичним середовищем країни. Так іранська ядерна програма була запущена в 1950-х роках за сприяння США в рамках програми «Атом заради миру». Наступним етапом стала ратифікація Іраном 1970 р. Договору

про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Таким чином, Іран по-перше, добровільно обмежив свою ядерну програму лише мирними цілями застосування ядерної технології; по-друге, Іран добровільно поставив свою ядерну програму під контроль МАГАТЕ. Співробітництво з США та рядом інших розвинених західних країн припинилося після 1979 р., після чого Іран продовжив розвивати свою ядерну програму, але в утаємничений спосіб. Це було викрито в 2000-х рр. – зокрема, в частині збагачення урану, що є ключовою передумовою до набуття ядерної зброї – і в результаті викликало занепокоєння, що іранська ядерна програма може бути призначена для використання в не мирних, а військових цілях. Надалі це вилилося в ряд розслідувань МАГАТЕ, перше з яких розпочалося 2003 р.

Незважаючи на численні заклики світової спільноти та контролюючих органів (передовсім, МАГАТЕ), іранський уряд стабільно продовжує свою діяльність зі збагачення урану, що є ключовою ознакою прагнень набуття ядерної зброї. Іншим аргументом на користь цієї думки є системна розбудова іранської ракетної програми, а саме балістичних ракет, що слугують засобами доправлення ядерної зброї. Непрямим аргументом на користь занепокоєння щодо розробки ядерної зброї в рамках іранської ядерної програми є системні заяви Ірану щодо знищення держави Ізраїль, що унеможливлено передовсім внаслідок набуття ядерної зброї з її подальшим застосуванням.

Періодизацію іранської ядерної програми подано в Табл. 1.4.

Підсумовуючи, наразі іранська ядерна програма відзначається суттєвим рівнем невизначеності та створює суттєві загрози для окремих країн регіону (передовсім, Ізраїль), так і для регіональної та глобальної безпеки в цілому. Варто наголосити, що «еволюція» іранської ядерної програми прямо відображає стан внутрішньої політики ІРІ. Нормалізація іранської ядерної програми та перехід її виключно у мирне русло відповідно до взятих на себе іранською стороною міжнародних зобов'язань можливі тільки після якісної зміни лінії іранського уряду.

Таблиця 1.4

Періодизація іранської ядерної програми

Етап	Назва	Період	Коментар
Етап 1	«Початок іранської ядерної програми в партнерстві з США»	2 пол. 1950-х рр. – 1 пол 1970-х рр.	Відзначається розбудовою ядерної технології з мирними цілями використання на майданчиках в Ірані
Етап 2	«Розбудова іранської програми як альтернативного джерела енергії»	2 пол. 1970-х рр.	Позначився плануванням амбітної програми побудови кількох десятків АЕС на території Ірану як відповідь на потенційний дефіцит нафти як джерела енергії в майбутньому
Етап 3	«Пост-революційний етап розбудови»	1979–1989 рр.	Відзначається втаємниченням іранської ядерної програми; співробітництвом з Пакистаном з напрямку потенційного набуття ядерної зброї
Етап 4	«Співробітництво з росіянами та європейцями в рамках ядерної програми»	1990–2002 рр.	Характеризується розбудовою іранської ядерної програми в партнерстві з росіянами на основі комерціалізації ядерної технології; добудовою ядерних об'єктів, що були започатковані за шахського уряду; допуском міжнародних інспекторів на ядерні об'єкти; співробітництвом з європейцями
Етап 5	«Ріст занепокоєнь щодо набуття Іраном ядерної зброї»	2003 р. – сьогодення	Позначається ростом прямих і непрямих аргументів на користь думки, що іранський уряд наближається до набуття ядерної зброї; запровадження відповідних санкцій; робота з Іранської великої ядерної угоди адміністрацією Обами; вихід з Угоди адміністрації Д. Трампа; відновлення переговорів в рамках Угоди адміністрацією Байдена

Внутрішньополітична лінія іранського уряду щодо США характеризується як «анти-американізм». Важливо зауважити, що така лінія має давнє підґрунтя та коріниться в залученості США в перевороті 1953 р., в результаті якого було відновлено шахський уряд. «Смерть Америці» є ключовим пропагандистським меседжем, що застосовується щонайменше з 1979 р. з періоду Ісламської революції в Ірані. Лінія іранського уряду на анти-

американізм підкреслюється і в візуальній пропаганді, зокрема, численних вуличних демонстраціях [99; 119; 121; 123; 131; 137; 159; 176; 199; 227].

Офіційною лінією теократії є визначення США як «Великого сатани» (*Great Satan; Shaytân-e Bozorg*), що покликано демонізувати США (а в деяких випадках і Великобританію) в рамках анти-західної та анти-американської пропаганди всередині іранського суспільства та назовні. Загалом вищезгадане визначення США віддзеркалює позицію іранського уряду щодо імперіалізму та його наслідків в регіоні, а також протиставлення західної капіталістичної ідеології ісламській революції та її цінностям. При цьому важливо зауважити, що визначення «Меншого сатани» (*Lesser Satan; Shaytân-e Kuchak*) теократія надала СРСР 1979 р. передовсім через атеїстичну позицію радянського уряду; таке визначення також відобразило небажання іранського уряду підтримувати жодну сторону в Холодній війні, що на той момент тривала. Це додатково підкреслює лінію іранського уряду на претендування на роль Ірану як альтернативного центру сили в регіоні [99; 119; 121; 123; 131; 137; 159; 176; 199; 227].

Висновки до Розділу 1

В ході наукового дослідження в рамках Розділу 1 здійснено ґрунтовний послідовно-ретроспективний аналіз історіографії американо-іранських відносин, проведений аналіз місця Ірану у зовнішній політиці США та аналіз особливостей внутрішньополітичного середовища ІРІ.

Розглянуто три ключові теорії, в рамках яких вивчається американська політика щодо ІРІ, а саме: неоконсервативна, реалістична, конструктивістська. Виділено сутність і ключові особливості вищезгаданих теорій, а також здійснено їх порівняльний аналіз. Спираючись на реалістичну та конструктивістську теорії, обґрунтовується, що спроби змусити Іран змінити його зовнішню політику зазнали невдачі через відсутність розуміння того, якою мірою національна ідентичність Ірану впливає на його ставлення до

ядерної програми та відкритість до співпраці із західними державами. У цьому сенсі взаємна неприязнь і конфронтація продовжують перешкоджати досягненню будь-якого суттєвого дипломатичного прогресу.

Здійснено огляд особливостей формування політики США щодо Ірану. Описано в загальних деталях процес становлення двосторонніх відносин. Здійснено ретроспективний аналіз політики санкцій США як методу політики стримування ракетних та ядерних програм. Описано динаміку дипломатичних відносин між США та ІРІ в контексті зміни американських адміністрацій.

Зауважено, що сучасний стан політики адміністрації США щодо Ірану характеризується відходом від лінії ескалації тиску, натомість адміністрація США прагне відновити рух в межах залучення Ірану, що окреслені Іранською великою ядерною угодою, однак, без зняття вже запроваджених санкцій та продовження усталеної лінії на дипломатичну, військову, фінансову, матеріальну підтримку урядів окремих країн регіону Близького Сходу та Перської затоки.

Проведено огляд Ісламської революції 1979 р. Здійснено аналіз перебігу ірано-іракської війни 1980–1988 рр. Вивчено позицію Ірану щодо Ізраїлю. Проаналізовано проблему фінансування та підтримки терористичних груп з боку ІРІ. Дано характеристику ядерної програми Ірану в загальних деталях. Вивчено політику Ірану щодо США.

Наголошено, що наслідки Ісламської революції в Ірані 1979 р. мали як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні наслідки, що реалізувалися в тій чи іншій мірі. По-перше, теократична влада ліквідувала внутрішній вплив західних держав, який був присутній за шахського уряду. По-друге, теократична влада заперечувала як капіталізм, так і комунізм як потенційні шляхи розвитку та протиставили їм свій особливий «ісламський» шлях розвитку. По-третє, основний економічний уклад в Ірані не зазнав змін в порівнянні з режимом шаха, а саме в частині побудови моделі національної економіки Іранської навколо експорту сировинних товарів (передовсім нафти) і розбудови внутрішнього ринку з елементами залучення технологій і

інвестицій від третіх країн. По-четверте, наслідками зміни режиму в Ірані стала «культурна революція» (фактично розбудова пропаганди теократії) і відчутні репресії всередині країни, еміграція та вигнання низки діячів громадянського суспільства, інтелектуалів, журналістів, діячів культури, інших громадян, незгодних з радикальними змінами в суспільному устрої Ірану після 1979 р., обмеженнями демократичних свобод і прав людини, що були надбаннями за шахського уряду.

В розрізі аналізу зовнішньої політики ІРІ наголошено на тому, що вона відзначається суттєвим рівнем невизначеності та створює суттєві загрози для окремих країн регіону (передовсім, Ізраїль), так і для регіональної та глобальної безпеки в цілому. Зазначено, що еліти ІРІ бачать себе альтернативним центром впливу в регіоні, чим спричинена як агресивна розбудова ядерної програми, так і пропаганда інакшої ІРІ на платформі Ісламської революції.

Зауважено, що «еволюція» іранської ядерної програми прямо відображає стан внутрішньої політики ІРІ. Нормалізація іранської ядерної програми та перехід її виключно у мирне русло відповідно до взятих на себе іранською стороною міжнародних зобов'язань можливі тільки після якісної зміни лінії іранського уряду.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ ТА РОЗВИТОК «ІРАНСЬКОГО ПИТАННЯ» В ПОЛІТИЦІ АДМІНІСТРАЦІЙ ПРЕЗИДЕНТІВ США

2.1. Стримування та взаємодія в політиці адміністрації президента Б. Обама щодо Ісламської Республіки Іран

Ісламська Республіка Іран протягом довгого часу відіграє вагомий роль у світовій політиці та економіці, а значення цієї країни лише зросло в ХХІ ст. за рахунок її ключового геополітичного та геостратегічного положення. Зовнішня та внутрішня політика Ірану – як великого виробника нафти та газу, а також помітної регіональної потуги в регіонах Близького Сходу, Перської затоки та Каспійського моря – має суттєвий вплив на регіональну стабільність та світові енергетичні ринки. Зокрема, ІРІ відіграє важливу роль у регіональному балансі сил в економічній, дипломатичній і воєнній площинах на перетині Центральної Азії, Близького Сходу та Кавказу. Відповідно Іран має значний вплив на регіональну торгівлю та безпеку, оскільки межує з такими країнами як Азербайджан, Афганістан, Ірак, Пакистан, Туреччина. Додаткові важелі впливу ІРІ полягають в значних запасах нафти та газу, що експортуються в ряд країн світу і можуть суттєво вплинути на баланс глобального енергетичного ринку за ситуації обмеження санкційного тиску з боку США та інших західних демократій [49; 54; 94; 123; 131].

З метою більш деталізованого розбору наукового питання необхідно провести компаративний аналіз відносин ІРІ з іншими ключовими гравцями в регіоні насамперед КНР та РФ, які формували підхід та реакційну політику адміністрацій президентів США. Дослідження виконано з метою надання науково обгрунтованої оцінки стратегічних змін, які відбулися в американській зовнішній політиці та їх вплив на динаміку відносин між США та Іраном.

Відповідно, пом'якшення міжнародних санкцій проти Ірану в результаті укладення угоди Спільного всеосяжного плану дій у 2015 р. стало значною подією періоду адміністрації президента Б. Обама [56; 117; 126; 147; 150; 197; 204]. Зокрема, це надало Ірану нові можливості для більш активної участі в міжнародній торгівлі та міжнародному русі капіталу (в першу чергу, у формі закордонних інвестицій в Іран), а також створило кращі передумови для взаємодії Ірану з комплексом світової економіки.

Необхідно зауважити, що даний позитивний рух відбувається на тлі агресивної позиції Ірану стосовно сусідів в регіонах Близького Сходу та Перської затоки [49; 54; 94; 94; 123; 131]. Зокрема, вплив ІРІ зростає в регіоні внаслідок опосередкованої підтримки різноманітних збройних угруповань у Ємені, Сирії, Іраку. Відповідно це призвело до того, що Іран зіткнувся з іншими регіональними державами, в тому числі із Саудівською Аравією та Ізраїлем. В результаті цього, міжнародна спільнота стабільно артикулює занепокоєння щодо цілей ІРІ в регіоні та привертається увага до загрози стабільності на Близькому Сході та інших регіонах в контексті ядерної загрози.

Додатковий аспект до даної проблематики додають відносини ІРІ з регіональними та світовими ключовими гравцями, а саме, КНР і РФ, що є значним драйвером розширення впливу Ірану в міжнародній політиці. Вищезазначені країни продемонстрували готовність торгувати з Іраном, незважаючи на санкції США, підтримали ІРІ на низці дипломатичних майданчиків регіонального та світового значення, а також використовують Іран у якості джерела експорту воєнізованих одиниць у війні проти України.

В контексті відносин КНР і ІРІ, обидві країни вже довгий час є стратегічними союзниками. Останніми десятиліттями китайсько-іранські відносини відзначаються суттєвим посиленням і зростаючим впливом КНР на Іран, а за минулі роки вплив китайської сторони на ІРІ різко зріс. Варто зазначити, що вплив КРН на зовнішню політику Ірану є комплексним і охоплює ряд інструментів соціально-економічного, соціально-політичного,

воєнно-політичного, дипломатичного спрямування. З метою розгляду даного питання більш детально, необхідно проаналізувати використання даних механізмів:

1. *Економічна співпраця*: КНР є головним торговим партнером Ірану, країни мають тісну стабільну співпрацю в економічній площині. Зокрема, КНР здійснила ряд значних інвестицій в нафтовий та газовий сектори Ірану, реалізовувала інфраструктурні ініціативи, такі як будівництво портів, залізниць, доріг в Ірані. Дана співпраця, в свою чергу, відзначається постачанням іранських енергоносіїв до КНР за привабливими умовами, в першу чергу, за суттєвим ціновим дисконтом на тлі обмеженості доступу іранської нафти та газу на міжнародні ринки [97; 142; 180; 193].

2. *Військово-політичне співробітництво*: КНР послідовно виступає проти санкцій направлених на Іран та підтримує його право на розвиток «мирних» ядерних технологій. КНР також підтримує залученість Ірану в регіональну політику на Близькому Сході, зокрема його діяльність в Іраку, Сирії та Лівані. КНР також передала Ірану окремі групи військового обладнання та технології. До того ж, КНР та ІРІ брали участь у спільних військових навчаннях [74; 97; 142; 180; 193]. Важливим аспектом такого співробітництва також є своєрідна позиція медіатора Китаю щодо Ірану у питанні військової співпраці Ірану із Росією війни з Україною, піклуючись тим самим і про економічну складову. Посередництвом у «налагодженні політичного діалогу» між Києвом та Москвою Китай переслідує дві мети, по-перше демонстрація ролі Китаю у статусі наддержави та відповідального гравця у регіоні, а також альтернативного лідера впливу у регіоні Близького Сходу [39]. Беззаперечним є факт того, що Китай хотів би послабити Захід, замінивши США як головного світового лідера, а також мобілізувати глобальний південь та вважатися почесним та нейтральним гравцем на світовій шахівниці [38].

3. *Дипломатична співпраця*: КНР та Іран працювали разом на дипломатичному рівні на різних напрямках, таких як сирійський конфлікт,

ізраїльсько-палестинський конфлікт, кейс у Афганістані [74; 97; 142; 180; 193].

Варто зазначити, що у 2021 р. співпраця КНР і ІРІ була закріплена та підсилена укладанням Угоди про стратегічне економічне партнерство строком на 25 років [97; 142; 193], що покликана зміцнити співпрацю в низці сфер, зокрема, в царині інфраструктури, технологій, енергетики. Наголосимо, що КНР загалом має суттєвий вплив на ІРІ як в зовнішній, так і у внутрішній політиці країни. Ймовірно, двосторонні відносини КНР та Ірану продовжуватимуть покращуватися в найближчі роки.

В свою чергу, Росія впродовж довго часу відігравала значну роль у соціально-політичному, соціально-економічному, воєнно-політичному розвитку ІРІ. Під час холодної війни СРСР надавав системну допомогу марксистській партії *Хезбе тудейє Іран* (Народна партія Ірану), зокрема, фінансову та військову підтримку. Однак після Ісламської революції 1979 р. відносини між двома країнами погіршилися. На сучасному етапі, знову сформувався тренд близької співпраці російської та іранської сторін з низки ключових стратегічних напрямків для обох режимів, насамперед вагомого фактору підтримки Іраном війни Росії проти України [145].

У контексті підвищеної ролі Ірану у війні з Україною, останніми роками Москва системно підтримувала дипломатичні та економічні зв'язки з Тегераном, незважаючи на західні санкції, введені внаслідок реалізації ядерної програми. Основним постачальником озброєння та військових технологій Ірану в останні роки також була РФ, яка сприяла росту військового потенціалу Ірану. Крім того, РФ системно надавала технології та ноу-хау для підтримки розвитку енергетичного сектору Ірану. Деякі з обмежень, накладених на Іран, були зняті в результаті укладання угоди Спільного Всеосяжного плану дій у 2015 р., що відкрило нові економічні перспективи для іранського уряду [40; 58; 153].

До цього варто додати, що ІРІ та РФ мають тісні зв'язки в соціально-економічній, соціально-політичній та воєнно-політичній площинах, що, ймовірно, будуть продовжувати впливати на геополітичне середовище Ірану

протягом багатьох років. Зокрема, зовнішня політика Ірану зазнала значного впливу з боку РФ в декількох напрямках. Для розгорнутого аналізу наукового питання, необхідно перелічити відповідні напрямки впливу РФ на іранську сторону та розкрити її в більших деталях.

По-перше, комплексна та довга історія дипломатичних та економічних зв'язків між РФ та Іраном вимагає деталізованого розбору наукового питання [40; 58; 153]. Обидві країни мають спільні інтереси у питаннях здійснення регіональної політики на Близькому Сході, посилення впливу в енергетичному секторі та боротьбі з впливом західних демократій. РФ була основним торговим партнером Ірану та джерелом озброєнь, і обидві країни об'єднували свої зусилля разом над низкою регіональних проблем, такими як війна у Сирії та нестабільність в регіоні Каспійського моря.

Зауважимо, що співпраця РФ та ІРІ переважно має гібридний характер, коли за дипломатичними або економічними ініціативами, приховуються цілі реалізації геополітичних і геостратегічних перспектив – в першу чергу, в розрізі ядерної програми та енергетичного сектору. Зокрема, гібридність відносин РФ і ІРІ виявляється в співпраці над економічними проектами в рамках іранської ядерної програми та в енергетичному секторі ІРІ, прикладом чого стала сумісна співпраця Ірану і РФ над розвитком іранської атомної електростанції Бушер [40; 58; 153]. Щодо інших енергетичних ініціатив РФ та Ірану гібридного характеру варто додати розбудову системи газогонів в регіоні [40; 58; 153].

По-друге, угода про Спільний Всеосяжний план дій 2015 р., укладена та реалізована за значної співпраці РФ та ІРІ. Зокрема, Москва була ключовим актором у переговорах щодо угоди, що послабила деякі економічні санкції проти Ірану в обмін на обмеження його ядерної програми. Наголосимо, що дані послаблення економічних санкцій щодо ІРІ схвалив ряд провідних країн, зокрема, Китай, Франція, Німеччина, Європейський Союз, що були підписантами угоди JCPOA 2015 р. Відповідно логічним виходить те, що зв'язок Тегерану та Москви значно посилюється, зокрема, за рахунок

економічного важелю. В практичній площині цього вдалось досягти завдяки нормалізації відносин Ірану в економічних аспектах з рядом розвинених країн та найбільших економік світу – в першу чергу, з провідними країнами регіону Європи.

По-третє, Москва та Тегеран відкрито співпрацюють в площині експорту систем озброєнь, що знайшло своє місце у повномасштабній війні Росії проти України. Кремль незважаючи на критику з боку інших країн, системно надавав іранському режиму військову допомогу та зброю. Зокрема, РФ є значним постачальником зброї до Ірану, включаючи передові ракетні технології (в першу чергу, ракетні системи С – 300) [40; 58; 153]. Незважаючи на те, що США та інші західні країни висловили побоювання, що Іран може використовувати свій ракетний потенціал для доставки ядерного боєзаряду, дана тематика залишалася відкритою на переговорах. При цьому, необхідно наголосити, що всі міжнародні обмеження щодо постачання озброєнь до Ірану діють, а порушення даних обмежень веде до реалізації політичних та фінансових наслідків для порушника. Росія вже давно схиляє свій політичний курс в бік Ірану, і, незважаючи на критику з боку інших держав, в минулому російська сторона надавала Ірану підтримку у питаннях озброєнь.

Зрештою, на зовнішню політику Ірану також вплинуло домінування РФ в Раді Безпеки ООН. Зокрема, Москва виступала як союзник Ірану з ряду питань, включаючи сирійську кризу, і використовувала своє право вето, з метою захисту ІРІ від санкцій та засудження урядами інших держав. Зокрема, РФ вплинула на позицію Ради Безпеки щодо Ірану кількома різними способами, включаючи:

1. *Переговори щодо ядерної програми Ірану* – РФ була головним актором у переговорах з Іраном щодо його ядерної програми, зокрема, Росія входила до групи «P5+1» в рамках переговорів, що в результаті завершилися укладанням угоди JCPOA 2015 р.;

2. *Переговори щодо санкцій, накладених на Іран* – РФ відіграє важливу роль у переговорах щодо економічних санкцій проти Ірану. РФ заблокувала

деякі жорсткі заходи, висунуті США та іншими західними країнами. Протягом останніх років Москва активно залучена у політичний діалог проти введення економічних санкцій в рамках тиску на Іран, що покликаний припинити розвиток програми побудови іранських балістичних ракет. Ракетні системи такого характеру можуть слугувати засобом доправлення ядерного боєзаряду та активно використовуються у регіоні;

3. *Обмеження на продаж зброї Ірану* – однією із характеристик геополітичного курсу Москви у регіоні Близького Сходу є залучення у конфронтацію з іншими членами Ради Безпеки ООН, оскільки Кремль є значним постачальником зброї до Ірану. Система протиповітряної оборони С – 300 є одним з прикладів систем озброєнь, яку Росія постачає ІРІ в порушення ембарго ООН на постачання зброї. В цілому, РФ істотно впливала на позицію Ради Безпеки ООН щодо Ірану, а російська адаптивна позиція спрощувала пом'якшення позиції Ради Безпеки ООН відносно Ірану. Тим не менш, міцні російсько-іранські зв'язки періодично ставлять РФ в конфлікт з іншими членами Ради Безпеки ООН, особливо з Вашингтоном.

Російська Федерація має складний та багатовимірний вплив на зовнішню політику Ірану, відповідно, обидві країни переслідують свої власні цілі та інтереси у контексті їхньої геополітичної співпраці. Незважаючи на це, вони продовжують підтримувати міцний стратегічний альянс, який має глибокий вплив на регіональну та міжнародну політику як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі. В контексті війни в Україні такий альянс набуває особливого значення, оскільки впливає на політику обох країн, на динаміку конфлікту та його наслідки.

Відповідний геополітичний контекст та події на світовій арені зумовили потребу в розробці та реалізації нової зовнішньої політики з боку США, що ставила б за мету досягнення двох ключових цілей, а саме знизити рівень напруги в двосторонніх відносинах США та Ірану та забезпечити дотримання їх національних інтересів, зберігаючи лідерство Вашингтону у регіоні. Комплексне завдання такого характеру вимагало використання інтегрованого

підходу, який враховував різноманітні впливові фактори та нові контексти світової та регіональної політики. Підтримка Іраном у війні Росії проти України має велике значення для розгляду даного наукового питання, оскільки вона впливає на геополітичну ситуацію в регіоні та має далекосяжні наслідки для безпеки та стабільності. Беручи до уваги стратегічне партнерство між Іраном та Росією, підтримка Іраном російських дій в Україні посилює вплив Росії, видозмінює баланс сил в регіоні та підтримує здійснювану геополітичну діяльність країни агресора в регіоні [11].

США, у свою чергу, реагують на підтримку Іраном російських дій в Україні зі збільшеною увагою та заходами, щоб протистояти цьому впливовому альянсу. Це включає політичні та економічні санкції проти обох країн, зусилля залучення міжнародної спільноти для підтримки України, активну дипломатичну діяльність та співпрацю з іншими союзниками для контролювання ситуації та забезпечення своїх національних інтересів.

Реакція США на підтримку Іраном російських дій в Україні відображає їхню геополітичну стратегію, обурення щодо порушення суверенітету та територіальної цілісності України, а також робить акцент на підтримку демократичних цінностей та стабільності в регіоні. Оскільки Вашингтон є основоположним гравцем у міжнародних відносинах сучасного світового порядку, їхні дії та реакції на цю ситуацію встановлюють вплив на розвиток подій та стратегію інших гравців у регіоні.

З метою аналізу еволюції зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки щодо Ірану, наукова дисертація розглядає зовнішньо-політичний курс трьох останніх адміністрацій США – Б. Обами, Д. Трампа та Дж. Байдена. Дослідження спрямоване на критичний аналіз та систематичне вивчення стратегічного напрямку, прийнятих рішень та підходів до взаємодії з Іраном, з урахуванням широкого спектру факторів, включаючи політичні, економічні, безпекові та геостратегічні аспекти.

Для досягнення поставленої мети, дисертація базується на аналізі політичних промов, зовнішньополітичних документів, договорів та угод,

офіційних заяв, дипломатичної логістики та інших релевантних джерел, пов'язаних з кожною адміністрацією. Використовуючи методологію порівняльного аналізу, проведено дослідження політичних стратегій, нормативних рамок, пріоритетів та інструментів, що визначали зовнішньополітичну позицію США відносно Ірану. Особлива увага приділяється аналізу реакції кожної адміністрації на ключові виклики та події, пов'язані з Іраном, такі як ядерна програма, тероризм, регіональна стабільність та інші глобальні питання. Дослідження також включає аналіз взаємодії США з міжнародними акторами, включаючи союзників та інших гравців у регіоні.

Відповідно адміністрація президента Б. Обама регулярно використовувала «*двовекторну стратегію зовнішньої політики*» – особливо щодо таких країн, як Іран і Куба [148; 151; 154; 173; 191]. Даний політичний курс, зокрема, базувався на поєднанні інструментарію «*політики стримування*» та «*політики взаємодії*». Такий підхід мав забезпечити найкращі можливі результати, виходячи з наявних обмежених ресурсів – за рахунок гнучкого поєднання рестриктивних і конструктивних заходів в соціально-економічній, соціально-політичній, воєнно-політичній та інших площинах.

В рамках *політики стримування* американською стороною за адміністрації президента Б. Обама застосовувалися, в першу чергу, економічні санкції та інші форми тиску, що були покликані перешкодити ряду недружніх країн здійснювати діяльність на світовій арені, яку США вважали агресивною для їх національних інтересів. Зокрема, намагаючись змусити Іран відмовитися від своєї ядерної програми, США ввели ряд економічних санкцій проти ІРІ, низка з яких діє і до сьогодні.

Політика взаємодії адміністрації президента Б. Обама, з іншого боку, робила значний акцент на готовність брати участь у дипломатичних місіях та переговорах з цими країнами в спробі знайти точки дотику та подолання розбіжностей на взаємовигідному підґрунті. Зауважимо, що США дотримувалися стратегії «*конструктивної взаємодії*» з Іраном під час

адміністрації президента Б. Обама. Основна мета цієї політики полягала в застосуванні дипломатичного, а не військового впливу з метою пом'якшення загроз в площині розвитку ядерної програми Ірану. Угода JCPOA 2015 р. була однією з основних елементів цієї стратегії, встановивши обмеження на розвиток ядерної програми Ірану в обмін на послаблення певних економічних санкцій [65; 168; 176; 181].

В контексті *«двовекторної політики»* адміністрації президента Б. Обама, співпраця з Іраном охоплювала широкий спектр питань, включаючи досягнення угоди JCPOA 2015 року. Проте, важливо відзначити, що ця співпраця виходила за межі ядерної проблематики. Відносини між США та Іраном також враховували регіональну стабільність, боротьбу з тероризмом та захист прав людини.

Зокрема, Сполучені Штати та Іран співпрацювали у боротьбі з терористичною організацією ІДІЛ в Іраку, спільними зусиллями ставлячи завдання встановлення відповідного рівня безпеки та стабільності у регіоні. Крім того, вони також працювали над звільненням американських громадян, які перебували у в'язницях в Ірані, що відображало ширший контекст гуманітарної співпраці та питань прав людини [94; 168]. Вищезазначений розширений спектр співпраці вказує на бажання адміністрації президента Б. Обама побудувати конструктивні зв'язки з Іраном, враховуючи не лише ядерну проблематику, але й ширші виміри регіональної безпеки та прав людини.

Незважаючи на свої переваги, дана стратегія зазнала значної критики як внутрішньо, так і зовні США. Особливою точкою спору стала угода JCPOA 2015 року, яка викликала обурення та обговорення з приводу Ірану, надаючи йому занадто велику свободу дій та визначаючи довгострокову перспективу для досягнення ядерної зброї. Критика також стосувалася позиції США, яка, на думку деяких, повинна була зайняти більш жорстку позицію по відношенню до Ірану щодо його підтримки терористичних організацій на Близькому Сході. Урешті, наступна адміністрація президента Д. Трампа

вийшла з угоди JCPOA у 2018 році та прийняла більш жорстку лінію стосовно Ірану.

Ця критика свідчить про те, що дебати стосовно двовекторної політики адміністрації Б. Обама мали глибокі корені та відображали відмінні погляди на найбільш ефективний підхід до взаємодії з Іраном. При цьому, адміністрація президента Д. Трампа вибрала інший курс, намагаючись підкреслити більш жорстку позицію та переглянути підходи до угоди JCPOA, що свідчить про неперервний процес еволюції політики США щодо Ірану.

Важливою складовою двовекторної політики адміністрації президента Б. Обама було комбінування *рестриктивних заходів економічного характеру та конструктивних підходів*, що спрямовані на взаємодії з іранською стороною. Попри те, що метою політики конструктивної взаємодії було зміцнення дипломатичних відносин і заохочення конструктивного діалогу між двома країнами, метою економічних санкцій було здійснення тиску на Іран в межах створення сприятливого середовища для повноцінного та системного дотримання міжнародних угод і обмеження розвитку іранської ядерної програми. В межах рестриктивних економічних заходів фінансовий сектор, нафтогазова промисловість та інші важливі галузі національної економіки Ірану опинилися під тиском санкцій, ембарго та заморожування активів. В рамках обмеження доступу Ірану на міжнародні ринки і ускладнення задач іранського уряду з фінансування ядерної програми, економічні санкції були введені в дію. Санкції були запроваджені проти ІРІ з метою змусити ІРІ домовитися про угоду, яка обмежить іранську ядерну програму і підвищить прозорість в даному комплексі питань для міжнародного співтовариства.

Відповідно в рамках вищезазначеного *рестриктивного підходу*, що був невід'ємною складовою двовекторної політики, Іран піддавався ряду санкцій за адміністрації президента Б. Обама, що перелічені в більших деталях нижче, зокрема:

– *The Iran and Libya Sanctions Act of 1996 (ILSA)*: закон 1996 р. був переглянутий в 2010 р., зокрема, включив додаткові положення, спрямовані на

нафтовий сектор Ірану, що надавав істотне джерело фінансування для іранського уряду [220];

– *Comprehensive Iran Sanctions, Accountability and Divestment Act (CISADA)*: закон був схвалений 2010 р. і забороняв американським громадянам вести бізнес з іранськими фінансовими установами та іншими компаніями з ІРІ [220];

– Виконавчі розпорядження для введення додаткових санкцій проти Ірану, включаючи заходи, спрямовані проти осіб і груп, які підтримували тероризм або були пов'язані з ядерною програмою Ірану;

– Рішення Ради Безпеки ООН, які США та іншим країнам вдалося ухвалити, що в результаті запровадили розширення санкційного режиму проти Ірану в економічній царині.

Зазначені вище економічні обмеження мали значний вплив на національну економіку Ірану, яка сильно залежить від експорту нафти та міжнародної торгівлі. Дані обмеження скоротили здатність Ірану експортувати нафту та інші товари, не даючи йому доступу до світової фінансової системи. Тиск санкцій в кінцевому підсумку вплинув на переговорний процес стосовно іранської ядерної програми. В результаті, ряд обмежень економічного характеру було знято в обмін на зобов'язання Ірану обмежити свою ядерну програму.

Відповідно до двовекторної політики адміністрації президента Б. Обама в рамках заходів взаємодії, була реалізована угода JCPOA 2015 р., що була покликана поліпшити відносини з ІРІ в площині реалізації іранської ядерної програми. Зокрема, в рамках угоди JCPOA 2015 р. Іран погодився обмежити свою ядерну програму в обмін на зняття певних економічних санкцій. Угода розглядалася як важливий успіх стратегії конструктивної взаємодії і значний крок на шляху до поліпшення дипломатичних відносин між США та Іраном.

Окрім угоди іранської ядерної угоди 2015 року, адміністрація президента Б. Обама розглянула й інші дипломатичні заходи зі зміцнення зв'язків з Тегераном. Покращення міждержавного діалогу та налагодження

взаємопорозуміння між двома країнами, початок прямих переговорів з різнонаправлених питань, сприяння міжкультурній взаємодії та дипломатичним особистим контактам та зустрічам є деякими прикладами даного руху в межах двовекторної політики.

Поєднання економічних санкцій та стратегії взаємодії, реалізовані адміністрацією президента Б. Обама, виступали як відповідь на ескалацію напруженості у відносинах між Сполученими Штатами та Іраном. Незважаючи на критику дипломатичного плану та проблеми, які виникли під час його реалізації, ця політика мала суттєві зміни порівняно з більш ворожим підходом, що був застосований попередніми адміністраціями США, і стимулювала більш інтенсивні дипломатичні контакти між Вашингтоном та Тегераном.

У результаті застосування такої комбінації економічних санкцій та стратегії взаємодії вдалося зменшити напруженість у відносинах між країнами та створити простір для взаємного діалогу та переговорів. Хоча виклики та складнощі існували, а зовнішньополітичний курс піддавався критиці, стратегія Б. Обама спромоглась відкрити нові можливості для зміцнення дипломатичних відносин та сприяла обмеженню іранської ядерної програми.

Таким чином, економічні санкції, супроводжувані стратегією взаємодії, виявилися ключовими компонентами політики адміністрації президента Б. Обама щодо Ісламської Республіки Іран. Хоча реалізація плану не проходила без складнощів, адміністрація зробила крок у напрямку зниження напруженості та відкрила можливість для подальшого дипломатичного врегулювання відносин між країнами.

Ключовим виявом двовекторної політики адміністрації президента Б. Обама стало досягнення покращення стану безпеки в регіоні. Угода JCPOA 2015 р. мала потенціал для посилення регіональної безпеки за рядом аспектів, а саме:

– *Скорочення інтенсивності ядерної небезпеки*: угода знизила

здатність Ірану розробляти ядерну зброю, що, знизило вірогідність гонки ядерних озброєнь на Близькому Сході і скоротила ймовірність війни в регіоні;

– *Зміцнення зв'язків Ірану з іншими країнами світу*, в першу чергу, США та іншими великими міжнародними державами (КНР та РФ) – відповідно посилення співпраці та покращення стану комунікації певним чином послабило напруженість і посилило безпеку в регіоні;

– *Ріст прозорості ядерної програми Ірану*: створила надійний механізм моніторингу з періодичними перевірками МАГАТЕ, що покликаний переконатися, що Іран виконує свої зобов'язання. Зокрема, Іран взяв на себе зобов'язання виконати додатковий протокол до своєї угоди про гарантії з МАГАТЕ, надати всебічну інформацію про свою ядерну програму та дозволити регулярні інспекції своїх ядерних об'єктів. В рамках угоди була створена спільна комісія для нагляду за виконанням угоди та врегулювання будь-яких розбіжностей. Прихильність Ірану до угоди регулярно підтверджувалася МАГАТЕ, а Тегеран виконував свої зобов'язання, про що свідчать його звіти. Тим не менш, з виходом США з угоди JCPOA в 2018 р., стан транспарентності Ірану відповідним чином погіршився;

– *Зниження загального ризику збройної агресії в регіону Близького Сходу*: вирішуючи ядерну проблему, договір усував один з ключових факторів, що сприяв напруженості та відкритій збройній агресії в регіоні, а саме в контексті ризику застосування ядерної зброї в конфліктах на Близькому Сході, а також зниження інтенсивності намагань окремих держав регіону у набутті ядерної зброї.

Підсумовуючи, в контексті наслідків для безпеки в регіоні Близького Сходу зменшення ядерної загрози, а також розвитку міцних зв'язків між Іраном та іншими країнами (в першу чергу, регіону Європи та США), підвищення відкритості уряду ІРІ та зниження ризику конфлікту в регіоні, угода JCPOA 2015 р. володіла потенціалом зміцнити регіональну безпеку. Зауважимо, що вплив даного договору на регіональну безпеку наразі не визначений остаточно через вихід США з неї 2018 р., а також через

невизначеність по відношенню до потенційних кроків Ірану щодо меншого ступеню дотримання умов даної угоди.

Вище перелічені наслідки двовекторної політики адміністрації президента Б. Обама узагальнено в Табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Ключові наслідки реалізації двовекторної політики адміністрації президента Б. Обама стосовно Ірану

Наслідки	Коментарі
Обмеження щодо іранської ядерної програми	В рамках угоди JCPOA 2015 р. Іран погодився обмежити свою ядерну програму, яка включала позбавлення двох третин центрифуг, зменшення обсягу збагаченого урану в його запасах та перехід від важкого до легкого водного реактора.
Посилення контролю та моніторингу за іранською ядерною програмою	Угода створила надійну структуру для перевірок та нагляду з періодичними інспекціями МАГАТЕ для забезпечення дотримання Іраном своїх зобов'язань в рамках обмеження ядерної програми.
Зниження ймовірності гонки ядерних озброєнь на Близькому Сході	Внаслідок обмеження ядерної програми Ірану ряд держав Близького Сходу, ймовірно, відмовилися від нагальних планів набуття ядерної зброї з метою захисту від потенційної ядерної атаки та протидії відкритій експансії Ірану в регіоні.
Скорочення санкційного тиску на Іран в економічному полі	В результаті взятих зобов'язань ІРІ дотримувався ядерних обмежень та процедур моніторингу, США та інші провідні країни послабили економічні санкції, дозволивши Ірану брати участь у міжнародній торгівлі та міжнародному руху капіталу.
Посилення транспарентності Ірану та зниження невизначеності в діях іранського уряду	Унормування відносин Ірану в рамках угоди передбачало залученість групи «P5+1», що давало підґрунтя для якісної системи взаємодії Ірану з рядом провідних країн в контексті моніторингу та контролю його ядерної програми. Дана система моніторингу та контролю, зокрема, передбачала регулярні інспекції МАГАТЕ на іранських ядерних об'єктах і покращення якості звітування іранської сторони щодо розвитку його ядерної програми.

У підсумку, «двовекторна політика» адміністрації президента Б. Обама та реалізація угоди JCPOA 2015 р. значним чином вплинули на багатовекторні аспекти відносин між США та Іраном, а також на ширший контекст регіональної безпеки на Близькому Сході. Іранська ядерна угода стала ключовим результатом цієї стратегії та сприяла ряду важливих наслідків

зовнішньополітичного дискурсу.

По-перше, утворилося підґрунтя для сприяння реалізації ядерної програми Ірану шляхом встановлення обмежень та контролю над його ядерною діяльністю. Відповідно, позитивним наслідком стало зниження загрози розвитку та отримання ядерної зброї. Стратегія спромоглась забезпечити більшу прозорість та передбачуваність у діях іранського уряду.

По-друге, були відкриті перспективи покращення двосторонніх відносин між Вашингтоном та Тегераном. Договір створив простір для діалогу та взаємодії між державами, що вплинуло на зниження напруженості та сприяло вибудові довгострокових конструктивних зв'язків.

По-третє, реалізація угоди сприяла посиленню регіональної безпеки на Близькому Сході. Завдяки обмеженням у ядерній сфері та сприянню дипломатичному вирішенню конфлікту, зменшилася загроза регіональної ескалації, що налагодило певний рівень стабільності в регіоні.

2.2. Стратегія максимального тиску в політиці адміністрації президента Д. Трампа щодо Ісламської Республіки Іран

Комплекс зовнішньополітичного курсу США стосовно Ірану був успадкований адміністрацією Д. Трампа – як з ендегенними системно-структурними характеристиками (що зумовлені національними інтересами США, зокрема, в регіоні Близького Сходу та Перської затоки, а також тяглість зовнішнього політичного курсу та рядом екзогенних особливостей ІРІ як державного утворення), так і набутим корпусом міжнародних угод і підходів до проблематики взаємодії в рамках двосторонніх відносин США-ІРІ. Додатковий контекст даній проблематиці надавала специфіка тогочасної американської публічної політики. Зокрема, під час виборчої кампанії на той час кандидат в президенти Д. Трамп неодноразово публічно заявляв про необхідність суттєвого посилення курсу американської адміністрації щодо Ірану і оприлюднював план дій його майбутньої адміністрації щодо ІРІ в

загальних деталях. Одним з таких ключових кроків адміністрації президента Д. Трампа став вихід США з угоди *JCPOA* 2018 р. [46; 57; 60; 66; 68; 86; 141; 155; 172; 195; 214; 226; 231].

Варто зауважити, що 8 травня 2018 р. адміністрація Д. Трампа вийшла з багатосторонньої угоди між Іраном і групою країн «P5+1» (США, Велика Британія, ФРН, Франція, РФ і КНР), в рамках якої сторони раніше дійшли згоди обмежити іранську ядерну програму в обмін на зняття економічних санкцій даною групою країн. Припинення дії угоди *JCPOA* адміністрацією президента Д. Трампа мало підґрунтя в площині ряду факторів. Наголосимо, що незважаючи на те, що формальних умов для виходу США з даної угоди не було, в ухваленні даного рішення американською стороною відіграли роль ряд політичних драйверів:

1. **Надмірні системно-структурні вади затвердженого документу угоди JCPOA 2015 р.:** адміністрація президента Д. Трампа заявила, що угода *JCPOA* має ряд недоліків і недостатньо зосереджена на ядерній програмі Ірану. Зокрема, США заявили, що Іран матиме можливість в рамках дії даної угоди і в подальшому розробити ядерну зброю в силу того, що ряд прикінцевих положень (т. зв. «*Sunset Clauses*») дозволяли певним обмеженням в розрізі іранської ядерної програми закінчитися через певний проміжок часу в рамках ще діючої угоди *JCPOA*, що не відповідало її першочерговій логіці укладання, а саме унеможливлення розвитку іранської ядерної програми в гібридному векторі [46; 57; 60; 66; 68; 86; 92; 139; 141; 155; 195; 214; 226; 231].

2. **Невідповідні процедури перевірки стану ядерної програми ІРІ:** адміністрація президента Д. Трампа акцентувала на тому, що процедури перевірки в рамках угоди не були достатніми для повноцінного підтвердження відповідності курсу дій Ірану щодо його ядерної програми – до визначеного курсу в рамках даної угоди. Зокрема, США вимагали надання безперешкодного доступу МАГАТЕ до закритих і військових об'єктів ІРІ в рамках моніторингу іранської ядерної програми. Натомість за укладеної угоди *JCPOA* дана профільна міжнародна агенція не мала такого доступу.

Відповідно такий режим перевірки в рамках угоди JCPOA був недостатнім, що в результаті могло створити сприятливі умови для Ірану в ключі обходу взятих на себе зобов'язань за рахунок пошуку невідповідностей в тексті угоди в розрізі контролю та моніторингу стану його ядерних об'єктів з боку МАГАТЕ [44; 46; 57; 60; 66; 68; 69; 90; 92; 116; 139; 155; 195; 226; 231].

3. Розвиток іранської програми балістичних ракет і зростаюча загроза безпеці регіону Близького Сходу з боку ІРІ: тогочасна американська адміністрація наголошувала на тому, що угода JCPOA не стосувалась іранської програми балістичних ракет, яка становила серйозну загрозу безпеці як безпосередньо регіону, так за його межами. Дана програма балістичних ракет, зокрема, уможлиблювала створення засобів доправлення для ядерного боєзаряду, який, ймовірно, ІРІ прагнула набути в рамках реалізації своєї ядерної програми. Додаткові занепокоєння адміністрації президента Д. Трампа викликали деструктивні дії Ірану на Близькому Сході, в т.ч. його підтримка таких проксі-сил як Хезболла (Ліван), і його опосередкована, але активна залученість у війнах у Сирії та Ємені. Відповідно американська сторона мала позицію, що дана угода не вирішила наведених вище проблем; крім того було акцентовано на тому, що Іран отримав більше переваг в рамках укладання даної угоди в результаті скасування санкцій, що в результаті надало іранському уряду більше ресурсів для розбудови програми балістичних ракет і фінансування гібридних конфліктів в регіоні [42; 47; 71; 109; 110; 112; 115; 118; 136; 146; 174; 178; 192; 234].

Варто зауважити, що вихід адміністрації президента Д. Трампа не відбувся одномоментно та мав низку попередніх кроків в даному напрямку. Зокрема, даний процес мав кілька складових блоків та етапів:

– **Критика з боку американської адміністрації 2017–2021 рр.:** на той час кандидат в президенти Д. Трамп назвав угоду «найгіршою можливою угодою... що сприяє тільки одній (іранській) стороні» [213] під час виборчої кампанії 2016 р. та з перших років його адміністрації запевняв про наміри переглянути або вийти з даного договору;

– *Ключові призначення критиків договору та прихильників жорсткої лінії в адміністрації 2017–2021 рр.*: президент Д. Трамп здійснив помітний ряд призначень, які сигналізували про зміну позиції тогочасної адміністрації щодо Ірану – зокрема, призначення держсекретаря М. Помпео та радника з національної безпеки Д. Болтона;

– *Непідтверджена з боку США відповідність ІРІ умовам угоди JCPOA*: незважаючи на те, що МАГАТЕ підтверджувало відповідність Ірану до ключових положень JCPOA, президент Д. Трамп, в свою чергу, відмовився підтвердити відповідність Ірану угоді в жовтні 2017 р. Незважаючи на те, що Конгрес США в підсумку не вжив жодних заходів, рішення тогочасної американської адміністрації відкрило вікно можливостей для Конгресу протяжністю в 60 днів – з метою визначити, чи слід знову вводити санкції проти Ірану.

Відповідно американські санкції стосовно ІРІ було відновлено. Економіка Ірану зазнала значного впливу повторних санкцій, що призвело до значної девальвації його національної валюти, активізації інфляційних та інших кризових процесів в соціально-економічному полі, суттєве обмеження доступу іранського уряду та бізнесу до міжнародного фінансового сектору, а також різке скорочення потоку прямих іноземних інвестицій до ІРІ. В результаті Іран поступово почав порушувати встановлені в рамках угоди JCPOA обмеження щодо його ядерної програми, підвищуючи рівень напруженості в регіоні та зумовлюючи посилення вимог провідних країн та міжнародних організацій щодо розробки та укладання нової угоди.

Згідно з цим, адміністрація президента Д. Трампа відновила та розширила санкції проти Ірану після виходу з ядерної угоди, включаючи першочергові заходи, які вплинули на фінансовий і паливно-енергетичний сектор ІРІ, слугуючи основою для іранської національної економіки та є джерелом фінансування для деструктивних дій іранського уряду в площині ядерної програми, програми балістичних ракет ІРІ, а також підтримки гібридних конфліктів в регіоні. Дані санкції було повторно запроваджено з

метою тиску на Іран в рамках мети розпочати нові переговори, які б вирішували питання іранської ракетної та ядерної програм, а також іранських деструктивних дій в регіонах Близького Сходу та Перської затоки.

Дані заходи в рамках поновлення американських економічних санкцій щодо Ірану стосувалися ключових секторів національної економіки, як в розрізі фінансового сектору (міжнародні фінанси, прямі іноземні інвестиції, банкінг), так і реального сектору іранської економіки (паливно-енергетичний комплекс, судноплавство, авіаційна галузь, автомобільна промисловість). Дані санкції також ввели обмеження на операції з використанням іранського ріалу, а також суттєвого обмеження доступу до глобальної фінансової системи для Ірану. В результаті експорт нафти з Ірану значно скоротився, стан національної економіки суттєво погіршився, зокрема, в розрізі потужних руйнівних інфляційних процесів всередині країни, що негативно впливало на стан ділової та споживчої активності в ІРІ у коротко- та довгостроковій перспективах. Відповідно це мало суттєво вплинути як на спроможність іранського уряду до фінансування ядерної та ракетної програми, так і посилити протестні настрої всередині іранського суспільства на соціально-економічному ґрунті.

В даному контексті варто зазначити, що інші сторони угоди *JCPOA* – зокрема, ЄС, КНР і РФ – продовжували підтримувати дану угоду, критикували рішення США з виходу та відновлення санкцій і намагалися зберегти дану угоду в життєздатному стані. До того ж, рішення тогочасної американської адміністрації стало підґрунтям для заяв іранської сторони про відновлення ядерної програми. Незважаючи на те, що президент Ірану Х. Рухані заявив, що угода *JCPOA* може і надалі діяти вже без участі США, при цьому іранська сторона також заявила про наказ ядерному агентству Ірану підготуватися до відновлення збагачення урану в промислових масштабах в разі провалу угоди *JCPOA*. При цьому зауважимо, що в рамках іранського політикуму тогочасний президент Х. Рухані розцінювався як державний діяч, який дотримувався поміркованих позицій.

Як зауважено вище, одним з основних наслідків виходу США з угоди JCPOA 2018 р. було відновлення санкційного режиму щодо ІРІ, а також накладання нових економічних санкцій на іранські сектори економіки. З поміж ключових здобутків для іранської сторони від укладання угоди JCPOA 2015 р. було саме зняття частини економічних санкцій, що протягом довгого часу мали суттєвий негативний вплив на національну економіку Ірану.

Відповідно 2018 р. тогочасна американська адміністрація запровадила відчутні економічні санкції, націлені на такі важливі сектори іранської економіки як фінансовий, транспортний і паливно-енергетичний сектори, які становлять основу національної економіки ІРІ на сучасному етапі. Виділимо ряд ключових наслідків відновлення санкційного режиму в ключі соціально-економічних аспектів [96; 128; 234].

Скорочення експорту нафти з Ірану: в силу того, що паливно-енергетичний комплекс протягом ХХ і ХХІ ст. слугував для Ірану основою його національної економіки, експорт нафти залишався критично важливим для країни як основне джерело її доходів. Поновлений американський режим санкцій безпосередньо спрямований на паливно-енергетичний сектор Ірану, призвів до різкого скорочення експорту нафти. Падіння валютних надходжень не тільки тиснуло на бюджет Ірану, але і призвело до посиленого вичерпання золотовалютних резервів центрального банку. Скорочення доходів від продажу нафти обмежило здатність іранського уряду на належному рівні фінансувати державні послуги та соціальні програми всередині країни, що викликало невдоволення серед іранського населення.

Зниження темпів економічного розвитку ІРІ: ВВП Ірану зазнав суттєвого скорочення через санкції, при цьому оцінки економічних втрат за 2018–2019 рр. оцінювалися до 10% ВВП держави. Відповідно, після даного спаду за 2018–2019 рр. – як початкового ефекту від американських санкцій – іранська економіка і надалі перебувала в стагнації, що відзначилось майже відсутнім економічним ростом в подальших періодах. Відсутність економічного росту перешкоджала спроможності ІРІ інвестувати в розвиток

інфраструктури, створення нових робочих місць, розбудову соціальної сфери, що в кінцевому підсумку негативно вплинуло на загальний рівень життя іранських громадян.

Девальвація національної валюти Ірану: після повторного введення санкцій іранський ріал втратив значну частину своєї вартості. Це знецінення призвело до стрімкого росту рівня інфляції, що знизило купівельну спроможність населення і спричинило труднощі для підприємств, які зіткнулися з підвищенням витрат на імпортні товари та сировину. Економічна нестабільність, викликана девальвацією валюти, ускладнила фінансові проблеми, з якими до сьогодні стикається іранське населення.

Ріст безробіття в ІРІ: американські економічні санкції після 2018 р. суттєво вплинули на іранський бізнес; багатьом підприємствам в ІРІ було важко функціонувати у важких умовах фінансових та експортних обмежень, негативний вплив також чинила стагнація національної економіки, що зумовила скорочення споживчої та ділової активності всередині країни. Відповідно рівень безробіття в Ірані ріс після 2018 р., оскільки підприємства були змушені обмежити обсяг свого бізнесу або повністю припинити свою діяльність. Зростання безробіття призвело до соціально-економічних проблем і погіршило існуючу нерівність усередині країни. Крім того, брак можливостей для гідної праці та отримання доходу зумовило ріст бідності в країні, посиливши згубний вплив санкцій на національну економіку Ірану та його громадян.

Обмеження для іранського фінансового сектору: законодавчі акти *CISADA* 2010 р. [220] і *NDAA* 2012 р. [222] суттєво обмежили роботу іранського центрального банку та фінансових установ в частині відрізання доступу ІРІ до глобальної фінансової системи шляхом покарання іноземних банків, які вели бізнес з іранськими фінансовими установами, включаючи Центральний банк Ірану. Крім того, OFAC визначило численні іранські фінансові установи, включаючи банки та інші юридичні особи, в статусі SDN (*Specially Designated Nationals*) [175]. Це призвело до фактично

заморожування активів, які ці організації мають під юрисдикцією США, і заборону американським громадянам вести бізнес з ними, що суттєво ускладнило соціально-економічне положення в Ірані як на коротко-, так і довгостроковій перспективах.

В результаті, ймовірність прямої збройної конфронтації між США та Іраном різко зростає в період 2017–2021 рр., який охоплював період адміністрації президента Д. Трампа. Ескалація напруженості між двома країнами була викликана низкою факторів:

- 1) вихід США з угоди JCPOA 2018 р.;
- 2) визначення КВІР (ключового органу державної влади ІРІ) як терористичну організацію у 2019 р.;
- 3) реакційний зовнішньо- та внутрішньополітичний курс Тегерану на запроваджені економічні санкції.

Зокрема, КВІР було визначено як іноземну терористичну організацію адміністрацією Д. Трампа у квітні 2019 р. Напруга у двосторонніх відносинах поглибилася внаслідок даного рішення, що вперше позначило частину уряду іншої країни як терористичну організацію. Дивлячись на те, що КВІР є основним гравцем в іранській політиці, економіці та секторі безпеки після 1979 р., що покликаний захистити систему Ісламської революції в Ірані, на сучасному етапі натомість КВІР став невід'ємним компонентом соціально-економічного механізму ІРІ в розрізі ряду секторів національної економіки.

Дане рішення було прийнято тогочасною американською адміністрацією у світлі підтримки та фінансування КВІР ряду терористичних груп в регіоні, в т.ч. Хезболли (Ліван) та ХАМАСУ (сектор Газа). Відповідно з метою скорочення фінансово-економічного потенціалу КВІР американською адміністрацією 2019 р. було запроваджено санкції проти даної органу державної влади ІРІ – в контексті виходу США з угоди JCPOA 2018 р. і посилення деструктивності дій іранського уряду у розрізі його гібридного підходу у внутрішній та зовнішній політиці. Зауважимо, що ситуація щодо КВІР є доволі динамічною та розвивається в часі і на сучасному моменті

(наприклад, відкриття вогню КВІР по штабам курдської опозиції в Іраку в листопаді 2022 р.; удари американських військ по позиціям КВІР в Сирії в березні 2023 р.; ймовірне визнання ЄС КВІР терористичною організацією 2023 р., тощо) [50; 104; 187; 223].

Розглядаючи питання загострення ймовірності конфлікту між ІРІ та США, варто взяти до уваги те, що після 2018 р. Іран в рамках свого гібридного підходу поступово почав порушувати умови договору JCPOA – після того, як США вийшли з даної угоди і відновили санкції. Це, зокрема, включало інтенсивне відновлення дій іранського уряду зі збагачення урану, що порушило питання про ядерну програму Ірану та її реальні цілі. Додатково в рамках гібридного підходу, що застосовував іранський уряд в межах загострення двосторонніх відносин, ІРІ було вжито асиметричні агресивні дії, зокрема, атаковано кілька нафтових танкерів в Оманській затоці (ОАЕ) в травні-червні 2019 р. – ключового транспортно-логістичного коридору світового значення для міжнародного паливно-енергетичного трафіку [26; 82]. Натомість, що іранська сторона категорично заперечувала причетність до даних дій [26; 82].

Атаки в Оманській затоці мали великий вплив на судноплавство в даному регіоні, оскільки викликали занепокоєння щодо безпеки і спричинили ріст затрат на страхування суден, що оперують в даному регіоні. Ймовірне військове протистояння між США та Іраном негативно позначилось на стабільності регіону Близького Сходу, а також світового енергетичного ринку.

Дана складна ситуація потребувала залучення ширшого загалу акторів в розрізі міжнародних відносини та світосистеми – з метою скорочення ризику ймовірності збройного конфлікту між США та Іраном. Відповідно відзначилася роль ряду міжнародних організацій у підтриманні хиткого, але стабільного миру в регіоні Близького Сходу.

Першочергово, в іранському питанні відіграла ключову роль ООН в комплексних ініціативах у підтриманні миру в даному регіоні. Зокрема, в період з 2017–2021 рр. ООН намагалася вирішувати та полегшувати збройні

конфлікти на Близькому Сході за допомогою комплексу ініціатив, що включали безпековий, дипломатичний та гуманітарний напрямки. Незважаючи на те, що окремі ініціативи були успішними, загальний ефект був несуттєвим через тривалі гібридні конфлікти на тлі соціально-економічних, культурних та релігійних протиріч в регіоні. За період 2017–2021 рр. ООН здійснила ряд ініціатив в рамках врегулювання збройних конфліктів в регіоні Близького Сходу, зокрема, в таких напрямках:

Сирійський конфлікт: в межах спроб розв'язати збройний конфлікт в Сирії, організація провела ряд мирних переговорів через спеціальних представників в регіоні. Незважаючи на реалізацію даних ініціатив, збройний конфлікт в Сирії і надалі тривав, відповідно зусилля ООН в даній царині переважно зазнали невдачі. Роль ООН відповідно в подоланні збройного конфлікту в Сирії зосередилася, в першу чергу, на гуманітарному аспекті, що направлені на зниження міри страждань потерпілого місцевого населення.

Єменський конфлікт: визнаний уряд Ємену та бойовики-хусити були воюючими сторонами в даному збройному конфлікті, починаючи з 2014 р. Спеціальний представник ООН в Ємені намагався сприяти мирним переговорам між ними. Зокрема, було досягнуто низки угод про припинення вогню, такі як Стокгольмська угода 2018 р. [219] і Ер-Рядська угода в 2019 р. [207], однак, вони не були дотримані сторонами, і відповідно збройний конфлікт тривав. Аналогічно з іншими збройними конфліктами в регіоні роль ООН зосередилася першочергово на подоланні наслідків гуманітарної кризи постраждалого місцевого населення.

Конфлікт між Ізраїлем і Палестиною: ООН неодноразово виступала за створення двох держав і відновлення переговорного процесу між Ізраїлем і Палестиною. Варто зазначити, що певного позитивного руху за егіди ООН було відзначено на даному напрямку, що виявилось у схваленні низки важливих рішень, в т. ч Резолюції РБ ООН №2334 від 23.12.2016 р. [218], що засудила розповсюдження ізраїльських поселень на палестинських територіях, ООН не змогла забезпечити реальний прогрес у вирішенні даного конфлікту.

Угода JCPOA 2015 р.: ООН сприяла укладанню угоди *JCPOA 2015 р.* в частині моніторингу та підтвердження намірів Ірану до укладання даної угоди з обмеження ядерної програми. ООН надалі продовжувала підтримувати спроби зберегти угоду *JCPOA* в життєздатному стані після виходу США 2018 р., але ефективність даних дій ООН була обмежена ростом напруженості в регіоні.

Підсумовуючи, позиція ООН щодо посередництва в питаннях миру і безпеки в регіоні зіткнулася з не простими викликами внаслідок складного геополітичного середовища в регіоні та значної кількості залучених стейкхолдерів. Однак, страждання постраждалого місцевого населення було полегшено завдяки гуманітарним ініціативам ООН [134; 168].

В розрізі виділених вище конфліктів в регіоні Близького Сходу також відзначається роль Ліги арабських держав – регіональна міжнародна організація, що об'єднує ряд арабських національних держав в регіонах Близького Сходу та Північної Африки. Дана міжнародна організація була активно залучена у розв'язання конфліктів в регіоні Близького Сходу протягом усього періоду існування з моменту заснування в 1945 р., у т.ч. період 2017–2021 рр. Ліга арабських держав мала вплив на регіональні конфлікти в даний період в таких розрізах:

Сирійський конфлікт: Ліга арабських держав просуває необхідність політичного вирішення конфлікту, незважаючи на призупинення членства Сирії в даній організації в 2011 р. як результат жорстокого придушення громадських протестів з боку уряду. Додатково організація намагалася організувати гуманітарну допомогу і підтримку сирійським біженцям. Незважаючи на те, що Ліга арабських держав не змогла зупинити збройний конфлікт, організація сприяла посиленню міжнародного тиску на сирійський уряд.

Єменський конфлікт: Ліга арабських держав підтримала альянс під керівництвом Саудівської Аравії в даному збройному конфлікті і запевнила у своїй підтримці визнаному ООН єменському уряду проти бойовиків-хуситів.

Крім того, організація закликала до політичного вирішення даного конфлікту та сприяла спробам налагодження комунікації між різними групами в Ємені. Незважаючи на ці ініціативи, збройний конфлікт в Ємені і надалі триває, в результаті чого гуманітарна ситуація в країні погіршилася.

Конфлікт між Ізраїлем і Палестиною: Ліга арабських держав має тяглість в підтримці прав палестинців і створення автономної палестинської держави в контексті даного конфлікту. Відповідно організація продовжувала підтримувати даний курс протягом 2017–2021 рр. і не погодилася з рішенням США 2017 р. визнати Єрусалим столицею Ізраїлю. При цьому, організація зазнає критики міжнародної спільноти через свою позицію слабкої підтримки ініціатив з нормалізації відносин між Ізраїлем і низкою арабських держав, включаючи ОАЕ, Бахрейн, Марокко та Судан, що відбулася протягом 2020–2021 рр. в результаті угоди від 15 вересня 2020 р., що відома як *Abraham Accords* [225].

Лівійська криза: з моменту повалення режиму М. Каддафі в 2011 р. Ліга арабських держав активно долучалася з ініціативами з вирішення даного збройного конфлікту. Зокрема, організація підтримала ініціативи під керівництвом ООН в 2017–2021 рр. дійти згоди щодо політичного врегулювання та створення єдиного лівійського уряду. Зокрема, Ліга арабських держав сприяла закликам до припинення вогню і засудженню зовнішнього втручання у внутрішні справи Лівії.

Дипломатична криза в Катарі: в червні 2017 року ряд арабських країн розірвав дипломатичні відносини з Катаром, звинувативши дану державу в підтримці тероризму та дестабілізації регіону, включаючи Саудівську Аравію, ОАЕ. Через розбіжності між членами щодо даної дипломатичної кризи Ліга арабських держав не спромоглася виробити єдину позицію з даного питання. Після серії переговорів за сприяння Кувейту і США, країни вирішили відновити офіційні відносини з Катаром в січні 2021 р., що успішно завершило дану дипломатичну кризу в регіоні Близького Сходу.

Відповідно Ліга арабських держав як регіональна міжнародна

організація брала активну участь у подоланні конфліктів на Близькому Сході в період 2017–2021 рр. Однак, вплив даної організації на подолання близькосхідних конфліктів був обмеженим через низку аспектів, включаючи складність проблем, втручання ззовні та розбіжності між державами-членами даної організації [143; 186].

Необхідно зауважити, що протягом своєї каденції адміністрація президента Д. Трампа отримала багато критики за свою політику стосовно Ісламської Республіки Іран. Основними були наступні напрямки:

1. *Підхід адміністрації 2017–2021 рр. до угоди JCPOA*: як внутрішні, так і зовнішні стейкхолдери в цілому не підтримували рішення адміністрації президента Д. Трампа вийти з угоди. Основна критика ґрунтувалася на тезі, що дане рішення спричинить ріст нестабільності в регіоні Близького Сходу, а також відштовхне партнерів США в регіоні та посилить екстремістські групи в ІРІ та поза її межами. До того ж, на думку критиків, укладання ядерного договору було значним дипломатичним успіхом та сприяло результативному стримуванню іранської ядерної програми, незважаючи на системно-структурні недоліки даної угоди.

2. *Підвищення загрози збройного конфлікту між США та Іраном в період адміністрації президента Д. Трампа*: ряд агресивних дій як іранської, так і американської сторони могли спричинити ескалацію конфлікту до його збройного вияву. Наочними прикладами є напад на нафтові танкери в Оманській затоці в травні-червні 2019 р. в рамках гібридного підходу до іранської зовнішньої політики, а також знищення провідника КВІР генерала К. Сулеймані в січні 2020 р. в рамках боротьби США з КВІР – органом державної влади Ірану – як з терористичною організацією. Критики зауважували, що даний підхід як американської, так і іранської сторони може призвести до ескалації до рівня збройного конфлікту і, ймовірно, призвести до розростання до більшого регіонального конфлікту з непередбаченими наслідками у військово-політичній, а також соціально-політичній і соціально-економічній площинах.

3. *Стратегія «максимального тиску» адміністрації 2017–2021 рр.:*

дана стратегія була введена в дію після того, як адміністрація президента Д. Трампа вийшла з ядерної угоди з Іраном та запровадила ряд жорстких економічних санкцій проти Ірану. Критики стверджували, що дана стратегія негативно вплинула на пересічних іранців, при цьому не досягнувши заявлених цілей з примусу іранського уряду до перегляду ядерної програми на умовах, які були більш вигідними для США.

4. *Недостатність довгострокового бачення адміністрації президента Д. Трампа американської політики щодо Ірану:* критики мали позицію, що політика тогочасної адміністрації не мала чітко вираженого довгострокового вектору щодо ІРІ. До того ж, політиці адміністрації президента Д. Трампа стосовно Ірану бракувало послідовності та узгодженості з іншими блоками зовнішньої політики США, особливо в її довгостроковому аспекті. Зокрема, розрізнені елементи політики тогочасної адміністрації щодо ІРІ часто виявлялися непослідовними або суперечливими, що викликало занепокоєння щодо загальних цілей і ефективності адміністрації у відносинах з Іраном.

5. *Слабке зосередження адміністрації 2017–2021 рр. на дотриманні прав людини в Ірані:* на думку критиків, ряд проблем в царині прав людини в Ірані не отримали достатнього пріоритету з боку адміністрації президента Д. Трампа. Натомість основна увага тогочасної адміністрації фокусувалася головним чином на діях Ірану в регіоні Близького Сходу, а також реалізації ядерної та ракетної програми ІРІ, що підкреслює надмірну короткозорість даної стратегії.

Вище перелічені наслідки політики адміністрації президента Д. Трампа узагальнено в Табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Ключові наслідки реалізації двовекторної політики адміністрації
президента Д. Трампа стосовно Ірану**

Наслідки	Коментарі
Вихід тогочасної американської адміністрації іранської ядерної програми	В результаті стабільної довготривалої критики, що розпочалася ще за виборчої кампанії тогочасного кандидата в президенти Д. Трампа, та дій адміністрації, що були у векторі виходу США за даної угоди (зокрема, з метою її перегляду), США вийшли з угоди JCPOA 2018 р.
Недотримання умов контролю та моніторингу за іранською ядерною програмою	Незважаючи на занесення в структуру угоди JCPOA 2015 р. механізму для перевірок та нагляду з періодичними інспекціями МАГАТЕ, даний інструментарій фактично не був достатнім для дотримання іранською стороною своїх зобов'язань в рамках обмеження ядерної програми.
Ріст ймовірності гонки ядерних озброєнь на Близькому Сході	В світлі виходу США з угоди JCPOA 2018 р. іранська сторона активізувала роботу в розрізі атомної програми, зокрема, підвищення ступеню збагачення урану.
Ріст санкційного тиску на Іран в економічному полі	В результаті виходу американської сторони з угоди JCPOA 2018 р. було відновлено ряд економічних санкцій, що було направлено на ключові галузі національної економіки ІРІ (фінансовий сектор, паливно-енергетичний комплекс, судноплавство, автомобільна індустрія, інші), що поміж іншого було покликано обмежити економічний потенціал Ірану до фінансування ядерної та ракетної програми
Ріст протиріч між США та ІРІ, посилення гібридності іранської політики в регіоні	Наростання протиріч в рамках відносин США-ІРІ призвело до ескалації конфлікту в різноманітних площинах, зокрема, це серія атак на нафтові танкери в Оманській Затоці в травні-червні 2019 р., визнання КВІР – органу державної влади ІРІ – терористичною організацією в січні 2020 р., а також серія інших подій, що вкладаються в новий гібридний підхід Ірану до політики в регіоні

Підсумовуючи, екстремістський підхід у зовнішньо-політичному курсі адміністрації президента Д. Трампа та вихід з угоди *JCPOA* 2018 р. як її основний результат з подальшою інтенсифікацією конфліктності у відносинах США-ІРІ мали відчутний вплив в розрізі відновлення іранської ядерної програми, дестабілізації регіону Близького Сходу, посилення гібридності іранської зовнішньої політики.

2.3. Стимування та залучення в політиці адміністрації Дж. Байдена щодо Ісламської Республіки Іран

Прихід чинного президента США Дж. Байдена та перші дії його

адміністрації в зовнішній політиці вважаються якісним кроком вперед в порівнянні з комплексом дій попередньої американської адміністрації, оскільки нова американська адміністрація оголосила про свій намір відновити діалог з Іраном і відкрити можливість для встановлення адекватних відносин з іранським урядом після суттєвого погіршення двосторонніх відносин в період адміністрації президента Д. Трампа і виходу США з угоди JCPOA 2018 р. [84; 87; 106; 107; 208; 209; 211; 216]. Зауважимо, що дану угоду американська адміністрація 2017–2021 рр. охарактеризувала як «найгіршу в історії США», натомість нова американська адміністрація висунула новий підхід до відносини з Іраном, що базується на засадах співпраці і м'якого тиску. Відповідно адміністрація президента Дж. Байдена висловила свою відкритість до прозорого діалогу з іранським урядом щодо низки критичних питань регіональної та міжнародної безпеки, зокрема, іранської ядерної програми [84; 87; 106; 107; 208; 209; 211; 216]. В рамках даного підходу нова американська адміністрація намагалася досягти успішного розв'язання найбільш важливих спірних питань між двома країнами, найважливішим з яких є іранська ядерна програма, подолання розбіжностей в площині відносин США-ІРІ і, в результаті, закінчення стану конфронтації між двома країнами [78; 111; 161; 165; 186; 193; 206; 211; 216; 230].

Підґрунтя для такої позиції нової американської адміністрації надає стратегічне значення та ключової ролі США у регіоні Близького Сходу, відповідно розглядаючи США як найважливіший полюс на міжнародній арені. В рамках даного підходу зовнішня політика США являє собою ключовий момент у визначенні характеру регіональних та міжнародних відносин. В результаті, значення США в світі та регіоні може посилитися, у першу чергу, з точки зору їх зовнішньої політики, в контексті подолання проблем, що пов'язані з таким важливим, але проблемним регіональним гравцем як ІРІ, який також має доволі вагомий роль і вплив в регіоні Близького Сходу.

Відповідно перед адміністрацією президента Дж. Байдена постав суттєвий виклик з точки зору здатності нової американської адміністрації

контролювати і впливати на характер зовнішньополітичного курсу такої впливової країни регіону Близького Сходу як Іран, зокрема, в обмеженні регіональних і міжнародних амбіцій іранської сторони. Важливо зауважити, що США безпосередньо розглядають дані регіональні та міжнародні амбіції Ірану як неприховану та пряму загрозу для себе та ряду стратегічних союзників США в регіоні Близького Сходу. До того ж, критична важливість ефективності оновленої політики нової адміністрації стосовно Ірану вказує на ступінь спроможності адміністрації президента Дж. Байдена побудувати нову модель відносин з Іраном, що ґрунтується на діалозі та м'якій силі, що сприяє адекватному розв'язанню питання іранської ядерної програми та інших критичних безпекових питань регіонального та міжнародного значення. Відповідно новий підхід адміністрації президента Дж. Байдена в цілому покликаний досягти позитивного розвитку відносин, особливо після періоду стагнації та росту ризику збройного конфлікту між США та ІРІ під час адміністрації президента Д. Трампа [130; 155; 190; 196; 198; 217; 232; 233].

Відповідно адміністрацією після 2021 р. було здійснено ряд важливих кроків дипломатичного спрямування, що наразі, однак, не розв'язали питання іранської ядерної програми, а саме:

– Намір чинної адміністрації відновити участь США в угоді JCPOA 2015 р. з відповідними змінами та подоланням системно-структурних недоліків попереднього документу: президент Дж. Байден після вступу на посаду в січні 2021 р. оголосив про намір адміністрації відновити участь США в угоді JCPOA 2015 р. – з якої вийшла попередня адміністрація 2018 р. за президентства Д. Трампа в рамках реалізації тогочасного вектору зовнішньої політики «максимального тиску щодо ІРІ – та відповідно долучитися до групи країн «P5+1» (США, Велика Британія, Франція, ФРН, РФ, КНР), що намагалася розв'язати питання іранської ядерної програми шляхом запровадження системи контролю та моніторингу іранських ядерних об'єктів з боку МАГАТЕ з одного боку та зняття економічних санкцій з ІРІ з іншого боку [84; 87; 106; 107; 208; 209; 211; 216];

– *Скорочення дії окремих американських санкцій, накладених на ІРІ раніше*: у червні 2021 р. адміністрація президента Дж. Байдена зменшила деякі обмеження, накладені на осіб та організації, пов'язані з Іраном. Хоча це не являло значної зміни в політиці США щодо ІРІ, ця дія американської сторони наочно продемонструвала готовність нинішньої адміністрації до відкритого діалогу з Іраном і відкритість американської сторони до компромісів з метою розв'язання питання іранської ядерної програми [84; 87; 106; 107; 208; 209; 211; 216];

– *Призначення спеціального представника по Ірану нинішньою адміністрацією*: визнаного фахівця з регіону Близького Сходу Р. Маллі було призначено спеціальним представником США по Ірану урядом Дж. Байдена в лютому 2021 р. Досвідчений дипломат Р. Маллі став відповідальним за організацію американської політики щодо Ірану та відновлення участі США в угоді JCPOA 2015 р. [84; 87; 106; 107; 208; 209; 211; 216; 224;];

– *Початок непрямих переговорів між США та ІРІ на базі Віденського майданчика щодо питання іранської ядерної програми*: в квітні 2021 р. у Відні відбулися непрямі переговори між США та Іраном і проводилися посадовими особами ЄС. Дані переговори мали на меті визначити кроки, необхідні для відновлення дії угоди JCPOA 2015 р. за участі США та відповідно гарантування дієвого механізму контролю та моніторингу зобов'язань Ірану щодо відновлення міжнародного нагляду за станом іранської ядерної програми [84; 87; 106; 107; 208; 209; 211; 216].

Відповідно, прагнучи відновити дію угоди JCPOA 2015 р. з відповідними актуальними змінами та усуненням системно-структурних вад попереднього документу, а також забезпечити дотримання Іраном своїх зобов'язань в ключі ядерної програми, адміністрація президента Дж. Байдена наполягає на дипломатичних та переговорних рішеннях щодо ядерної програм Ірану. Даний підхід представлено на протиположному несистемному і конфронтаційному підходу попередньої адміністрації 2017–2021 рр. за президентства Д. Трампа.

Стосовно основного вектору зовнішньої політики США по відношенню до Ірану в період адміністрації президента Дж. Байдена варто визначити напрямок, виходячи з двох основних аспектів, оскільки іранська ядерна програма була і залишається ключовим установчим питанням, що впливало на природу регіонального і міжнародного безпекового балансу. Іранська ядерна програма являє собою точку загрози безпеці групи країн регіону, оскільки вона відкриває шлях для Ірану до статусу військової і технологічної потуги не тільки на рівні регіону Близького Сходу, але і в розрізі міжнародної арени. До того ж, агресивний курс іранського уряду з реалізації ядерної та ракетної програм сприяє порушенню балансів, що вже склалися в регіональному та міжнародному розрізі. Відповідно дані зусилля іранського уряду мають деструктивний характер, що за основну мету має переформатування вже існуючого балансу. Відповідно претензії на нове регіональне лідерство ІРІ становить загрозу безпеці її сусідів і загрозу інтересам країн – включаючи, США – зі стратегічними інтересами в регіоні Близького Сходу. Дана проблема загострюється тим, що дані претензії на регіональне лідерство виходять з держави, що має яскраво виражену ідеологічну специфіку та побудову суспільного ладу, прикладом якої є Іран після 1979 р. Відповідно дані претензії на регіональне лідерство з боку ІРІ мають бути унеможливлені, що сприятиме встановленню ефективного контролю безпекової загрози з боку іранської сторони, а також обмеження ступеню її безпосередньо прямої небезпеки для сусідніх країн – зокрема, небезпеки для Ізраїлю, який іранський уряд вважає за екзистенційного ворога – і інтересів США в регіоні Близького Сходу [78; 111; 161; 165; 186; 193; 206; 230].

Відповідно новий вектор американської політики США щодо ІРІ за адміністрації президента Дж. Байдена можна визначити за двома ключовими моделями:

– *Модель 1*: повернення до дипломатичного вирішення проблеми іранської ядерної програми, що передбачає відновлення співпраці між США та Іраном і обґрунтоване послаблення санкцій в результаті стабільних

реальних дій іранського уряду з обмеження іранської ядерної програми;

– *Модель 2*: посилення міжнародного тиску на іранську сторону.

Для більш ґрунтовного аналізу варто розглянути детальніше подані сценарії нової політики США щодо Ірану за нинішньої адміністрації, починаючи з 2021 р.

Модель 1. Повернення до дипломатичного вирішення проблеми іранської ядерної програми. Розгляд можливості відновлення переговорного процесу між США та ІРІ є одним з можливих головних факторів в даній площині. Після вступу на посаду президент Дж. Байден висловив готовність повернутися до оновленої іранської ядерної угоди, з якої попередня американська адміністрація вийшла 2018 р. До того ж, президент Дж. Байден 2021 р. підтвердив готовність вступити в переговори з Іраном для досягнення дієвого рішення ядерної програми Ірану – оскільки за нової адміністрації політика США щодо Ірану в найближчий період мала бути базована на засадах дипломатії, переговорів та мирних рішень – перш ніж вдаватися до будь-яких інших варіантів вирішення питання іранської ядерної програми, які можуть не відповідати інтересам всіх зацікавлених сторін [84; 87; 106; 107; 208; 209; 211; 216]. Президент Дж. Байден окремо виділяв, що мирні рішення є найкращим способом досягти угоди з Іраном як відповідний і ефективний варіант для всіх зацікавлених сторін дипломатичного діалогу як безпосередньо в регіоні Близького Сходу, так і поза його межами, а політика, яку проводила попередня адміністрація 2017–2021 рр. за президенства Д. Трампа, була недостатньо ефективною [84; 87; 106; 107; 208; 209; 211; 216]. Додатково в даному контексті президент Дж. Байден відмічав, що надмірна конфронтаційна політика США щодо Ірану може покласти шлях для непривабливих для США і його партнерів зближень на міжнародній арені, що були б покликані знизити міжнародний тиск на Іран і вивести державу з міжнародної ізоляції, зокрема, в площині ірансько-китайського порозуміння і ірансько-російського порозуміння, що, в свою чергу, США вважають за велику небезпеку для американських інтересів в регіоні Близького Сходу, а також несуть

безпосередню загрозу для країн даного регіону [84; 87; 106; 107; 208; 209; 211; 216]. Додатково виділяється і загроза формування на міжнародній арені чітко вираженого альтернативного блоку автократій в площині «КНР-РФ-ІРІ» в руслі ірано-китайського і ірано-російського зближення, до якого опосередковано підштовхував конфронтаційний характер політики щодо Ірану попередньої адміністрації 2017–2021 рр.

Зокрема, даний вектор адміністрації президента Дж. Байдена виступає за найкраще рішення з розв'язання питання іранської ядерної програми з найменшими можливими втратами для обох сторін, що можна вважати перемогою для обох – а не одного, оскільки до 2021 р. такий підхід являв домінуючу тенденцію відносин між США та ІРІ, що, ймовірно, не сприяв ефективному рішенню безпекових питань, пов'язаних з іранською ядерною програмою та сприяння стабільності безпекової ситуації в регіоні Близького Сходу. В основі даного підходу закладено позицію, що США не бачать ефективності в посиленні вже накладених економічних санкцій або застосування військового удару як ефективного рішення питання іранської ядерної програми. Зауважимо, що подібна модель обов'язково передбачає, що Іран відмовляється від подальшого розвитку своєї ядерної програми в обмін на скасування міжнародних санкцій, а також досягає угоди з групою провідних країн регіону та світу про обмеження регіональних конфліктів, що активно підживлюються Іраном в рамках гібридності його зовнішньої політики, наприклад, у випадку ударів бойовиків-хуситів за межами Ємену або постійною загрозою закрити Ормузьку протоку, аби в такий спосіб припинити поставки нафти з Перської затоки. В результаті, виділений вище новий підхід американської адміністрації після 2021 р. складається з трьох основних взаємопов'язаних блоків: відновлення переговорного процесу стосовно оновленої іранської ядерної угоди; внесення змін в системно-структурних аспектах до вже існуючої угоди *JCPOA* 2015 р.; розширення іранської ядерної угоди в сутнісних аспектах для включення нових питань в рамках нового підходу, що покликаний сприяти досягненню. інтересів обох сторін – як США,

так і Ірану.

Модель 2. Посилення міжнародного тиску на Тегеран. Варто розпочати із того, що за адміністрації президента Дж. Байдена варіант військового удару на Іран в рамках розв'язання питання іранської ядерної програми не є пріоритетним варіантом для реалізації, але даний інструмент не виключається повністю американською адміністрацією після 2021 р. Незважаючи на погіршення американо-іранських відносин на попередніх етапах розвитку, варіант нанесення військового удару був одним з малоімовірних варіантів, реалізація якого була малоімовірною. Зокрема, нанесення військових ударів по Ірану означає втягнення регіону в збройний конфлікт між низкою країн, залучення до нього регіональних союзників Ірану, а також ризик ескалації даного військового конфлікту з виходом за межі регіону Близького Сходу. До того ж, міжнародні та регіональні інтереси в Перській затоці та загроза постачання енергоносіїв означає, що втрати, спричинені такою моделлю розвитку подій навколо ІРІ, можуть переважати виділені вище переваги військового рішення питання іранської ядерної програми з можливістю того, що Іран не виконає вимоги групи провідних країн регіону та світу навіть за результатами нанесення даного військового удару – з усіма супутніми ризиками, що виникають через можливість військового удару по Ірану. Відповідно нанесення американського військового удару по ІРІ означитиме з великою ймовірністю автоматичне розгортання повномасштабного збройного конфлікту в регіоні Близького Сходу, чого не можуть допустити ані американська адміністрація, а ні уряди країн-партнерів і союзників в США, включаючи як групу арабських країн, так і Ізраїль. До того ж, попередня історія американо-іранських відносин дає ґрунт для виключення варіанту завдання військового удару США по ІРІ в рамках розв'язання питання іранської ядерної програми, оскільки наявність інтересів між двома сторонами може бути досягнута саме за посередництва дипломатії та відкритості в двосторонніх відносинах – переважаючи обмежені вигоди за моделі військово-політичного розв'язання питання в результаті вдалих

військових ударів.

Відповідним чином, політика США щодо ІРІ під час адміністрації президента Дж. Байдена може розглядатися як початок нового етапу побудови міжнародних відносин на Близькому Сході, враховуючи, що політика США щодо Ірану з усіма наслідками, що витікають з даних двосторонніх відносин, а також фундаментальних питань, що формують американську політику стосовно регіону Близького Сходу та Ірану, в цілому чинить впливу на значну кількість країн регіону, в свою чергу гібридна зовнішня політика Ірану становить загрозу безпеці та стабільності даних країн регіону та світу, особливо в контексті іранської ядерної програми, яку більшість країн регіону та провідні держави світу вважають за необхідне припинити – як в контексті недопущення домінування ІРІ в регіоні Близького Сходу з його агресивною конфронтаційною політикою, що ґрунтується на гібридному впливі, забезпечення стабільності міжнародних потоків енергоносіїв з Перської затоки, так і екзистенційних загроз для Ізраїлю внаслідок агресивної політики ІРІ, що підкріплена намаганнями набути ядерної зброї та засобів її доправлення в формі балістичних ракет.

Відповідно адміністрація президента Дж. Байдена сформувала нову політику у вирішенні питань з великою кількістю країн, в т.ч. з Іраном. Окремо підкреслювалося, що політика США за нинішньої адміністрації після 2021 р. відрізнятиметься від політики попередньої адміністрації 2017–2021 рр., яку провадили за президентства Д. Трампа, що, поміж іншого, призвело до послаблення позицій США у ряді регіонів світу в контексті відносин зі значною кількістю країн. Відповідно перша промова до Конгресу президента Дж. Байдена включала в себе тезу, що США працюватимуть над відновленням своїх відносин з різними країнами в світлі послаблення американських позицій в ряді регіонів світу через несистемну та конфронтаційну політику попередньої адміністрації 2017–2021 рр. [210]. В світлі цього Іран перебуває поміж основних країн, яких торкнеться даний оновлений підхід до американської зовнішньої політики за адміністрації Дж. Байдена, що прагне

реалізувати дану політику на тій підставі, що унормування відносин, заснованих на діалозі, відкритості та дипломатії, є найкращим можливим варіантом розв'язання проблемних питань, пов'язаних з Іраном. Тим більше, що це являє стратегічний інтерес для безпосередньо США, а також країн-партнерів і союзників США в регіоні Близького Сходу, починаючи з забезпечення поставок нафти до міжнародних потоків енергоносіїв, поставок зброї у значну кількість країн регіону Близького Сходу та американської військової присутності в ряді країн, що потенційно може втягнути регіон в стан повномасштабного збройного конфлікту, наслідки якого невідомі у регіональному та міжнародному розрізах як у військово-політичному, так і соціально-економічному аспектах [78; 111; 161; 165; 186; 190; 193; 206; 230].

В силу цього, американська зовнішня політика за адміністрації президента Дж. Байдена – в рамках заявленого оновленого підходу на протизагугу несистемній і конфронтаційній лінії в зовнішній політиці попередньої адміністрації 2017–2021 рр. за президентства Д. Трампа – ґрунтується на пропонуванні мирних і дипломатичних методів для вирішення будь-якого питання з Іраном замість застосування військової сили і конфронтаційних заходів відмовок [78; 111; 165; 186; 190; 193; 196; 198; 233]. Відповідно ймовірним є курс на повернення до двосторонніх переговорів (або у розширеному форматі на базі різноманітних переговорних майданчиків), на основі усвідомлення нинішньою американською адміністрацією після 2021 р. того, що попередня політика США і ріст напруженості в регіоні могли призвести лише до зниження ролі США в ряді питань рівня регіону Близького Сходу та світу в цілому і відповідно дозволить іншим конкурентам на міжнародній арені будувати партнерські відносини і вибудовувати співпрацю у військово-політичній і соціально-економічній площині з ІРІ, що вестиме до посилення їх нинішньої ролі та набуття нових важелів впливу в регіоні та світі – як це вже відбувається в контексті у випадку КНР і РФ стосовно їх активних і системних дій на іранському напрямку, що в цілому на сучасному етапі ймовірно веде до формування чітко вираженого альтернативного блоку

автократій в світовому вимірі. Відповідно відновлення ролі США як провідної сили не тільки у військовому, але і дипломатичному аспекті тільки сприятиме відновленню позицій держави в регіоні та світі на засадах співпраці, діалогу і дипломатії з великою кількістю держав, що тільки укріпить домінуючу роль США у новому контексті міжнародної політики XXI ст..

Підсумовуючи, основу зовнішньополітичного курсу адміністрації президента Дж. Байдена – збереження ефективності американської зовнішньої політики в світі загалом і регіоні Близького Сходу після несистемної та конфронтаційної політики адміністрації 2017–2021 рр., що загалом відзначилося напруженими стосунками США з ключовими партнерами за регіонами світу та суттєвим трендом до ізоляціонізму США, а також відновлення впливовості міжнародної ролі США в такий спосіб, що відповідає довготривалим сталим національним інтересам США, що, зокрема, було наочно продемонстровано в поведінці США за нової адміністрації після 2021 р. щодо Ірану, що виявилось в тяжінні до свідомого надання переваги дипломатичному інструментарію розв'язання питань над іншими засобами, що потенційно могли би призвести до старту збройного конфлікту в регіоні Близького Сходу. При цьому зауважимо, нинішня адміністрація прагне контролювати Іран, особливо в частині іранської ядерної програми. Зовнішньополітичний курс адміністрації президента Дж. Байдена також направлений на унеможливлення формування стійких альянсів авторитарних режимів, зокрема, в площині ІРІ-КНР і ІРІ-РФ, що завдають суттєвої шкоди інтересам США в регіоні Близького Сходу та світі загалом.

Наголосимо, що адміністрація Дж. Байдена сформулювала новий вектор зовнішньої політики США, що значною мірою відходила від несистемності попередньої адміністрації Д. Трампа, включаючи перезавантаження ролі США на світовій арені на базі політики стримування, а не створення стану крайньої напруженості та ворожості – що в практичній площині за своїми фактичними результатами вела до того, що конкуренти США на світовій арені (в першу чергу, КНР, РФ) могли створювати альянси проти американських

ініціатив і інтересів, особливо в регіоні Близького Сходу, який вважається одним зі стратегічних для національних інтересів США як в площині відстоювання позицій країн-партнерів та захисту Ізраїлю, так і забезпечення стабільності у міжнародних потоках енергоносіїв, що критично залежать від стабільності в Перській Затоці.

До того ж, новий курс адміністрації після 2021 р., що ґрунтується на стримуванні та поінформованому застосуванні м'якої сили з більшою вірогідністю може досягти результатів у розв'язанні питання іранської ядерної програми. В світлі даної тези зауважимо, що курс попередньої адміністрації 2017–2021 рр. за президентства Д. Трампа натомість інтенсифікував дії іранського уряду в розрізі ядерної та ракетної програми, що свідчить про обернені результати в питанні стримування іранської ядерної програми – в порівнянні з прогнозованими результатами, що закладалися в основу політики американської адміністрації 2017–2021 рр. стосовно ІРІ.

Узагальнення політики адміністрації президента Дж. Байдена узагальнено в Табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Ключові наслідки реалізації політики адміністрації президента

Дж. Байдена щодо Ірану

Наслідки	Коментарі
Курс на відновлення дії угоди щодо обмеження іранської ядерної програми	Від початку своєї каденції президент Дж. Байден стабільно відстоював необхідність відновлення дії іранської ядерної угоди, як такої що є єдиним дієвим інструментом розв'язання питання іранської ядерної програми. Відповідно в рамках реанімації даної угоди – з усуненими системно-структурними вадами, що були в попередній угоді JCPOA 2015 р. – діюча адміністрація ставить за мету не тільки змінити сучасний стан іранської ядерної програми, але і забезпечити стабільність безпекової ситуації в регіоні Близького Сходу, що наразі дестабілізується в рамках гібридності політики іранського уряду

Продовження Табл. 2.3

Наслідки	Коментарі
Зниження тиску економічних санкцій в рамках вирішення питання іранської ядерної програми	Інструмент скорочення санкційного тиску в економічному полі, що пов'язані з розвитком іранської ядерної програми, розглядаються чинною адміністрацією як шлях подолання розбіжностей в двосторонніх відносинах США-ІРІ в контексті розв'язання питання іранської ядерної програми; при цьому т. зв. не-ядерні санкції, що запроваджено США в ключі боротьби з тероризмом і порушенням прав людини, залишатимуться в дії і надалі, незалежно від результатів розв'язання питання ядерної програми ІРІ
Зусилля зі стабілізації безпекової ситуації в регіоні Близького Сходу	В рамках руху до відновлення дії іранської ядерної угоди чинна адміністрація також має наміри посилити безпекову ситуацію на Близькому Сході, зокрема, це включає мінімізацію шкоди від гібридності політики іранського уряду в регіоні в частині підтримки тероризму в інших країнах, а також забезпечення безпеки Ізраїлю. Окремим пріоритетом для чинної адміністрації є забезпечення безпекової стабільності в Перській затоці, що є критично важливою в розрізі міжнародних потоків енергоносіїв

Підсумовуючи, політика адміністрації Байдена зосереджена на низці важливих напрямків. Реанімація угоди щодо іранської ядерної програми – у видозміненому вигляді з усуненням системно-структурних вад попереднього документу – з якої попередня адміністрація вийшла 2018 р., був першим пріоритетом президента Дж. Байдена. В межах руху до відновлення дії даної угоди, уряд зробив сильний акцент на дипломатії та спільній дії важелів економічних санкцій і безпекової компоненти. По-друге, адміністрація президента Дж. Байдена також намагалася вирішити питання залученості Ірану в конфліктах в Ємені, Іраку, Сирії. Відповідно в межах задачі зниження напруги в регіоні Близького Сходу та відновити баланс сили в регіоні (на противагу гібридній політиці ІРІ) адміністрація президента Дж. Байдена прагнула співпрацювати з ключовими країнами-партнерами та союзниками на Близькому Сході. По-третє, адміністрація системно боролася з порушенням прав людини в Ірані, зокрема, наполягала на звільненні політичних в'язнів і підтримці демократичних змін в ІРІ, підкреслюючи при цьому важливість боротьби з порушеннями прав людини в Ірані. По-четверте, в рамках

розв'язання питання іранської ракетної програми адміністрація президента Дж. Байдена тяжіє до всеосяжного врегулювання в рамках вирішення питання іранської ядерної програми. Нарешті, чинна американська адміністрація після 2021 р. чітко дала зрозуміти, що т. зв. не-ядерні санкції, що стосуються тероризму та порушень прав людини, і надалі діятимуть незалежно від результатів розв'язання питання іранської ядерної програми, але висловила готовність надати деяке послаблення санкцій в обмін на дотримання Іраном ключових умов угоди *JCPOA* 2015 р., зокрема, в рамках повноцінного та безперешкодного контролю та моніторингу МАГАТЕ іранської сторони.

Висновки до Розділу 2

Близькосхідний регіон є прикладом сфери життєво важливих інтересів для США. Протягом каденцій численних американських адміністрацій регіон Близького Сходу та Іран залишалися плацдармом для реалізації національних інтересів Вашингтону, що не дозволяло чинним адміністраціям упускати його з поля уваги. Зокрема, США розглядають ІРІ через призму безпеки регіону та країн-партнерів, які не можливо ігнорувати – крім критично важливого питання безпеки стратегічного партнера Ізраїлю. Іншим екзистенційно важливим питанням в розрізі американської політики щодо ІРІ є забезпечення стабільності міжнародних енергетичних потоків. Додатково на дану проблематику діє курс іранського уряду на домінування в регіоні, зокрема, в рамках гібридного підходу. Іран ефективно посилює та розширює свій вплив завдяки активній регіональній та міжнародній ролі, що зробило ІРІ центром уваги провідних країн світу, зокрема, США. Даній ситуації сприяє як виключне географічне розташування та наявність значних покладів енергоносіїв, так і гібридний вплив іранського уряду, що охоплює втілення ядерної та ракетної програми, і відповідно сприяння діяльності терористичних груп в інших країнах регіону у внутрішніх і зовнішніх збройних конфліктах. Відповідно близькість Ірану до інтересів США в регіоні, зробило дану державу

центром уваги адміністрацій США за президентства Б. Обами, Д. Трампа, Дж. Байдена, оскільки США мають ряд геополітичних, енергетичних, економічних, політичних, безпекових інтересів, які надають Ірану особливого місця у політиці Вашингтону на регіональному та світовому рівнях.

Ядерна програма Ірану та регіональний вплив являли собою основоположні проблеми політики щодо ІРІ офісу президента Б. Обами. В ключовому контексті, дана політика була покликана зупинити Іран у його намаганнях створити ядерну зброю – в рамках його ядерної програми, а також сприяти посиленню регіональної безпеки на Близькому Сході та сприяти поліпшенню двосторонніх відносин США-ІРІ. Важливі особливості програми включали блоки дипломатії та міжнародної взаємодії, економічних санкцій, безпеки в регіоні Близького Сходу. Центром даного комплексного підходу були переговори з ІРІ в рамках групи провідних країн світу «P5+1» щодо розв'язання питання іранської ядерної програми. Зазначені переговори завершилися укладанням угоди *JCPOA* 2015 р., що в результаті багатосторонніх домовленостей запровадила значні обмеження на ядерну програму Ірану, зокрема в контексті збагаченого урану та суворої системи моніторингу МАГАТЕ. В свою чергу, тиск економічних санкцій на ІРІ було послаблено. В цілому, підхід адміністрації Б. Обами до Ірану визначався поєднанням економічного тиску, політичного діалогу та намагань обмежити вплив Ірану на регіон Близького Сходу в рамках гібридності політики уряду Тегерану. Відповідно угода *JCPOA* 2015 р. слугувала ядром даної політики адміністрації президента Б. Обами, що за мету мала розв'язати питання іранської ядерної програми.

Натомість адміністрація Д. Трампа 2017–2021 рр. обрала діаметрально інший підхід до розв'язання питання іранської ядерної програми. Зовнішньополітичний курс щодо Ірану за президентства Д. Трампа набув ознак конфронтаційності та відкритого тиску, що імовірно міг перерости в збройний конфлікт між США та Іраном. Зауважимо, що політика тогочасної адміністрації характеризувалася несистемністю, але мала єдиний вектор, в

який вкладався виходом США з угоди JCPOA 2018 р. з суворішим запровадженням економічних санкцій, супроводжувався низкою нестандартних кроків, зокрема, визначення КВІР – органу державної влади в ІРІ – терористичною організацією. З моменту виходу США з ядерного договору з Іраном у 2018 р., що був мотивований адміністрацією президента Д. Трампа системно-структурними недоліками цієї угоди, що унеможливило дієве використання механізмів моніторингу та контролю іранської ядерної програми, а також довготривалими деструктивними діями Ірану в ареалі Близького Сходу в рамках його гібридного підходу, тогочасною адміністрацією було запроваджено стратегію «максимального тиску», в рамках якої було використано ряд економічних санкцій заради знищення економічного потенціалу Ірану та тиску на іранський уряд для створення видозміненого ядерного договору. В результаті Іран пережив серйозний економічний спад, зокрема, зазнали суттєвої шкоди фінансова система країни, паливно-енергетичний комплекс, судноплавство, а також ряд інших галузей національної економіки ІРІ. Зауважимо, що адміністрація президента Д. Трампа системно намагалась просунути переглянута та більш всеосяжну угоду, яка б не тільки обмежувала розвиток ядерної програми ІРІ, але і іранської програми балістичних ракет, підтримки терористичних груп в ряді країн регіону Близького Сходу, що здійснювалося іранським урядом в рамках його гібридного підходу до регіональної політики. Проте за президентства Д. Трампа вищезазначене не зазнало успіху. Підсумовуючи, стратегічний підхід за каденції Д. Трампа до Ірану характеризувався загостренням конфронтації, підвищеним ризиком виникнення збройного конфлікту, економічним тиском і акцентом на стримуванні впливу Ірану в регіоні Близького Сходу.

Підхід адміністрації президента Дж. Байдена до Ірану зосереджений на унормування відносин з ІРІ наряду з розв'язанням іранської ядерної програми. Відповідно президент Дж. Байден прагнув повернутися до угоди JCPOA 2015 р.; зокрема, ядерна програма Ірану в розрізі даного підходу має бути обмежена

з відповідним зняттям економічних санкцій, що накладено на ІРІ групою розвинених країн. В результаті виходу попередньої адміністрації 2017–2021 рр. за президентства Д. Трампа з угоди JCPOA 2018 р. і відповідно відновлення санкцій проти Ірану уряд країни почав поступово порушувати умови угоди, зокрема, в ключі своїх зобов'язань щодо ядерної програми. Відповідно дія угоди JCPOA 2015 р. з актуальними змінами, що мали би сприяти подоланню системно-структурних вад попереднього документу, мав би бути відновлений нинішньої адміністрацією президента Дж. Байдена за умови, що Іран відновить повне дотримання своїх зобов'язань в рамках угоди JCPOA 2015 р., зокрема, в частині повного сприяння адекватному дієвому механізму контролю та моніторингу щодо стану іранської ядерної програми, першочергово, в частині повного та безперешкодного доступу міжнародних агенцій (в першу чергу, МАГАТЕ) до всіх об'єктів ІРІ, що можуть мати відношення до іранської ядерної програми. З цією метою було здійснено ряд дипломатичних ініціатив, але станом на початок 2024 р. реальні домовленості в даному полі не було досягнуто ані в рамках двосторонніх відносин США-ІРІ, ані на базі міжнародних майданчиків з залученням ширшого кола провідних країн світу та міжнародних організацій. До того ж, адміністрація президента Дж. Байдена висловила занепокоєння з приводу ракетної програми Ірану, що може слугувати цілям набуття засобів доставки (балістичних ракет) для ядерної зброї. Додатково адміністрація президента Дж. Байдена наголошувала на необхідності припинення підтримки іранським урядом терористичних груп і бойовиків в ряді внутрішніх і зовнішніх конфліктів на Близькому Сході – на додаток до загрози. Зокрема, американська адміністрація після 2021 р. докладала зусиль розв'язати дані питання за рахунок багатостороннього залучення інших країн та дипломатичних зусиль, що ґрунтуються на м'якому тиску на Іран – на противагу несистемному та конфронтаційному стилю зовнішньої політики за попередньої адміністрації 2017–2021 рр. за президентства Д. Трампа.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ ПОГЛИБЛЕННЯ ДИСБАЛАНСІВ НА ГЕОПОЛІТИЧНІЙ АРЕНІ

3.1. Геополітичні та безпекові засади американо-іранських відносин

Еволюція відносин між США та Іраном перебуває у центрі наукового дискурсу протягом багатьох років, оскільки геополітичні та безпекові наслідки цього політичного діалогу є далекосяжними. Відповідно залишається актуальним завдання забезпечення комплексного аналізу американо-іранських відносин, зосередивши увагу на геополітичній динаміці та наслідках для безпеки в регіоні. При цьому важливо розглянути основні аспекти взаємозалежності двох держав, потенційні ризики та виклики, які вони створюють для регіональної безпеки, а також заходи, вжиті для забезпечення його стабільності. Крім того, ключовим питанням є оцінка впливу іранської ядерної угоди на регіональну безпеку, а також успіхи та невдачі двосторонніх відносин в ретроспективі. Нарешті, аналіз має бути доповнений розглядом економічних, політичних та соціальних наслідків потенційного налагодження відносин та реакції урядів країн регіону. Надаючи оцінку геополітичним та безпековим основам американо-іранських відносин, необхідно визначити сфери їх налагодження, що потенційно визначатиме можливість їх подальшого успіху.

Варто розпочати з того, що геополітична динаміка суттєво впливає на американо-іранські відносини, будучи ключовим фактором в їх ретроспективі з 1945 р. з радикальними змінами після Ісламської революції 1979 р. та з подальшим поступовим рухом до нормалізації стосунків за різних адміністрацій США наприкінці ХХ ст. – ХХІ ст.. При цьому, враховуючи останні роки необхідно зазначити, що адміністрація Д. Трампа суттєво

загострила напругу та протистояння між двома державами [40; 81; 97; 162; 166; 201], в свою чергу, адміністрація Дж. Байдена докладає певних зусиль з відновлення американо-іранського діалогу щодо ядерної угоди, що на сучасному етапі поки не набули форми реальних кроків з нормалізації двосторонніх відносин через світову безпекову нестабільність загалом і опосередковану залученість ІРІ до російської збройної агресії в Україні.

В даному ключі важливо брати до уваги той факт, що Іран має значні економічні та стратегічні активи, які становлять вагомий інтерес для США. До того ж, Іран підтримує тісні відносини з державами інших регіонів світу, передусім КНР та РФ [40; 97; 162; 166; 170; 183; 201], що зумовлює актуальність питання налагодження двосторонніх відносин для американської адміністрації. Геополітична динаміка регіону має значний вплив на розвиток американо-іранських відносин, і цілком можливо, що відносини між ними можуть набути менш конфронтаційної форми в майбутньому за доречних та виважених кроків обох сторін [40; 97; 162; 166; 170; 183; 201].

В досліджуваному контексті важливо виокремити основні цілі налагодження американо-іранських відносин. При цьому, потреба у детальному аналізі полягає саме з геополітичної точки зору [52; 59; 65; 97; 170; 183; 199]. У розрізі ретроспективного аналізу, динаміка американо-іранських відносин базується на трьох вирішальних епізодах: націоналізація нафти, криза із американськими заручниками та ірано-іракська війна [52; 59; 65; 97; 170; 183; 199]. Окрема лінія досліджень розглядає [54; 65; 79; 126; 151; 169; 199] присутність США в геополітичній динаміці Південно-Західної Азії, що є свого роду продовженням холодної війни, і з геостратегічної точки зору прагнуть сформувати альянс з регіоном Європи з метою заблокувати розвиток регіону Євразії. В розрізі ядерної програми ІРІ маємо зауважити, що це питання тісно пов'язане з більш широкою регіональною динамікою, зокрема, і ядерним потенціалом Ізраїлю [64; 167; 181; 202; 236]. Крім того, динаміка міжнародної безпекової політики, зокрема виведення військ США з Афганістану, вплинула на геополітичний баланс Південно-Західної Азії, що

призвело до зміни балансу сил в регіоні [64; 167; 181; 202; 236]. Сучасний контекст також додає опосередкована підтримка ІРІ російської збройної агресії в Україні, що вмонтовується в загальносвітовий контекст безпекової ситуації.

В цьому контексті, потребують розгляду засади американо-іранських відносин для регіональної безпеки. Аналізуючи це з геополітичної точки зору, зауважимо, що на двосторонні відносини глибоко вплинула присутність США в геополітиці Південно-Західної Азії. Таким чином, говорячи про новий старт у американо-іранських відносинах необхідно враховувати широкий спектр чинників, не обмежуючись виключно економічними чинниками. Дане питання вимагає, великої уваги до геополітичних та ідеологічних чинників в межах підтримки руху до суттєвого та тривалого прориву у врегулюванні двосторонніх відносин [140; 144; 164; 202]. При цьому, утворюються певні виклики безпеці регіону внаслідок можливості налагодження американо-іранського діалогу. В даному ключі методичний інструментарій теорії регіонального комплексу безпеки (Regional Security Complex Theory, RSCT) може бути використаний для аналізу двосторонніх відносин США та Ірану, які характеризуються суперечливими ідеологіями та різними підходами до регіональної безпеки з часів Ісламської революції 1979 р. [140; 144; 164; 202]. Сучасні американо-іранські відносини становлять проблему міжнародної безпеки світового масштабу, яка має наслідки для минулих, теперішніх і майбутніх двосторонніх відносин [140; 144; 164; 202]. При цьому, в сучасному дискурсі майже відсутній інтегрований геополітичний та гео економічний підхід до аналізу американо-іранських відносин для інших ключових країн регіону (наприклад, щодо наслідків безпеки для Азербайджану та Вірменії), а також загального безпекового контексту для регіону [51; 105; 120; 129]. З цієї точки зору угода JCPOA фактично призвела до утворення стратегічних дилем безпеки як для США, так і для Ірану [51; 105; 120; 129]. Відповідно напруженість американо-іранських відносин є здебільшого питанням онтологічної безпеки [51; 105; 120; 129].

В досліджуваному контексті важливо проаналізувати, які заходи вживаються для збереження безпеки американо-іранських відносин. Зауважимо, що наведений вище методологічний підхід в рамках теорії регіонального комплексу безпеки є одним з найбільш доречних в площині теоретико-практичних інструментів для аналізу американо-іранських відносин як в ретроспективі, так і на сучасному етапі розвитку. Зокрема, даний підхід пояснює динаміку двосторонніх відносин США та ІРІ через зіткнення ідеологій та різних підходів до регіональної безпеки [72; 83; 114]. Зокрема, в академічних дискусіях щодо американо-іранських відносин часто відсутній інтегрований геополітичний та гео економічний підхід до проблеми [72; 83; 114]. Це означає, що урядам двох держав варто більше зосередитися на онтологічній безпеці і натомість не брати участь у інтенсивній боротьбі за владу в регіоні [72; 83; 114]. В даний контекст вкладається, наприклад угода JCPOA, укладена адміністрацією Б. Обама та урядом Х. Рухані [53; 72; 75; 76; 114], що стала важливою віхою у американо-іранських відносинах, оскільки дана угода дозволила рухатися в конструктивному руслі потенційного відновлення двостороннього діалогу. В свою чергу, рішення адміністрації Д. Трампа вийти з ядерного договору та подальше накладання додаткових санкцій на Іран призвело до нової безпекової дилеми у відносинах США-ІРІ [53; 72; 75; 76; 114].

З метою налагодження засад американо-іранських відносин першочерговим є визначення історичного контексту їх встановлення [48; 89; 100; 102]. Це насамперед включає аналіз ролі США в іранській політиці та динаміку розвитку політичного діалогу історичній ретроспективі [48; 89; 100; 102]. В межах реалізації завдання з виведення американо-іранських відносин з нинішнього небезпечного вектору, необхідно зрозуміти особливості минулих передумов, що спричинили наявний сучасний стан відносин [48; 89; 100; 102]. Така проблематика як державна політика у сфері торгівлі озброєнням, регіональна безпека, громадянсько-військові відносини, результати військових конфліктів у регіоні (в т.ч., з застосуванням проксі-сил) були

перманентними рушіями в ретроспективі американо-іранських відносин [125; 133; 138]. Відповідно належний аналіз двосторонніх відносин з їх подальшим моделюванням є комплексним питанням, яке вимагає детального вивчення сучасної проблематики в ключі зовнішньої політики, міжнародної безпеки та результатів конфліктів в регіоні [125; 133; 138].

В ключі ретроспективного аналізу варто наголосити, що динаміка американо-іранських відносин мала великий вплив на регіональну стабільність на Близькому Сході. Ключовими подіями в ключі ретроспективного підходу є Ісламська революція 1979 р. та радянське вторгнення в Афганістан 1979 р., що змінили геополітичну ситуацію в регіоні [102; 112; 184]. З нещодавніх віх необхідно виділити вихід США з багатосторонньої ядерної угоди 2018 р. та ліквідацію генерала К. Сулеймані (КВІР) під час атаки безпілотної в Іраку в 2020 р., що призвели до напруги між двома країнами, зовнішня політика «максимального тиску», атаки Ірану на присутність США в регіоні, включаючи атаки безпілотної на нафтові танкери в Оманській затоці 2021 р., а також на нафтопереробний завод у Саудівській Аравії 2019 р. та на військову базу в м. Кіркук (Ірак) 2019 р. поглибили напругу двосторонніх відносин. Опосередкований вплив в даному контексті становили активні дії США в Афганістані до моменту виводу військового контингенту 2021 р., що Іран сприймав як загрозу своїй національній безпеці, зокрема, вважаючи спроби США посилити вплив у Центральній та Південній Азії дестабілізуючими для регіону [102; 112; 158; 160; 184]. У підтвердження цієї тези наводиться факт, що Іран надав притулок членам родин високопоставлених лідерів Аль-Каїди, які тікали з Афганістану після 2001 р. [102; 112; 158; 160; 184]. Крім того, Іран розвинув відносини з Талібаном, зокрема, надав їм навчання та сучасне військово обладнання для боротьби з військовою присутністю США в країні НАТО [102; 112; 158; 160; 184], що, в свою чергу, додатково сприяло розростанню стану регіональної нестабільності.

Відповідно американо-іранські відносини сповнені напруги через

комплекс бурхливих попередніх динамічних подій, економічних санкцій та регіонального суперництва. З огляду на поточний соціально-політичний і соціально-економічний ландшафт, наслідки для потенційного розвитку американо-іранських відносин є доволі вагомими. Наприклад, хвиля протестів в Ірані в 2019–2020 рр. закликала іранський уряд скоротити або повністю припинити фінансування Хезболли та відповідно використовувати вивільнені ресурси для розвитку Ірану. Це пов'язано з тим, що здатність Ірану підтримувати тривалі проксі-війни суттєво постраждала через економічні ускладнення для країни; окремі тягар для національної економіки ІРІ також становлять тривалі та затратні збройні конфлікти в Іраку, Сирії та Ємені. Відповідно запровадження санкцій США проти ІРІ відчутно підірвало іранську економіку та суттєво навантажило іранський державний бюджет. Наслідки для макрофінансової ситуації ІРІ, в свою чергу, ускладнилися падінням цін на нафту та газ через глобальне скорочення попиту під час пандемії COVID – 19 [7]. Крім того, уряд Ірану має застереження щодо значного потоку біженців у країну в разі прямого втручання в справи Афганістану, що спричинить подальший тиск на ослаблену економіку Ірану, що додає більшого контексту сучасній безпековій ситуації в регіоні та двосторонньому партнерству США-ІРІ.

Відповідно важливо враховувати реакцію регіональних держав на вектор розвитку американо-іранських відносин. Після вторгнення США в Афганістан у 2001 р. регіональні держави (в т.ч., Іран) активно реагували на даний розвиток подій в регіоні. Крім того, в грудні 2019 р. Іран провів конференцію «регіонального діалогу з безпеки» за участю радників з національної безпеки з низки країн, включаючи афганських і російських представників [4; 20; 28; 35; 36], для обговорення питань регіональної безпеки. В свою чергу, США розглядали участь Ірану в Афганістані як своєрідну «гру з нульовою сумою» і відповідно намагаються зменшити політичну, безпекову та економічну участь ІРІ в Афганістані [4; 20; 28; 35; 36]. Це пов'язано з триваючою напруженістю у відносинах між США та Іраном, яка значною

мірою зумовлена зростанням впливу Ірану на Близькому Сході та його ядерною програмою [4; 20; 28; 35; 36].

Наведений вище аналіз вказує, що ІРІ і США є державами з суттєво розбіжними геополітичними позиціями на регіональній та світовій аренах. Відповідно це зумовлює необхідність порівняльного аналізу геополітичного положення цих двох країн і дослідження факторів, що сприяли їхнім відмінностям. Даний аналіз має охоплювати ряд чинників у площині економічних, військових, дипломатичних, культурних аспектів, які сформували існуючі геополітичні позиції Ірану та США. Відповідно це забезпечить глибше розуміння ролі та впливу цих двох країн в контексті геополітичної динаміки регіону. Сьогодні, ІРІ набуває зростаючої ваги на регіональній і світовій аренах, завдячуючи активній зовнішній політиці, що спрямована на схід, маючи тісні зв'язки з КНР, РФ, Індією [6; 26]. До того ж, ІРІ відіграє певну роль в енергетичній безпеці в регіоні та кидає виклик енергетичній гегемонії США в Перській затоці [31; 16; 17; 30]. Іран також надає підтримку в формі фінансування, поставок озброєнь та військового навчання проксі-силам у регіоні [31; 16; 17; 30]; в даному ключі окремо виділяється допомога іранського уряду терористичній групі Хезболла. Іран також намагається зміцнити свою позицію на Близькому Сході як регіональної держави через союзи з державами в регіоні [31; 16; 17; 30], а саме використовуючи свій міжнародний авторитет, що зростає завдяки інтенсивним зв'язкам з КНР і РФ [4; 7; 9; 34]. Проте США незмінно розглядають ІРІ як суттєву загрозу регіональній і світовій стабільності, і це може зашкодити Ірану в цілі досягнення лідерства на Близькому Сході [4; 7; 9; 34]. При цьому, США визнали свою участь у подіях 1953 р. в Ірані та висловили готовність поважати права Ірану, який, в свою чергу, має поважати права як своїх громадян, так і своїх сусідів. Офіційна позиція адміністрацій США полягає в тому, що іранці як суверенна нація самостійно вирішують своє майбутнє, а також мають підтримувати міжнародні норми, а також права та обов'язки всіх інших країн.

Переходячи в площину геостратегічного аналізу, зауважимо, що Іран, завдяки своєму географічному положенню між сухопутними державами та морськими державами, має право на одну із ключових ролей у регіоні [52; 59; 97; 170; 183; 4; 9; 34]. Увага до географічного розташування є ключовою для розуміння політичних стратегій держави та їх реалізації. Зокрема, Іран став перетином різноманітних міжнародних коридорів, поміж яких виділяються INSTC, ТРАСЕСА, а також Європейсько-азійський транспортний коридор. Крім того ІРІ залучена в інші провідні міжнародні проекти, що реалізуються, а саме інтеграція в ініціативу КНР «Один пояс, один шлях», а також зв'язок Ірану з країнами Центральної Азії, відкритим морем і Перською затокою формалізовано в Ашхабадській угоді 2014 р. [157]. Ці інтеграційні проекти сприяють геополітичному положенню Ірану, оскільки забезпечують доступ до широкого кола ресурсів та ринків збуту. Відповідно, стратегічне розташування країни дозволило відігравати суттєвішу роль у світовій і регіональній політиці.

На міжнародній арені Іран прямолінійно впливає на баланс сил між США та РФ, а також відіграє певну роль у протистоянні між США та КНР. Доречною також є набута здатність іранського уряду до стимулювання економічного розвитку в умовах посиленого режиму санкцій за рахунок комплексу екзогенних і ендегенних заходів, що спрямовані як на подолання диспропорцій іранської національної економіки за рахунок підтримання економічної автаркії і залучення зовнішнього фінансування за рахунок продажу сировинних товарів ключовим країнам, що розвиваються (передовсім до КНР). Наприклад, ІРІ розвиває тісні відносини зі своїми східними сусідами через коридор Іран-РФ-Індія. Виходячи з цього, до 2022 р. Іран намагався впровадити політику збалансування своїх відносин як зі США, так і з РФ, щоб максимізувати свою силу та вплив у регіоні.

Відповідно важливо зауважити полігамність факторів впливу на геополітичне становище ІРІ та США в площині двосторонніх відносин цих держав. Зовнішня політика Ірану традиційно спрямована на посилення економічних, безпекових і культурних зв'язків з регіоном. Це пов'язано зі

специфікою іранської зовнішньої політики, що характеризується поєднанням політичних та економічних факторів, таких як необхідність покращити відносно геополітичне положення, реалізація оборонних стратегій і бажання отримати доступ до передових озброєнь. В свою чергу, військові фактори суттєво вплинули на геополітичну роль як Ірану, так і США у регіоні, виходячи зі специфіки ІРІ як одного з ключових постачальників енергоресурсів. Прагнучи забезпечити глобальне постачання нафти, США зосередили свою політику безпеки на Перській затоці через її важливість у видобутку нафти. Крім того, офіційна позиція США, що послідовно підтримується адміністраціями, полягає в тому, що США використовуватиме будь-які засоби, необхідні для захисту своїх інтересів у Перській затоці, вказуючи на важливість військового фактору. Розглядаючи площину політики США в енергетичному секторі маємо відмітити, що в ретроспективі ключові віхи розвитку Ірану та регіону (Ісламська революція 1979 р., радянське вторгнення в Афганістан у 1979 р.) суттєво загострили геополітичний ризик для енергетичної безпеки США, що призвело до підвищення стратегічної важливості захисту експорту нафти з Саудівської Аравії та інших менших арабських країн з регіону. Окремий вплив в даному контексті чинить фактор іранської ядерної програми та намагання американської сторони до її обмеження, виходячи не тільки з міркувань безпеки інших держав регіону, але і забезпечення стабільності поставок енергоносіїв з Перської затоки.

В сучасний період після виходу американської сторони з угоди JCPOA передовсім фактор дипломатичних відносин сформував геополітичні позиції Ірану та США. Внутрішні політичні чинники США, такі як повторне введення санкцій, негативно вплинули на геополітичне становище ІРІ. У відповідь Іран намагався зміцнити свої відносини з іншими країнами, включаючи РФ і КНР. В свою чергу, ЄС намагався подовжити реальну дію угоди JCPOA та підтримувати дипломатичні відносини з Іраном, який є не тільки важливим торгівельним партнером для ряду провідних національних економік з ЄС, але також є геостратегічно необхідним для спільної політики безпеки та оборони

ЄС.

Маємо відмітити, що у минулому геополітичне положення Ірану дозволило уряду країни скористатися відповідними можливостями в зовнішньополітичному полі [1; 3; 12; 12; 13; 29]. Це першочергово стосується ірано-єгипетських відносин, які є особливо важливими з огляду на геополітичні зони Близького Сходу, Північної Африки та Середземномор'я [1; 3; 12; 12; 13; 29]. Крім того, геополітична динаміка ІРІ впливає на зовнішньополітичні перспективи Туреччини в регіоні. В даному контексті окремої уваги заслуговує питання геополітичного положення Азербайджану в регіоні Південного Кавказу в силу історико-культурних і соціально-економічних особливостей регіону [1; 3; 12; 12; 13; 29]. Крім того, геополітична позиція Ірану по відношенню до нової геополітики регіону може дати розуміння майбутнього вектору розвитку зовнішньої політики Ірану на Кавказі та в Каспійському морі за ключовими моделями.

Додатковий вплив на розвиток геополітичної позиції ІРІ чинить динаміка євроатлантичних міжнародних відносин. Зокрема, концепція ідентичності Європейського Союзу та НАТО, яка виключає РФ, призвела до відчуття загрози для окремих країн регіону. Це, у свою чергу, викликало занепокоєння РФ і КНР щодо глибокої залученості США в регіоні. Крім того, зовнішньополітична ідентичність США як «глобального поліцейського» заохочувала участь третіх країн у регіоні. З іншого боку, виділяється рішення РФ відновити продаж зброї Ірану. У минулому російський уряд вже скасував угоду Гора-Черномірдіна 1995 р., згідно з якою США погодилися надати РФ можливість отримати тверду валюту в обмін на припинення продажу озброєнь Ірану. Однак, дана співпраця ІРІ та РФ в сфері озброєнь не мала системного характеру до 2022 р. на тлі російської збройної агресії в Україні.

Підсумовуючи, відмінності між ІРІ та США в міжнародних відносинах численні та багатогранні. Геополітична позиція Ірану та звуження його зовнішньополітичних можливостей були загострені зовнішньополітичними невдачами в регіоні та економічним тиском зі сторони США [2; 10; 22; 37]. Це

змусило Іран зосередитися на побудові відносин зі своїми східними сусідами, що призвело до створення осі Іран-РФ-КНР, а також зв'язків з рядом країн Південної Азії [2; 10; 22; 37]. Регіон Близького Сходу є ключовою територією, де перетинаються три ключові фактори: геополітичні зони впливу, етнічна та релігійна політика та культурно-релігійні аспекти [2; 10; 22; 37]. Тим часом, США активно виступають на захист глобального статус-кво та важливості політичних та ідейних факторів у зовнішній політиці. Іран скористався цією можливістю, щоб поставити виклик статус-кво і просувати власну зовнішню політику [2; 10; 22; 37]. Це відповідно поставило іранський уряд у доволі вигідне становище, оскільки ряд країн-партнерів можуть використовувати свої геополітичні переваги, щоб пом'якшити ізоляцію Ірану та зменшити вплив санкцій під проводом США.

З точки зору сценарного планування зауважимо, що американо-іранські відносини погіршувалися протягом тривалого часу, починаючи з Ісламської революції 1979 р., при цьому, з цього періоду з обох сторін були спроби покращити відносини. Наприклад, в 1997 р. після обрання президентом М. Хатамі, який вважався поміркованим, були певні надії на зближення США та ІРІ [10; 20; 24; 37]. Однак зовнішньополітична ситуація між США та Іраном досі залишається невирішеною [22; 24; 25]. Основним бар'єром є світовий порядок під керівництвом США, що виокремлює Іран як загрозу [10; 20; 24; 37], а також занепокоєність США щодо підтримки Іраном тероризму та розроблення зброї масового знищення. На сучасному етапі американо-іранські відносини можемо охарактеризувати як такі, що перебувають на найнижчому рівні через боротьбу за регіональний вплив між Іраном і Саудівською Аравією; санкції, накладені США; напади проксі-сил на американську військову присутність в Іраку; підтримку іранським урядом російської збройної агресії в Україні. В даних рамках американська адміністрація застосовує комплекс заохочень і покарань, щоб залучити Іран до діалогу з питань, що викликають нагальну стурбованість США. В даній площині американська сторона притримується думки, що в разі реалізації американо-іранського протистояння

можуть відбутися значні економічні, політичні та безпекові наслідки для США, наприклад, це може спровокувати збільшення ракетних ударів Ірану по військах США на Близькому Сході.

Політика санкцій була в основі підходу США до Ірану, з жорсткими економічними обмеженнями, накладеними на країну з 1995 р. [15; 22; 25]. Даний жорсткий режим санкцій суттєво скоротився за результатами переговорів під керівництвом США в 2015 р. з укладанням іранської ядерної угоди, яка призвела до зняття більшості санкцій у 2016 р. Однак односторонній вихід адміністрації Д. Трампа з угоди в 2018 р. ознаменував початок кампанії «максимального тиску» на Іран із запровадженням подальших санкцій. Це, наприклад, призвело до блокування взаємодії Ірану з міжнародними фінансовими установами. В свою чергу, Іран відмовився брати участь у переговорах із США до зняття санкцій. В даному контексті американська адміністрація також звинуватила ІРІ в підтримці шиїтських збройних формувань в Іраку, що іранська сторона заперечувала, що ще більше загострило відносини між США та Іраном. У відповідь Іран намагався розширити свої міжнародні зв'язки як протидію санкціям США. Крім того, односторонній підхід США до накладення санкцій послабив консенсус відносно режиму санкцій щодо Ірану, зокрема, в частині вирішення питання іранської ядерної програми.

Зауважимо, що в розрізі моделювання сценаріїв розвитку налагодження відносин між США та ІРІ незначні модифікації політики санкцій можуть продемонструвати іранському уряду переваги покращення відносин. Дозвіл американським компаніям здійснювати інвестиції в рамках ліміту ILSA (The Iran-Libya Sanctions Act 1996 р.) [185] в 20 млн дол. США, реалізація експортних контрактів за умови поміркованої позиції Ірану, дозвіл американським компаніям відкривати представництва, наймати місцевий персонал і вести переговори в Ірані може створити більше стимулів для майбутнього налагодження двосторонніх відносин. Відповідно постане необхідність перегляду чинних широких односторонніх санкцій щодо торгівлі

та інвестицій з Іраном в межах підтримки їх ефективності, а також для реалізації їх стимулюючої та коригуючої функцій. До того ж, внесення змін до постійних розпоряджень виконавчої влади щодо дозволу торгівлі з сектором приватного бізнесу з Іраном може мати позитивні наслідки для американо-іранських відносин. В такому випадку, Вашингтон зберігатиме свою політику санкцій, доки Тегеран не змінить засади своєї зовнішньої політики на основі ісламу як політичної експансивної платформи; до реалізації цих коригувань, американська адміністрація розглядатиме всі необхідні опції для забезпечення безпеки держави.

Наголосимо, що політика санкцій США щодо Ірану залишається дискусійною протягом багатьох років. Запровадження санкцій США як політичного інструменту в 1990-х рр. мало потужний і далекосяжний вплив на американо-іранські відносини [54; 64; 79; 167; 169; 181; 202; 236]. Ключовим фактором політики санкції США стало призупинення імпорту іранської нафти в США, а також обмеження інвестицій до країни [54; 64; 79; 167; 169; 181; 202; 236]. Це було серйозним ударом по іранській економіці та створило як економічну, так і політичну напруженість в двосторонніх відносинах. Проте ряд досліджень поставили під сумнів ефективність санкцій, в т.ч., їх потенційну можливість завдати шкоди. Зокрема, багато країн змогли обійти санкції США, знайшовши шляхи експорту нафти до США, що ставить під сумнів здатність санкцій США ефективно обмежувати зовнішню економічну діяльність. Звернімо увагу, що США та ЄС часто доповнюють санкції ООН своїми власними заходами, а США часто вводять санкції поза межами ООН до того, як санкції ООН будуть реалізовані. Цей підхід «комбінованих режимів санкцій» може бути більш ефективним для досягнення бажаного результату, ніж санкції ООН поодиночі. Однак останні дослідження показують, що цей підхід насправді може страждати від «втоми від санкцій» через його тривалість і складність. Крім того, дослідження не підтверджують твердження про те, що додавання санкцій, які не входять до переліку санкцій ООН може зменшити готовність підтримувати загальний режим санкцій. Це свідчить про

те, що, хоча комбіновані режими санкцій можуть бути більш ефективними, ніж санкції ООН поодиноці, існує ймовірність того, що такі режими буде складніше підтримувати в довгостроковій перспективі.

Американська адміністрація використала перспективу послаблення санкцій як засіб для залучення Ірану до переговорів. Санкції також можуть бути використані як інструмент тиску на Іран, для поступок у сферах, що викликають першочергову стурбованість США, наприклад, проти організацій в складі іранського уряду, а також просування прав людини, стримування іранської ядерної програми. Американська адміністрація має дієві аргументи для санкцій проти Ірану, які згруповані навколо ряду ключових питань. До них належать такі цілі як мир і безпека; визначені цілі для програм санкцій; вирішення проблем приватного сектору щодо інвестицій; узгодження політики санкцій із миротворчими зусиллями; проведення ретельного періодичного перегляду програм санкцій; розширення та створення постійних обмежень для мирної діяльності [4; 7; 9; 34]. Відповідно для забезпечення ефективності санкцій, вони мають бути частиною комплексного підходу та використовуватися як стимул, щоб залучити Іран до переговорів. Крім того, американська адміністрація враховує потенційні витрати та вигоди від дозволу на продовження санкцій. Зрештою, Вашингтон звертає увагу та враховує потенційні дипломатичні мінуси політики санкцій, а також можливість нехтування цими витратами.

В рамках вирішення завдання з покращення американо-іранських відносин, слід розробити стратегії, які сприятимуть стабільності та безпеці, акцентуючи на ядерній та регіональній політиці Ірану. Найефективніша з цих стратегій буде багатосторонньою за своєю природою і має включати дипломатію, міжособистісні зв'язки на громадянському рівні та економічну взаємодію. Крім того, важливо визначити проблеми, які перешкоджають нормалізації, водночас зосереджуючись на спільних або паралельних інтересах та звужуючи розбіжності між двома країнами. В рамках створення середовища, яке сприяло б дипломатичному діалогу, Іран і США мають

активізувати свої зусилля безпосередньо у превентивній дипломатії. Крім того, Вашингтон повинен прагнути продемонструвати зваженість своїм партнерам та прагматичним силам всередині Ірану, водночас створюючи стимули для Тегерану розпочати обмежувати свою ядерну та регіональну політику. Важливо також передавати чіткі повідомлення та вивчати можливості для дипломатичних рішень, а також сприяти деескалації конфліктів, коли це доречно. З точки зору позитивних зрушень, існує позитивний досвід, за якого Іран вживав активних заходів для залучення США до питань, що становлять прямий інтерес, наприклад, коли надав конструктивну допомогу США на Боннських конференціях 2001 р. щодо Афганістану.

В межах вирішення задачі скорочення напруженості між двома країнами, Білий Дім повинен продемонструвати, що готовий прийняти позитивну відповідь, продовжуючи тиснути на Іран, щоб той, в свою чергу, виконав свої зобов'язання. У зв'язку з цим США мають прагнути до багатосторонніх зв'язків та розширення іранської ядерної угоди, запропонувавши відповідну структуру, яка охоплюватиме не лише функціонування ядерного паливного циклу, але також заборонятиме конкретні дослідження та розробки, які виключно необхідні для виробництва та експлуатації ядерної зброї. Це можливо досягти шляхом пошуку міжнародної підтримки нової глобальної структури для посилення механізму розрізнення мирної та немирної ядерної енергії. Крім того, США мають запропонувати іранській стороні відчутні переваги, такі як двосторонній діалог, пом'якшення санкцій і цілеспрямовані економічні стимули, щоб спонукати Іран прийняти мирну ядерну програму. Додатково слід підтримувати політику, яка дозволяє дипломатам США зустрічатися зі своїми іранськими колегами на міжнародних зустрічах. Крім того, необхідною передумовою є взаємна відмова від «демонізації» протилежної сторони; обидві сторони мають вивчити сфери потенційної співпраці та зацікавленості, відповідно спробувавши послабити стан тривалої недовіри між ними. Крім того, США та

Іран мають знайти спільну мову щодо політичних домовленостей, які гарантуватимуть стабільність Іраку в частині позиції шиїтів і продовжуватимуть співпрацю для стабілізації Афганістану, зокрема, припинення торгівлі опіумом. Таким чином, мовчазна згода Ірану необхідна для припинення проксі збройних конфліктів у країнах регіону, а також вжиття дипломатичних зусиль для створення зон деескалації та сфер впливу по всій Сирії, щоб припинити бойові дії. Відповідно, вадливий буде і залучення вирішення питання деескалації в Ємені. При цьому, залучення неурядових організацій і груп у процес дипломатії громадянського суспільства може допомогти зменшити напруженість між двома країнами. У деяких випадках США та Іран дійсно мають певні спільні інтереси, тому США мають залишати відкритим канал для діалогу з Іраном, навіть якщо вони протидіють Ірану в Іраку, Сирії, Ємені. Додамо, що прагматичні потреби можуть зіграти певну роль у зниженні напруженості між двома режимами.

Протягом десятиліть, США імплементували та координували широку багатосторонню коаліцію для санкцій проти Ірану, яка чинила сильний тиск на країну, особливо щодо продажу нафти – основного драйверу економіки Ірану. Тим не менш, партнери США можуть спробувати відмовитися виконувати політику санкцій Вашингтону, якщо вони вважають, що США вводять їх на основі політичної чи ідеологічної доцільності, при цьому, базуючись на достовірних доказах. Без підтримки союзників США обхід санкцій буде серйозним викликом, оскільки застосування санкцій щодо нафти є складним без надійної співпраці з боку споживачів Ірану. Відповідно з метою гарантування того, що США не залишаться одні в збереженні санкцій і запобіганню послабленню економічної складової в стратегії санкцій, слід здійснювати заходи ретельного попереднього планування та консультацій з міжнародними партнерами. При цьому, постає задача кращого узгодження між політикою санкцій та залучення, що включає інтеграцію в систему цінностей, щоб сприяти іранському суспільству рухатися до його нормалізації. Це, у свою чергу, допомогло б подолати економічні та соціальні наслідки

політики санкцій США шляхом відновлення іранської ядерної угоди та скасування санкцій.

Відродження іранської ядерної угоди між іранським урядом і групою провідних країн світу можливе за умови, що американська адміністрація продемонструє певний ступінь прагматизму та запровадження дієвого механізму моніторингу щодо контролю іранської ядерної програми. У рамках попередньої ядерної угоди (JCPOA 2015 р.) Іран погодився обмежити свою ядерну програму в обмін на послаблення санкцій, що відкривало горизонт широкого спектру дипломатичних можливостей. При цьому, з точки зору американської адміністрації будь-який новий підхід до Ірану має починатися з серії обмежених кроків, які стосуються першочергових американських національних інтересів, а саме запобігання тероризму, розповсюдження зброї масового враження, забезпечення енергетичної безпеки, підтримки прав людини та демократизації. Відповідно подальша взаємодія з ІРІ має залежати від політичних відповідей іранського уряду. Наприклад, американська адміністрація 2021 р. скасувала певні обмеження щодо іранського сектору ПЕК в рамках процесу підготовки переговорів у Відні щодо відновлення дії угоди JCPOA [215]. До того ж, в рамках реалізації задачі успішного розв'язку конфлікту, США мають краще розуміти внутрішню політику Ірану та бути зануреними в тонкощі переговорного контексту. З іншого боку, якщо дипломатія зазнає невдачі, США за допомогою партнерів посилюватимуть тиск на Іран.

Зауважимо, що інструмент моделі динамічного прогнозування може сприяти реалізації задачі оцінки перспективи налагодження двосторонніх відносин між США та ІРІ. Розробка моделі динамічного прогнозування є складним процесом, а саме в частині її точності та застосовності до конкретного кейсу. Така модель надає розуміння щодо можливостей та ризиків, пов'язаних з потенційною співпрацею між двома країнами. Динамічну модель прогнозування співпраці США та Ірану, яка включає умови іранської ядерної угоди можливо використовувати для оцінки майбутніх

перспектив взаємодії між двома країнами. Процес оцінки починається з аналізу відносин США та Ірану після угоди. Такий крок може дати вичерпний огляд поточного стану справ і дати розуміння того, як обидві країни можуть рухатися у визначеному векторі. Підсумуємо поданий вище аналіз у формі можливих сценаріїв розвитку відносин за умови дотримання політики санкцій зі сторони США. Зауважимо, що санкції негативно вплинули на американо-іранські відносини. Поміж іншого діюча політика санкцій створила атмосферу недовіри та ворожнечі у двосторонніх відносинах. Санкції також ускладнили для обох держав переговори щодо врегулювання іранської ядерної програми. Виділимо можливі моделі розвитку американо-іранських відносин, за умови того, що американська адміністрація продовжить чинну політику щодо Тегерану. Виділимо ключові моделі в даній площині:

Модель 1: Статус-кво між США та Іраном залишається чинним. Це найбільш ймовірний сценарій у короткостроковій перспективі. Іран продовжить розвивати свою ядерну програму та посилювати регіональний вплив, тоді як США продовжуватимуть тиснути на Іран за допомогою санкцій. Відповідно, буде створюватись напружена та нестабільна ситуація на Близькому Сході з можливістю військового конфлікту.

Модель 2: Іран ініціює гібридні атаки на США, включаючи кібератаки, атаки на союзників США на Близькому Сході та припинення поставок нафти. В разі реалізації даного сценарію іранським урядом, це може призвести до розвитку спіралі ескалації та конфлікту в регіоні. Даний сценарій є менш ймовірним в світлі непередбачуваності рівня руйнівних наслідків для сторін, що характеризуються як зважені.

Модель 3: США та Іран домовляються про нову широку ядерну угоду. Це є найбажаніший, але і найскладніший для досягнення сценарій. В рамках даного розвитку подій, США та Іран матимуть знайти компроміс щодо іранської ядерної програми та регіонального впливу. Якщо сторони зможуть це зробити, це зменшить напруженість на Близькому Сході та запобіжить конфлікту.

В рамках даного аналізу можемо виділити три додаткові моделі. Звернімо увагу на те, що дані моделі є менш ймовірними в порівнянні з поданими вище основними сценаріями.

Модель 4: ІРІ розробляє ядерну зброю. Це було б серйозною невдачею для зовнішньої політики США, і могло б призвести до гонки ядерних озброєнь на Близькому Сході.

Модель 5: США завдають військового удару по Ірану. Це був би надто ризикований і вартісний варіант, який дестабілізує весь регіон Перської затоки.

Модель 6: Третя сторона (наприклад, Ізраїль) завдає військового удару по ІРІ. Це також може призвести до ширшого конфлікту у регіоні Близького Сходу.

Можливою є ситуація, за якої США та Іран можуть вступити в більш непряму форму конфлікту. Наприклад, США можуть підтримати іранські опозиційні групи або надати військову допомогу регіональним суперникам Ірану. Іран ймовірно відповідатиме підтримкою проксі-сил на Близькому Сході або посиливши підтримку терористичних організацій поза межами регіону.

Ймовірним є досягнення мовчазної домовленості між США та ІРІ, щоб уникнути прямого конфлікту. Це може передбачати терпимість США до певного рівня збагачення урану в рамках іранської ядерної програми або іранського впливу в регіоні в обмін на те, що Іран утримається від розробки ядерної зброї та підтримки терористичних груп.

Зауважимо, що майбутнє американо-іранських відносин все ще невизначене. Політика санкцій США створила напружену та нестабільну ситуацію на Близькому Сході. Найкращим способом запобігти конфлікту є успішні переговори та діалог між США та Іраном про нову широку ядерну угоду, яка б врахувала занепокоєння обох сторін.

Зрештою, майбутнє американо-іранських відносин буде залежати від ряду факторів, включаючи внутрішню динаміку обох країн, дії інших

регіональних держав та економічну ситуацію у світі.

Дана проблематика потребує розгляду динамічної моделі прогнозування розвитку американо-іранської співпраці у вирішенні питання ядерної зброї у разі її поглиблення. Динамічна модель може включати ряд факторів, а саме ендогенні фактори, регіональні та міжнародні фактори, а також петлі позитивного та негативного зворотного зв'язку. В результаті даної моделі було сформовано ряд сценаріїв розвитку двосторонніх відносин в контексті поглиблення проблематики ядерних озброєнь. Розглянемо складові запропонованої моделі.

Ендогенні фактори:

– Політична воля урядів США та Ірану співпрацювати в ядерних питаннях. Цей фактор можливо оцінити, проаналізувавши заяви та дії урядовців, а також оцінивши рівень підтримки співпраці в урядах США та Ірану;

– Рівень суспільної підтримки співпраці в обох країнах. Оцінка цього фактору може бути здійснена за допомогою опитувань громадської думки та інших соціологічних досліджень;

– Вплив внутрішніх груп інтересів, таких як військово-промисловий комплекс і атомне лобі. Оцінка даного фактору може бути сформована в рамках аналізу лобістської діяльності цих груп, а також їхнього впливу на громадську думку та політику уряду;

– Роль релігійних лідерів та інституцій. Оцінка фактору може бути здійснена в рамках аналізу заяв та діяльності релігійних лідерів, а також за рахунок аналізу рівня впливу релігійних інституцій на громадську думку та державну політику.

Регіональні фактори:

– Безпекова ситуація на Близькому Сході, включаючи загрозу з боку терористичних груп та інших регіональних суперників США та Ірану. Це можливо оцінити, дивлячись на рівень насильства та нестабільності в регіоні, а також на можливості та наміри інших регіональних держав, що проводять

суперництво за лідерство в регіоні;

- Роль інших регіональних держав, таких як Саудівська Аравія та Ізраїль. Оцінка може бути сформована за рахунок аналізу заяв і дій цих держав, зважаючи на рівень їхнього впливу на США та Іран;

- Потенційний вплив співпраці США та Ірану на інші регіональні конфлікти, такі як громадянська війна в Сирії. Це можливо оцінити, поглянувши на динаміку цих конфліктів, а також на потенційний вплив американо-іранської співпраці на залучені сторони.

Міжнародні фактори:

- Підтримка міжнародним співтовариством співпраці США та Ірану з ядерних питань. Цей фактор можливо оцінити, проаналізувавши заяви та дії міжнародних лідерів та організацій, таких як ООН.

- Потенційні наслідки ядерної зброї Ірану для світової спільноти. Оцінка може бути сформована, враховуючи загрозу, яку ядерний Іран створить для інших країн, а також потенційний вплив ядерного статусу Ірану на міжнародну безпеку;

- Вплив міжнародних санкцій на ядерну програму Ірану. Це можливо оцінити, аналізуючи рівень дотримання санкцій, а також вплив санкцій на економіку Ірану;

- Роль ООН та інших міжнародних організацій. Оцінка може бути сформована за рахунок аналізу заяв і дій цих організацій, зважаючи на рівень їхнього впливу на США та Іран.

Модель також може враховувати такі цикли зворотного зв'язку. Це петлі позитивного та негативного зворотного зв'язку.

Петлі позитивного зворотного зв'язку:

- Розширення співпраці з ядерних питань може призвести до більш стабільного та безпечного Близького Сходу, що, у свою чергу, підвищить ймовірність продовження співпраці між США та Іраном;

- Посилення економічної співпраці між США та Іраном також може призвести до посилення політичної співпраці з ядерних питань;

– Успішна ядерна угода може призвести до підвищення довіри та порозуміння між США та Іраном, що полегшить двом країнам співпрацю з інших питань.

Петлі негативного зворотного зв'язку:

– Якщо США та Іран не зможуть досягти стійкої угоди з ядерних питань, це може призвести до зростання напруженості та конфлікту між двома країнами, що ускладнить співпрацю з будь-якого питання;

– Озброєний Іран ядерною зброєю також може призвести до більш нестабільного та небезпечного Близького Сходу, що ускладнить співпрацю США та Ірану з будь-якого питання;

– Невиконання ядерної угоди може призвести до зростання недовіри між США та Іраном, що ускладнить співпрацю двох країн з будь-якого питання.

Модель може бути використана для прогнозування ймовірності різних сценаріїв. Виділимо ключові сценарії:

– **Сценарій 1:** США та Іран досягають всеосяжної ядерної угоди та починають співпрацювати з інших питань;

– **Сценарій 2:** США та Іран не можуть досягти ядерної угоди, і напруга між двома країнами загострюється;

– **Сценарій 3:** США та Іран досягають обмеженої ядерної угоди, але між двома країнами продовжується стан взаємної недовіри.

Модель також можливо використовувати для визначення конкретних дій, які США та Іран могли б вжити для підвищення ймовірності співпраці з ядерних питань. Наприклад, модель може запропонувати, що дві країни можуть розпочати зі зміцнення довіри шляхом співпраці з інших питань, таких як гуманітарна допомога чи зміна клімату. Модель також може припустити, що дві країни можуть працювати над зменшенням впливу внутрішніх груп інтересів, які виступають проти співпраці. Важливо зауважити, що будь-яка динамічна модель за своєю якістю з точки зору надійності та дієвості інформації прямо залежить від якості даних, на яких вона базується.

Наслідки війни між Росією та Україною для динаміки американо-іранських зв'язків є складними та різноманітними. Одним із наслідків конфлікту є помітне загострення відносин між США та Росією. Ця обставина створила проблеми для спільних зусиль між двома країнами щодо питань, що викликають спільне занепокоєння, таких як ядерна угода за участю Ірану. Конфлікт також спонукав знову акцентувати увагу на нерозповсюдженні ядерної зброї, оскільки США та їхні союзники висловлюють побоювання, що вторгнення РФ в Україну може створити небезпечний прецедент для інших країн, які володіють ядерним потенціалом. Ця обставина може стати проблемою для США у прагненні нової угоди з Іраном щодо його ядерної програми. І навпаки, конфлікт в Україні породив нові перспективи для співпраці між США та Іраном. Як приклад, американська адміністрація докладала спільних зусиль з країнами Близького Сходу для встановлення стабільності на ринку нафти після конфлікту, а також мінімізації негативного впливу громадянських війн і внутрішніх протистоянь в ряді країн регіону.

Загалом, наслідки російської збройної агресії та повномасштабного вторгнення в Україну для зв'язків між США та Іраном демонструють комбінацію декількох результатів. Російсько-українська війна, що триває, створила проблеми для двосторонньої співпраці між двома країнами в певних питаннях, водночас відкриваючи нові перспективи для спільних зусиль. Довгострокові наслідки російської війни проти України для двосторонніх відносин між двома країнами ще належить визначити, спираючись на більш надійні емпіричні дані. Крім того, варто розглянути подальші потенційні наслідки триваючої війни РФ проти України на динаміку американо-іранських зв'язків. Зокрема, дана триваюча російська збройна агресія може спровокувати нову хвилю розповсюдження зброї на Близькому Сході, оскільки країни регіону намагаються отримати сучасну зброю, щоб захистити свої інтереси від передбачуваних ризиків. Потенційний результат цієї ситуації може призвести до посилення нестабільності в регіоні, а отже, до підвищення ймовірності насильства. Конфлікт потенційно може спричинити відродження радикальних

релігійних рухів на Близькому Сході, оскільки різні політичні групи змагатимуться за владу та вплив. Це потенційно може посилити вже існуючі конфлікти та стати причиною нових випадків агресії на Близькому Сході. Наслідки російсько-української війни виходять за межі військового конфлікту та включають негативні наслідки для світової економіки, отже потенційно прискорюють економічні проблеми в Ірані. Відповідним результатом, цієї ситуації є підвищення рівня складності для іранського уряду у впровадженні змін, що, можливо, призведе до суспільного невдоволення. Важливо визнати, що поточний сценарій має багатогранний і динамічний характер із кількома змінними, які можуть вплинути на кінцевий результат.

3.2. Визначальні перспективи розвитку двосторонніх відносин в контексті збереження миру в регіонах міжнародної напруги

Відносини між США та Іраном десятиліттями визначались підвищеним рівнем напруги та ворожістю. Однак останні події в регіоні та світі створили потенційну можливість двом державам покращити свої відносини та спільно працювати над сприянням збереженню миру в регіонах міжнародної напруги. Відповідно постає завдання проаналізувати перспективи налагодження двосторонніх американо-іранських відносин у сприянні миру, з акцентом на існуючі можливості та проблеми у світових політичних процесах. В контексті цього необхідно розглянути перспективний стан американо-іранських відносин та стимули, які можна надати обом країнам для їх сприяння, а також основні перешкоди, які необхідно подолати. Крім того, необхідно дослідити регіональний вплив відносин США та Ірану, а також надати рекомендації щодо їх покращення. Даний аналіз покликаний доповнити існуючий масив досліджень у відношенні потенціалу американо-іранських відносин позитивно впливати на регіональну динаміку та сприяти миру і стабільності в регіонах міжнародної напруги.

Оцінити перспективи покращення американо-іранських відносин

можливо, враховуючи їх минуле. США та Іран мають довгу історію взаємодії, відзначену як співпрацею, так і конфліктогенністю [4; 6; 20; 26; 28]. Зокрема, це можна побачити в попередніх спробах США повалити іранський режим у 1950–1953 рр. та Іранській революції 1979 р. Також можна простежити коріння нинішнього конфлікту до участі США у війні в Іраку. США намагалися зобразити себе «справделивим посередником» для деескалації напруженості, однак відносини між двома країнами залишаються напруженими. Крім того, американо-іранські відносини ще більше ускладнюються наявністю широких санкцій, в т.ч., ООН, і занепадом іранської економіки. Таким чином, перспективи покращення двосторонніх відносин на сьогоднішній день є доволі слабкими, але потенційно досяжними. В рамках досягнення нормалізації обидві сторони повинні докласти свідомих зусиль для побудови довіри та розуміння. Можливим рішенням є розгляд питання нормалізації американо-іранських відносин, що базується на взаємодії зовнішньої політики США та зовнішньої політики Ірану. При цьому, ключовим питанням в даному контексті є перспективи взаємодії Ірану з провідними акторами в особі державних та міжнародних організацій.

Взаємодія Ірану з провідними акторами міжнародної політики є комплексною, на яку впливає низка факторів, включаючи його внутрішню політику, регіональні та глобальні амбіції, а також складне геополітичне середовище. Відносини Ірану зі США та їх європейськими союзниками були напруженими протягом десятиліть через ряд факторів, включаючи ядерну програму Ірану, його підтримку регіональних збройних формувань і слабе дотримання прав людини. Проте в останні роки з'явилися деякі ознаки покращення стану двосторонніх зв'язків, особливо після підписання іранської ядерної угоди 2015 р., натомість у 2018 р. адміністрація Д. Трампа вивела США з угоди та відновила санкції, що призвело до нового погіршення відносин. На тлі цього, відносини Ірану з РФ і КНР стали тіснішими в останні роки, оскільки ці країни мають спільні інтереси в ряді сфер, включаючи геополітику (Сирія, Афганістан, Ємен) і паливно-енергетичний сектор. В свою

чергу, РФ і КНР надали Ірану дипломатичну та економічну підтримку, зокрема, в частині продажу озброєнь, а Іран співпрацював з ними з низки регіональних питань. Однак ці відносини не позбавлені протиріч, зокрема, Іран і РФ є конкурентами на регіональних ринках, до того ж, Іран висловив занепокоєння щодо зростання впливу КНР в регіоні.

Іран також є активним членом ряду міжнародних організацій, в т.ч. ООН, Організацію ісламського співробітництва, ОПЕК. Ці організації надають Ірану платформу для просування своїх інтересів і налагодження відносин з іншими країнами. Іран також бере участь у численних регіональних ініціативах, таких як Шанхайська організація співробітництва та врегулювання сирійського питання.

Існує ряд точок зору на взаємодію Ірану з провідними державами та міжнародними організаціями. За однією з них, Іран може вважатися державою-ізгоєм, яка має намір дестабілізувати регіон та розробити ядерну зброю [1; 2; 12; 22; 37]. За іншою точкою зору, Іран може вважатися повноправним гравцем у міжнародній системі, який прагне просувати власні інтереси [1; 2; 12; 22; 37]. Відповідно існує широкий спектр поглядів щодо найкращого підходу до ІРІ, що варіюється від ізоляції та примусу до залучення та інтегрування в міжнародну систему в рамках реалізації мети збереження миру в регіонах міжнародної напруги.

Наведемо ключові точки зору щодо взаємодії Ірану з провідними державами та міжнародними організаціями:

– **Жорстка перспектива:** дана точка зору розглядає Іран як загрозу регіональній та глобальній безпеці. Прихильники жорсткої лінії стверджують, що Іран реалізує програму створення ядерної зброї, підтримує тероризм і дестабілізує регіон. Відповідно вважається, що Іран слід ізолювати і змусити його змінити свою поведінку. Такої точки зору дотримуються деякі офіційні особи США та Ізраїлю, а також деякі арабські країни Перської затоки.

– **Реалістична перспектива:** в рамках даної точки зору Іран розглядається як раціональний актор, який прагне просувати власні інтереси.

Прихильники даної лінії вважають, що ядерна програма ІРІ є відповіддю на передбачувану загрозу з боку США та Ізраїлю. В рамках даного підходу вважається, що Іран має бути залучений та інтегрований у міжнародну систему. Такої точки зору дотримуються деякі представники європейської політичної та наукової еліти.

– *Ліберальна перспектива*: дана точка зору підкреслює важливість дипломатії та взаємодії з Іраном. Прихильники даної лінії вважають, що ІРІ є складною країною з різноманітним населенням. Вони вважають, що найкращим способом ведення справ з Іраном є діалог та співпраця. Такої точки зору дотримуються деякі групи громадянського суспільства та деякі представники наукової спільноти розвинених країн.

Важливо зазначити, що наведені вище точки зору не виключають одна одну. Переважна більшість експертів дотримуються комбінації цих поглядів.

Відповідно важливо розуміти різні погляди на зовнішню політику Ірану, щоб розробити більш обґрунтований і фокусний підхід до збереження миру в регіонах міжнародної напруги.

Американо-іранські відносини можуть бути використані для сприяння миру та стабільності в регіонах, охоплених напругою, кількома способами, що подано в Табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Напрями використання двосторонніх відносин США та ІРІ в забезпеченні стабільності в регіонах основної напруги

Напрямок	Коментарі
Боротьба з тероризмом та регіональна безпека	США та ІРІ мають спільний інтерес у запобіганні поширенню тероризму та зміцненні стабільності на Близькому Сході та в Північній Африці. Країни розділяють платформу для співпраці у таких питаннях, як обмін розвідданими, безпека кордонів і боротьба з наркоторгівлею. Наприклад, США та Іран співпрацювали у минулому щодо боротьби з Талібаном в Афганістані та ІДІЛ в Іраку.
Дипломатія та міжнародний діалог	США та ІРІ мають підтримувати регулярні дипломатичні канали зв'язку, навіть якщо між ними немає повної згоди. Це допоможе зміцнити двосторонню довіру та зменшить ризик непорозумінь. Наприклад, США та Іран провели прямі переговори в 2015 р., які привели до укладання іранської ядерної угоди.

Продовження Табл. 3.1

Напрямок	Коментарі
Економічне співробітництво	Посилення економічних зв'язків між США та ІРІ може допомогти створити більш стабільний та інтегрований регіон. Це може включати торгівлю, інвестиції та співпрацю в енергетичному секторі. Наприклад, США та Іран мають довгу історію економічних зв'язків, і існує значний потенціал для росту торговельних і інвестиційних потоків у таких сферах, як енергетика, інфраструктура та сільське господарство.
Підтримка багатосторонніх угод	США та Іран мають підтримувати багатосторонні угоди, які сприяють миру та стабільності в регіоні, такі як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.
Усунення основних причин конфлікту	США та Іран мають працювати разом, щоб усунути основні причини конфлікту в регіоні, такі як соціально-економічна нерівність і придушення альтернативних точок зору в суспільстві. Це може включати підтримку економічного розвитку, просування демократії та прав людини, а також вирішення давніх геополітичних і гео економічних суперечок. Наприклад, США та Іран могли б працювати разом, щоб підтримати відбудову Іраку та Ємену, а також сприяти діалогу та примиренню між різними палестинськими та ізраїльськими групами.
Запобігання розповсюдженню зброї масового ураження	США та Іран мають працювати разом, щоб запобігти розповсюдженню зброї масового ураження в регіоні. Це може включати підтримку міжнародних угод про контроль над озброєннями та роботу із запобігання придбанню терористичними групами такої зброї. Наприклад, США та Іран могли б працювати разом, щоб зміцнити систему гарантій МАГАТЕ та запобігти руху іранської ядерної програми у військовому векторі.

Важливо зазначити, що існує низка викликів для покращення американо-іранських відносин. До них належать аспект глибокої недовіри, що ґрунтується на попередньому досвіді взаємодії, а також вкорінені ідеологічні розбіжності та регіональне суперництво. Однак потенційні переваги американо-іранської співпраці є значними, та в інтересах обох країн працювати разом задля сприяння миру та стабільності в регіоні.

Наведемо приклади того, як покращені американо-іранські відносини впливатимуть на стабільність в регіонах, охоплених напругою:

1. У Сирії США та ІРІ можуть скоординувати сили, щоб підтримати припинення активної фази збройного конфлікту та досягти вирішення питання в політичній площині. Це може включати співпрацю з іншими регіональними

гравцями, такими як Туреччина, для тиску на сирійський режим та його союзників для переговорів з опозицією.

2. В Афганістані США та Іран можуть колективно сприяти руху афганського суспільства до уряду, що не є сформованим Талібаном. Це може включати надання Афганістану допомоги в економічній сфері, а також сприяння діалогу і примирення.

3. У Перській затоці США та ІРІ можуть зменшити напруженість і запобігти військовому конфлікту. Це може включати встановлення діалогу з питань регіональної безпеки та роботу над вирішенням суперечок щодо морських кордонів і ресурсів викопного палива.

Важливо зазначити, що американо-іранські відносини стануть ключовими для сприяння миру та стабільності в регіоні Близького Сходу та загалом у точках, охоплених напруженістю, якщо обидві країни дійсно віддані цьому питанню. Зауважимо, якщо будь-яка країна використовує свої відносини з іншою для досягнення виключно власних національних інтересів або для підриву інтересів іншої країни, то це натомість призведе до посилення нестабільності та конфлікту в регіоні.

На даному етапі варто проаналізувати прецеденти щодо можливості покращення американо-іранських відносин. Однією з таких можливостей є відродження іранської ядерної угоди. Відновлення угоди стане важливим кроком на шляху покращення відносин між США та ІРІ, оскільки це зменшить ризик розповсюдження ядерної зброї на Близькому Сході та відкриє можливості для подальшої співпраці з інших питань.

Ще одна можливість покращити двосторонні відносини постає в розширенні міжособистісних зв'язків. Зв'язки між громадянами можуть допомогти побудувати взаєморозуміння та довіру між двома країнами. Це можливо реалізувати за допомогою освітніх обмінів, культурних програм та ділових партнерств. США та Іран також могли посилити зв'язки з регіональних питань, таких як боротьба з тероризмом та незаконним обігом наркотиків. Це може посприяти зміцненню довіри між двома державами, а

також надати інші переваги, такі як більш стабільний та безпечний Близький Схід. Нарешті, США та Іран могли б налагодити прямий дипломатичний діалог. Налагодження дипломатичного клімату стало б важливим кроком на шляху покращення відносин, оскільки це дозволило б безпосередньо спілкуватися та вирішувати свої розбіжності мирним шляхом.

Незважаючи на можливості для поліпшення відносин, існує ряд викликів. Одним із викликів є взаємна недовіра між США та Іраном. Обидві країни мають довгу історію конфліктів, і ця недовіра ускладнює порозуміння з будь-якого питання. Іншим викликом є внутрішня політика в обох країнах. У США є сильне про-ізраїльське лобі, яке виступає проти будь-якого зближення з Іраном. В Ірані є прихильники жорсткої лінії, які виступають проти будь-якого поліпшення відносин з США. Ці внутрішньополітичні обмеження ускладнюють для обох урядів покращення відносин. Нарешті, США та Іран підтримують протидіючі сторони в ряді регіональних конфліктів, таких як внутрішній збройний конфлікт в Сирії та Ємені.

Зауважимо, що Іран готовий досягти нового прогресу в двосторонніх відносинах, а відновлення ядерної угоди є прикладом американо-іранського діалогу, який веде до певної співпраці в рамках ядерного питання. З метою, досягнення цього, США мають використовувати комплекс стимулів і покарань, щоб залучити Іран до діалогу та довести, що допомога Ірану проти-ізраїльським бойовикам перешкоджатиме справжньому їх зближенню. Покращення відносин може також відкрити двері для доступу американських компаній до енергетичного сектору Ірану та запропонувати можливості для співпраці іншими способами [51; 140; 144; 164; 202]. В межах руху вперед, необхідно, щоб Іран став зацікавленим у встановленні миру та стабільності за межами своїх кордонів, а США чітко продемонстрували, що вони поважають права Ірану, який поважає права як своїх громадян, так і своїх сусідів. Одним із таких спільних інтересів є мета вирішити регіональні конфлікти. При налагодженні політичного діалогу та реструктуризації двосторонніх відносин США та Іран зможуть вирішити частину регіональних конфліктів кількома

способами, зокрема:

– *Відновлення та зміцнення іранської ядерної угоди, яка обмежить ядерну програму Ірану в обмін на скасування санкцій.* У 2018 р. адміністрація Д. Трампа відмовилася від попередньо досягнутої угоди JCPOA, але адміністрація Дж. Байдена висловила зацікавленість у її відновленні. Якщо США та Іран зможуть досягти угоди про нову іранську ядерну угоду, це зменшить напруженість та створить більш стабільне середовище в регіоні.

– *Участь у прямій дипломатії* один з одним для вирішення проблем регіональної безпеки. США та ІРІ не мали прямих дипломатичних відносин з 1980 р., але вони спілкувалися через посередників, таких як Оман. Пряма дипломатія дозволить двом країнам краще зрозуміти перспективи одна одної та працювати разом, щоб знайти рішення регіональних проблем.

– *Співпраця над конкретними ініціативами з вирішення конфліктів в регіоні.* Наприклад, США та Іран могли б співпрацювати, щоб підтримати мирний процес під егідою ООН у Ємені. Обидві країни мають вплив на ворогуючі сторони в Ємені, і вони можуть використати свій вплив, для досягнення припинення вогню та початку переговорів про політичне врегулювання. Наприклад, США могли б тиснути на Саудівську Аравію, щоб вона зняла блокаду Ємену, тоді як Іран міг би тиснути на хуситів, щоб вони вийшли з великих міст.

Важливо зазначити, що американо-іранський діалог в регіональних конфліктах буде непростим. Це вимагатиме від обох сторін йти на компроміси та встановити певний рівень довіри. Однак потенційна вигода від покращення відносин є доволі значною. Більш стабільний Близький Схід відповідав би інтересам обох країн та регіону в цілому. США та Іран мають у своєму розпорядженні низку інструментів для порозуміння в регіональних конфліктах. Покращення відносин над конкретними ініціативами допомогла б зміцнити довіру між двома країнами та збільшила ймовірність того, що вони зможуть стати союзниками з інших питань в майбутньому. Даний підхід може бути застосований і до вирішення ядерної проблеми Ірану.

Різноманітні стимули можуть бути використані для покращення відносин між США та ІРІ. Одним із таких стимулів є торгівля, де комерційні зв'язки можуть сприяти розвитку дипломатичних відносин. Наприклад, на початковому етапі точкові вузькі економічні зв'язки з Іраном можуть допомогти привести його у відповідність з міжнародними правилами та стандартами, а також дати іранському уряду більшу зацікавленість у майбутньому регіоні. Внесення змін до розпоряджень, щоб дозволити торгівлю з приватним сектором Ірану, може стати стимулом для сприяння покращенню відносин. Покращення доступу іранських студентів до американських вищих навчальних закладів може стати ще одним стимулом для покращення відносин. Крім того, міжособистісна взаємодія між американськими та іранськими громадянами з неполітичних питань може посилити індивідуальні та інституційні стимули для їх нормалізації. Нарешті, Державний департамент США має розглянути можливість ліцензування діяльності неурядових організацій в Ірані з метою сприяння більшій взаємодії.

Дані стимули можна розділити на чотири категорії: економічні, безпекові, дипломатичні та політичні.

Економічні стимули:

– США могли б послабити економічні санкції проти ІРІ, що дозволило б іранській стороні легше експортувати енергоносії, а також залучити іноземні інвестиції.

– США можуть допомогти Ірану усунути торгові бар'єри з іншими країнами. Це полегшило б іранським підприємствам експорт своїх товарів і послуг на світовий ринок.

– США можуть заохотити американські компанії інвестувати в Іран. Це створить робочі місця та можливості в Ірані та допоможе зміцнити двосторонні відносини.

– США можуть опосередковано надати фінансову допомогу Ірану, щоб допомогти іранській стороні у розвитку економіки. Це можливо було б реалізуватися через міжнародні фінансові установи, такі як Світовий банк і

МВФ.

– США можуть надати Ірану доступ до міжнародних фінансових ринків. Це дозволить Ірану позичати гроші в іноземних банків та інвесторів для фінансування проектів економічного розвитку.

Безпекові стимули:

– США мають спільний інтерес з Іраном у боротьбі з тероризмом та іншими загрозами безпеці в регіоні.

– США можуть налагодити діалог та колективну роботу одо збору та обробки розвідувальних даних з Іраном відносно потенційних загроз безпеці в регіоні.

Дипломатичні стимули:

– США розділяють з Іраном бажання щодо для вирішення регіональних конфліктів, таких як внутрішні збройні конфлікти в Сирії та Ємені.

– США могли б підтримати залученість Ірану в міжнародних організаціях, таких як Світова організація торгівлі.

– США могли посприяти зусиллям Ірану отримати більш конструктивну роль у міжнародному співтоваристві.

Політичні стимули:

– США могли б підтримати зусилля Ірану щодо реформування політичної системи та захисту прав людини.

– США могли б вести регулярний діалог з групами громадянського суспільства Ірану.

– США могли б підтримувати обміни на міжособистісному рівні між іранськими та американськими громадянами.

Важливо зазначити, що це лише деякі приклади стимулів, які можна надати Ірану та США для покращення відносин. Конкретні стимули, які будуть найбільш ефективними, залежатимуть від конкретних пріоритетів обох країн. Реалізувавши ці кроки, США та Іран зможуть створити більш взаємозалежні відносини, що принесе значну користь як двостороннім відносинам, так і регіону в цілому.

Серед найбільш вагомих перешкод для відновлення та покращення американо-іранських відносин є внутрішня політика обох країн, а також регіональні впливи Ізраїлю та Саудівської Аравії. Основні проблеми американо-іранських відносин закладені в минулому та поточному дискурсі, що робить їх довгостроковим викликом [1; 2; 10; 20; 22; 24; 37]. Ці перешкоди включають ряд аспектів різного напрямку.

По-перше, *глибоко вкорінені ідеологічні та політичні розбіжності*: США є демократією з твердою прихильністю до прав людини та верховенства права. Іран є ісламською республікою з іншою політичною системою та комплексом соціальних цінностей, що ускладнює пошук спільної позиції.

По-друге, *широкі економічні санкції*: американська адміністрація запроваджувала суворий режим санкцій проти ІРІ протягом багатьох років, що мало руйнівний вплив на іранську економіку та положення країни в регіоні. Санкції також ускладнили можливості іноземного бізнесу інвестувати в Іран, що ще більше загальмувало економічний розвиток.

По-третє, *взаємна недовіра*: ретроспектива американо-іранських відносин щонайменше з 1953 р. сповнена недовіри, що посилилася підтримкою двох країн протидіючих сторін у регіональних конфліктах, таких як в Сирії та Ємені.

На завершення, *відсутність прямого каналу зв'язку*: США та ІРІ не мають дипломатичних відносин з 1980 р., що ускладнює вирішення розбіжностей і зміцнення довіри двосторонніх відносин.

Американо-іранські відносини є ключовим чинником ширшого геополітичного стану Близького Сходу. Будучи найвпливовішими державами в цьому регіоні, США та Іран перебувають на протилежних полюсах політичного, ідеологічного та військового спектрів, що має довготривалі наслідки для перебігу та результату регіональних конфліктів та динаміки напруженості.

Яскравий прояв суперечливих стосунків між США та Іраном можна спостерігати в їхній залученості у проксі-війнах, що являють непрямі

конфлікти, коли обидві держави підтримують протилежні сторони через фінансову, військову чи матеріально-технічну допомогу, без безпосереднього вступу в бойові дії. Яскравим прикладом є війна в Сирії. У цьому внутрішньому конфлікті США стали на бік сирійської опозиції та її союзних сил, прагнучи зменшити вплив режимів, ворожих їхнім інтересам. З іншого боку, Іран, який прагне зберегти та розширити свою регіональну опору, підтримує сирійський уряд, вбачаючи в ньому важливого союзника в шиїтському співтоваристві. Подібним чином конфлікт, що триває в Ємені, підкреслює це глибоко вкорінене суперництво. США надають підтримку очолюваній Саудівською Аравією коаліції, яка прагне відновити міжнародно визнаний уряд Ємену та приборкати вплив повстанців-хуситів. Вважається, що Іран, навпаки, надає підтримку фракції хуситів, використовуючи їх як стратегічну протидію домінуванню Саудівської Аравії на Аравійському півострові.

За межами поля бою заплутана мережа американо-іранських відносин глибоко визначає дипломатичні та стратегічні рішення інших країн Близького Сходу. Зростання Ірану як регіональної сили, як у військовому, так і в політичному плані, сприймалося багатьма арабськими державами з підозрою та занепокоєнням. Їхні побоювання викликані агресивною зовнішньою політикою Ірану, його ядерними амбіціями та зусиллями поширити шиїтський вплив у переважно сунітських районах. Щоб урівноважити зростаючий вплив Ірану, ці арабські країни часто звертаються до американської адміністрації. Отже, США підтримували тісні стосунки у сфері безпеки та оборони з кількома арабськими країнами, включаючи розміщення військ, будівництво військових баз і проведення спільних навчань. Підсумовуючи, ретроспектива американо-іранських відносин не тільки визначає взаємодію між двома державами, а також відіграє важливу роль у формуванні ширшої динаміки Близького Сходу.

Міжнародна спільнота може зіграти значну роль у сприянні кращим відносинам між США та Іраном. Деякі детальні способи можуть надати

ширшого контексту та розуміння:

Заохочення прямого діалогу між США та Іраном. Міжнародна спільнота може заохочувати США та Іран брати участь у прямому діалозі без попередніх умов, щоб вирішити їхні розбіжності та побудувати взаємну довіру. Це можна зробити через дипломатичні канали, такі як Рада Безпеки ООН, або через посередництво інших країн. Міжнародна спільнота також може надати підтримку прямому діалогу між США та Іраном, запропонувавши організувати зустрічі, надати матеріально-технічну підтримку та допомогти створити конфіденційне та безпечне середовище для переговорів. Крім того, міжнародне співтовариство може допомогти підготувати ґрунт для прямого діалогу, працюючи над зменшенням напруженості та зміцненням довіри між двома країнами. Наприклад, міжнародна спільнота може підтримати зусилля з вирішення регіональних конфліктів та сприяти економічному співробітництву між США та Іраном.

Підтримання повної реалізації іранської ядерної угоди JCPOA. Дана угода між США, Іраном та п'ятьма іншими провідними державами обмежила ядерну програму Ірану в обмін на скасування санкцій. Вихід США з JCPOA у 2018 р. стала вагомою вадю для покращення американо-іранських відносин. Міжнародна спільнота може відіграти певну роль у підтримці повної реалізації іранської ядерної угоди, що допоможе покращити регіональну безпеку та зменшити напруженість між США та Іраном. Міжнародне співтовариство може заохотити повне виконання угоди, закликаючи всі сторони угоди виконувати свої зобов'язання. Крім того, міжнародне співтовариство може надати підтримку МАГАТЕ у його зусиллях перевірити дотримання Іраном угоди.

Підтримання процесу вирішення проблем регіональної безпеки. США та Іран мають низку конкуруючих інтересів на Близькому Сході, що сприяє напруженості між двома країнами. Міжнародна система може сприяти вирішенню цієї проблеми регіональної безпеки, через призму конфліктів в Ємені та Сирії, з метою зміцнення довіри та співпраці між США та Іраном.

Крім того, міжнародне співтовариство може надати підтримку заходам зміцнення довіри між США та Іраном, таким як спільні навчання.

Сприяння економічному співробітництву. Економічне співробітництво може допомогти зменшити напруженість і зміцнити довіру між США та Іраном. Відповідно, регіоні Близького Сходу відіграє важливу роль у сприянні економічному співробітництву шляхом підтримки торгівлі та інвестицій. Міжнародна спільнота може сприяти економічному співробітництву між США та Іраном, підтримуючи зусилля зі скасування санкцій і нормалізації торгових відносин. Крім того, міжнародне співтовариство може підтримати спільні економічні проекти двох країн.

Поінформування громадськості про важливість американо-іранських відносин. Міжнародна спільнота може допомогти поінформувати громадськість про важливість американо-іранських відносин і переваги покращення відносин між двома країнами. Це можливо зробити за допомогою ініціатив публічної дипломатії, таких як культурні обміни та освітні програми.

Підтримка організацій громадянського суспільства. Міжнародна спільнота може підтримувати організації громадянського суспільства в США та Ірані, які працюють над сприянням діалогу та співпраці між двома країнами. Це можливо зробити шляхом надання фінансової підтримки, технічної допомоги та навчання.

Важливо зазначити, що міжнародне співтовариство може відігравати лише допоміжну роль у просуванні кращих відносин між США та Іраном. Зрештою, США та Іран мають самостійно сформулювати внутрішнє рішення, чи прагнуть поліпшення двосторонніх відносин. Однак міжнародна спільнота може відігравати важливу роль у створенні середовища, яке сприятиме діалогу та співпраці.

Розглянемо проблематику розробки концепції розвитку відносин між США та ІРІ та відповідно наслідків цієї взаємодії для американо-іранських відносин. США та Іран мали довгі та складні відносини, які характеризуються як періодами мирного співіснування, так і конфронтаційності. В останні роки

відносини були особливо напруженими через низку факторів, включаючи іранську ядерну програму, підтримку Іраном регіональних проксі-груп і ліквідацію генерала К. Сулеймані (2020 р.). Незважаючи на ці виклики, зростає визнання того, що покращення американо-іранських відносин буде в інтересах обох країн і регіону в цілому. Відносини більшого співробітництва між США та Іраном можуть допомогти зменшити напруженість на Близькому Сході, сприяти регіональній стабільності та боротися зі спільними викликами, такими як безпека та зміна клімату.

Задля більш детального розуміння, розглянемо бачення концепції розвитку американо-іранських відносин. Поставлене завдання вимагатиме постійних узгоджених зусиль з обох сторін. Важливо пам'ятати, що дві країни мають довгу історію недовіри та ворожнечі, і потрібен тривалий час, щоб зміцнити рівень довіри та встановити співпрацю. Відповідно концепція розвитку американо-іранських відносин може потенційно мати наступний вигляд:

Етап 1. Налагодження прямого діалогу між сторонами. Це найважливіший крок, оскільки дозволить двом країнам спілкуватися безпосередньо та намагатися мирно вирішувати свої розбіжності. Діалог може відбуватися на дипломатичному рівні або між урядовцями високого рівня.

Етап 2. Побудова порозуміння та вибудова певного ступеню взаємної довіри. Це вимагатиме від обох сторін піти на поступки та проявити добру волю. Наприклад, США могли б звільнити іранських в'язнів, тоді як Іран міг би зменшити підтримку регіональних проксі-груп.

Етап 3. Пошук спільної мови щодо іранської ядерної програми. Проблема розвитку ядерної програми ІРІ – одна з центральних перешкод на шляху до покращення відносин США та Ірану. Обидві держави мають знайти спосіб відновити іранську ядерну угоду або домовитися про нову угоду, яка б вирішила дану проблему.

Етап 4. Розширення співпраці з інших питань. Після встановлення довіри та вирішення проблеми ядерної програми ІРІ країни можуть розпочати

співпрацю з інших питань, що становлять взаємний інтерес, таких як боротьба з тероризмом, сприяння регіональній стабільності та вирішення проблеми зміни клімату.

Беззаперечним залишається факт того, що поліпшення американо-іранських відносин матиме ряд позитивних наслідків для обох країн і регіону.

– Для *США* покращення відносин з Іраном зменшить ризик конфлікту на Близькому Сході та дасть США більше впливу на поведінку Ірану в регіоні. Це також відкриє нові економічні можливості для американського бізнесу та посиленні впливу у регіоні Близького Сходу;

– Для *Ірану* покращення відносин із США призведе до скасування економічних санкцій, що сприятиме підняттю економіки Ірану та покращення життя іранців. Відповідно, це надасть Ірану більше впливу у регіональних справах та домінуючої ролі у геополітичному просторі;

– Для *регіону* загалом покращення американо-іранських відносин зменшить напруженість і створить більш стабільне середовище. Це принесе користь усім країнам регіону, включаючи Саудівську Аравію, Ізраїль та країни Перської затоки;

– Для *світової безпеки* поліпшення американо-іранських відносин допоможе зменшити розповсюдження ядерної зброї та сприяти міжнародній співпраці з інших важливих питань, таких як зміна клімату та нерозповсюдження ЗМЗ.

Потенційні ризики, пов'язані з покращенням американо-іранських відносин, можна вирішити за допомогою ряду заходів. Наприклад, США та Іран могли б створити спільний механізм безпеки для моніторингу дотримання один одним будь-яких домовленостей, які вони досягнуть. США також могли б співпрацювати зі своїми союзниками в регіоні, щоб забезпечити, щоб Іран не використовував покращення відносин для розширення свого впливу за їхній рахунок.

Дана концепція має враховувати поточну політику адміністрації Дж. Байдена щодо Ісламської республіки Іран. Політика нинішньої

американської адміністрації Ірану керується наступними цілями:

1. *Запобігання отриманню Іраном ядерної зброї.* Це основоположний пріоритет американської адміністрації. Іран визнаний державою-спонсором тероризму та має історію розвитку ядерної програми у військовому напрямку. Адміністрація Дж. Байдена вважає, що ядерний статус ІРІ все більше стає серйозною загрозою для США, їхніх союзників та регіональної стабільності.

2. *Запобігання іншій дестабілізуючій діяльності ІРІ в регіоні.* Це включає підтримку Іраном терористичних груп, таких як Хезболла та ХАМАС, а також розробку програми балістичних ракет. Дестабілізуюча діяльність Ірану сприяє підривання політичного клімату на Близькому Сході.

3. *Захист інтересів США та союзників у регіоні.* США мають низку важливих інтересів на Близькому Сході, включаючи вільний рух нафти та безпеку своїх союзників, таких як Ізраїль і Саудівська Аравія. Адміністрація Дж. Байдена прагне захистити ці інтереси від загроз з боку ІРІ.

Адміністрація Дж. Байдена дотримується двостороннього підходу дипломатії та стримування для досягнення цих цілей. На дипломатичному шляху адміністрація веде непрямі переговори з Іраном щодо відновлення угоди JCPOA, що накладає жорсткі обмеження на ядерну програму Ірану в обмін на скасування міжнародних санкцій. Адміністрація Дж. Байдена вважає, що відновлення іранської ядерної угоди є найкращим способом запобігти надбанню ІРІ ядерної зброї.

Стосовно компоненту стримування, адміністрація Дж. Байдена зберегла сильну військову присутність у регіоні та наклала санкції на Іран. Адміністрація також попередила Іран про наслідки підтримки тероризму або нападу на інтереси чи союзників США.

Політика адміністрації Дж. Байдена щодо Ірану була зустрінута неоднозначною реакцією. Деякі позитивно відзначали адміністрацію за її зусилля з відновлення угоди JCPOA, тоді як інші критикували адміністрацію за надто високу схильність вести переговори з Іраном та поступки американської сторони. На сучасному етапі важко оцінювати, чи буде у своєму

фінальному вигляді успішною політика адміністрації Дж. Байдена щодо Ісламської Республіки Іран. Однак подвійний підхід адміністрації є найкращим способом вирішення викликів, поставлених Іраном.

Адміністрація Дж. Байдена усвідомлює ці політичні виклики проблеми та глибоко залучена у зниження ступеня конфліктогенності у двосторонніх відносинах між країнами. Нинішня адміністрація провела широкі консультації зі своїми союзниками та партнерами іранського вектору зовнішньої політики. Вона також ясно дала зрозуміти, що готова застосувати військову силу для захисту інтересів США та союзників. Однак адміністрація також віддана дипломатії та вважає, що відродження JCPOA є найкращим способом завадити Ірану отримати ядерну зброю.

Можливі напрямки формування нової політики адміністрації Дж. Байдена стосовно іранського питання повинні ґрунтуватися на існуючому зовнішньо-політичному підході. Варто зауважити, що нинішня іранська політика адміністрації США перебуває на стадії до розробки та часткової реалізації, але існує кілька можливих напрямків, якими вона може рухатися. Враховуючи це, розглянемо найбільш вірогідні сценарії в даному контексті.

Модель 1. Повернення до іранської ядерної угоди JCPOA 2015 р. Дана іранська ядерна угода, була підписана в 2015 р. між Іраном і 6 провідними державами: США, Великобританією, Францією, ФРН, РФ, КНР. Згідно з умовами угоди, Іран погодився обмежити свою ядерну програму в обмін на зняття економічних санкцій. У 2018 р. адміністрація Д. Трампа вивела США з угоди та відновила санкції проти Ірану. Це призвело до того, що Іран поступово відновив свою ядерну діяльність та почав розвивати агресивну зовнішню політику. Адміністрація Дж. Байдена заявила, що готова повернутися до угоди JCPOA, якщо Іран виконає її умови. Однак у цьому підході є ряд проблем. Однією зі складностей є те, що Іран вже збагатив уран до рівнів, що перевищують обмеження, встановлені угодою JCPOA 2015 р. Ще одна складність полягає в тому, що уряд Ірану заявив, що не повернеться до угоди JCPOA, доки США не скасують усі санкції.

Модель 2. Укладення нової іранської ядерної угоди. Адміністрація Дж. Байдена також може спробувати домовитися про нову ядерну угоду з Іраном. Це був би більш складний підхід, оскільки це вимагало би від обох сторін значних поступок. Однією з можливостей є те, що адміністрація Дж. Байдена може спробувати домовитися про більш довгу та міцнішу версію JCPOA. Це може включати суворіші обмеження ядерної програми Ірану, а також положення щодо програми балістичних ракет Ірану та його підтримки регіональних терористичних груп. Інша можливість полягає в тому, що адміністрація Дж. Байдена може спробувати домовитися про більш широку угоду, яка вирішуватиме всі питання, що бентежать США та Іран. Це може включати ядерну програму Ірану, його програму балістичних ракет, іранську підтримку тероризму та його експансивну регіональну політику.

Модель 3. Посилення загального тиску на Іран. Адміністрація Дж. Байдена також може спробувати посилити тиск на Іран, щоб змусити його змінити свою поведінку. Це може включати введення додаткових санкцій, збільшення військової підтримки регіональних супротивників Ірану або навіть нанесення військових ударів по ядерних об'єктах Ірану. Такий підхід був би ризикованим, оскільки міг призвести до військового конфлікту між США та Іраном. Це також може відштовхнути сусідів Ірану та ускладнити досягнення дипломатичного вирішення іранської проблеми.

Модель 4. Збереження існуючого сучасного статус-кво. Адміністрація Дж. Байдена також могла вирішити не вчиняти активних дій в площині іранської політики та зберегти статус-кво. Це вказує на те, що Іран продовжуватиме збагачувати уран і розробляти балістичні ракети, а США продовжать накладати санкції на Іран. Такий підхід навряд чи розв'яже іранську проблему, і це може призвести до кризи, якщо Іран вирішить вийти з ДНЯЗ 1968 р. та спробувати створити ядерну зброю.

Варто наголосити, що політика адміністрації Дж. Байдена щодо Ірану формувалась за рахунок низки факторів, включаючи ситуацію в Ірані, готовність сусідів Ірану співпрацювати зі США та підтримку американським

народом дій щодо іранського питання. США повинні розглянути усі наявні варіанти, перш ніж приймати рішення щодо своєї політики щодо ІРІ.

Висновки до Розділу 3

Американо-іранські відносини характеризується тривалою та заплутаною природою, здебільшого випливаючи з міркувань, пов'язаних із геополітикою та безпекою. Обидві країни займають помітні позиції на Близькому Сході, і їхні взаємозв'язки мають значний вплив на стабільність регіону. На сучасному етапі двосторонні відносини між США та Іраном зазнали напруги внаслідок кількох питань, таких як розвиток іранської ядерної програми, введення санкцій США, підтримка Іраном російської збройної агресії в Україні, а також зближення по осі Тегеран-Пекін-Москва. Тим не менш, варто зазначити, що існують певні спільні інтереси, які можуть стати основою для нормалізації двосторонніх відносин. Стабільність Близького Сходу є важливою геополітичною метою, яку взаємно поділяють США та Іран. Обидві країни мають законний інтерес у тому, щоб цей регіон економічно продовжував існувати із природньо встановленим балансом сил. Ще одна спільна сфера інтересів – збереження та безпека енергопостачання. Регіон Близького Сходу містить значні запаси нафти та газу в глобальному масштабі, що привертає значну увагу США та Ірану, оскільки вони прагнуть зберегти безперебійний потік енергоносіїв.

Незважаючи на ці спільні цілі, існують певні перешкоди, які можуть завадити нормалізації двосторонніх стосунків. Однією з найбільш істотних перешкод є питання взаємної довіри. Обидві держави мають історію взаємної недовіри, що може стати проблемою для сприяння рівня співпраці між ними. Запровадження США санкцій проти Ірану у відповідь на його ядерну програму призвело до помітно негативного впливу на іранську економіку. Іран звернувся до американської адміністрації з метою скасувати ці санкції до початку будь-яких суттєвих переговорів у площині іранської ядерної

програми. Іншою значною перешкодою є питання динаміки регіонального впливу, адже США та Іран мають довгу історію конкуренції за вплив на Близькому Сході.

Однак, враховуючи ці перешкоди, існують певні підстави для збереження помірковано оптимістичного погляду на майбутнє американо-іранського зближення. Обидві країни мають значну схильність до регіональної стабільності, забезпечення безпеки енергетичних ресурсів і запобігання поширенню зброї масового ураження. Існує потенціал для США та Ірану зробити значний внесок у просування миру та безпеки на Близькому Сході – залежно від їхньої здатності примирити свої розбіжності та створити основу для взаємодовіри в двосторонніх відносинах.

В наявності багато потенційних сценаріїв розвитку двосторонніх зв'язків між США та ІРІ. Одним із потенційних результатів є те, що впровадження санкцій може мати очікуваний результат, що спонукатиме ІРІ змінити свою поведінку. Це потенційно може сприяти дипломатичному вирішенню ядерної проблеми та сприяти поступовому покращенню двосторонніх зв'язків. Альтернативний сценарій передбачає можливість негативного впливу санкцій на іранську економіку, що призведе до громадянських заворушень і нестабільності. Вищезазначена обставина потенційно може посилити схильність уряду ІРІ брати участь у провокаційних діях, що призведе до ескалації напруженості між США та Іраном. Зрештою, існує потенціал для того, щоб санкції забезпечили мінімальний вплив або взагалі не вплинули на поведінку Ірану. Вищезгаданий сценарій потенційно може призвести до глухого кута в дипломатичних відносинах між двома країнами, оскільки обидві сторони демонструють небажання поступатися та йти на компроміс. Потенційним наслідком цього сценарію є гонка ядерних озброєнь на Близькому Сході, в якій такі країни як Саудівська Аравія та Єгипет можуть побачити стимул розвитку власного ядерного потенціалу. Потенційні наслідки цієї ситуації можуть завдати шкоди стабільності та безпеці регіону.

Відповідно встановлення довіри та вирішення проблем між США та Іраном має велике значення для збереження миру в регіоні. Якщо залучені сторони дотримуватимуться системного курсу на подолання розбіжностей, вони матимуть потенціал для співпраці в інших важливих питаннях, таких як сприяння регіональній стабільності, забезпечення безпеки енергетичних ресурсів і запобігання поширенню зброї масового знищення.

ВИСНОВКИ

Дискурс ефективності зовнішньополітичного курсу США по відношенню до Ісламської Республіки Іран для національних інтересів Сполучених Штатів та оцінка його впливу на розвиток глобальної і регіональної міжнародно-політичної ситуації передбачав визначення особливостей формування, динаміки, основних пріоритетів, механізмів реалізації та результатів зовнішньополітичного курсу США по відношенню до ІРІ та оцінки його впливу на розвиток глобальних і регіональних міжнародно-політичних процесів. На підставі дослідження зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки по відношенню до Ісламської Республіки Іран можна зробити висновки щодо досягнення поставлених завдань:

- визначені концептуально-теоретичні засади дослідження зовнішньополітичного курсу США по відношенню до ІРІ;
- визначені та проаналізовані основні чинники, що впливають на формування та реалізацію зовнішньополітичного курсу США щодо Ірану з урахуванням історичної ретроспективи;
- узагальнені зовнішньополітичні цілі та основні пріоритети політики США щодо ІРІ.
- розкриті механізми реалізації Сполученими Штатами стратегій стримування та взаємодії, максимального тиску, стримування та залучення ІРІ та визначено характер динаміки американо-іранських відносин за останніх трьох адміністрацій американських президентів внаслідок застосування вказаних стратегій.
- виявлені особливості інструментів зовнішньої політики США у відношенні до Ірану для встановлення свого впливу у регіоні та врегулювання ядерного питання та здійснено аналіз відповідності наслідків їх застосування очікуваним Сполученими Штатами результатів;

– з'ясована ефективність та результативність санкцій та здійснено порівняння їх інтенсивності в контексті розвитку двосторонніх відносин між країнами та еволюції ядерної програми Ірану;

– визначено вплив американо-іранських відносин на міжнародний контекст та регіональну стабільність та з'ясовані можливі перспективи їх розвитку та їхні наслідки для регіональної та глобальної безпеки.

З історичної та сучасної перспективи, американо-іранські двосторонні відносини представляють собою важливий та складний аспект світової політики та об'єкт наукового дослідження. Синергія цих двох країн в контексті геополітичних, економічних та безпекових викликів стала предметом комплексного дослідження та підвищеної уваги науковців, політиків та громадськості. Історія взаємодії між США та Ісламською Республікою Іран свідчить про непередбачувану та часто напружену динаміку, від розвитку конфліктогенності до пошуку можливих прецедентів до стримування та залучення. Авторка дослідила еволюцію зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки щодо Ірану з метою розкриття ключових стратегій адміністрацій президентів США та механізмів впливу, що визначали відносини між двома країнами протягом останніх десятиліть. Подальший розвиток американо-іранських відносин та політичного клімату між країнами має значущий вплив на реструктуризацію геополітичного / економічного ландшафту на Близькому Сході та світову безпеку загалом, адже зміни у політичній або стратегічній лінії однієї із сторін несуть важливі наслідки для регіональної стабільності, поширення ядерної зброї, торгівлі енергоносіями, зовнішньополітичної ідентичності, поширення тероризму та для безпеки міжнародної системи загалом.

Враховуючи концептуально-теоретичні засади дисертаційного дослідження, був проведений аналіз місця Ісламської Республіки Іран у зовнішній політиці США, розглядаючи внутрішньополітичні особливості середовища ІРІ. Наукова робота дослідила три ключові теорії, які вивчають американську політику щодо Ірану, відповідно неоконсервативну, реалістичну

та конструктивістську. З огляду на дві останні, теорії зазнали невдачі, адже недосконало враховують вплив національної ідентичності Ірану на ставлення до ядерної програми та відкритості співпраці із іншими державами.

За допомогою ретроспективного аналізу двосторонніх відносин вдалося розглянути та проаналізувати політику санкцій США як механізму стримування ядерної програми Ірану, а також динаміку розвитку дипломатичних відносин між США та ІРІ в контексті різних адміністрацій президентів. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що сучасний стан політики адміністрації Сполучених Штатів за президента Дж. Байдена характеризується відходом від лінії ескалації тиску на Тегеран, натомість Вашингтон тяжіє до відновлення координації міжнародної поведінки ІРІ, які обумовлені іранською ядерною угодою JCPOA, проте не відходячи від раніше накладеного санкційного режиму на Тегеран. Внутрішньополітичне середовище Ірану розвивалося відповідно до екзогенних і ендогенних факторів, що діяли у відповідний часовий період та за чинної на той момент кон'юнктури та динаміки світової та регіональної політики.

Ісламська революція сформувала особливості внутрішньої політики Ірану. Дослідження внутрішньополітичного середовища свідчить про високий рівень невизначеності, що потенційно створює загрози як для окремих країн регіону, безпосередньо Ізраїлю, так і для регіональної та глобальної безпеки в цілому. Варто зауважити, що правлячі еліти Ісламської Республіки Іран вбачають в собі альтернативний центр сил в регіоні, що є однією із причин агресивної розбудови іранської ядерної програми, а також поширення думки про існування нової ІРІ на платформі Ісламської революції. Зауважено на тому, що розвиток та просування іранської ядерної програми прямо віддзеркалює стан внутрішньополітичного середовища в Ірані, відповідно зміна підходу до розуміння та дотримання наданих міжнародних зобов'язань можлива за якісної зміни лінії іранського уряду, безпосередньо породжуючи

нові занепокоєння, перетворюючи регіон на все більш турбулентний та важко контрольований «глобальним поліцейським» США.

Визначено, що обидві країни займають помітні позиції на Близькому Сході, і їхні взаємозв'язки мають значний вплив на стабільність регіону. Регіон Близького Сходу є ключовою територією, де перетинаються три ключові фактори: геополітичні зони впливу, етнічна та релігійна політика та культурно-релігійні аспекти. На сучасному етапі двосторонні відносини між США та Іраном зазнали напруги внаслідок кількох питань, таких як розвиток іранської ядерної програми, введення санкцій США, підтримка Іраном російської збройної агресії в Україні, а також зближення Ірану з КНР, РФ та Індією. Тим не менш, варто зазначити, що існують певні спільні інтереси, які можуть стати основою для нормалізації двосторонніх відносин. Стабільність Близького Сходу є важливою геополітичною метою та основою формування зовнішньополітичних пріоритетів, яку взаємно поділяють США та Іран. Обидві країни мають законний інтерес у тому, щоб цей регіон економічно продовжував існувати із природньо встановленим балансом сил. Ще одна спільна сфера інтересів – збереження та безпека енергопостачання. Регіон Близького Сходу містить значні запаси нафти та газу в глобальному масштабі, що привертає значну увагу США та Ірану, оскільки вони прагнуть зберегти безперебійний потік енергоносіїв. Відповідно, центральним питанням також постає розвиток іранської ядерної програми, що формує важливий вектор цілеспрямованості американської кон'юнктури. Незважаючи на ці спільні цілі, існують певні перешкоди, які можуть завадити нормалізації двосторонніх стосунків. Однією з найбільш істотних перешкод є питання взаємної довіри. Обидві держави мають хитку історію взаємної недовіри, що формує собою проблему для сприяння рівня налагодження політичного клімату між ними. Відповідно, за допомогою інструментарію теорії регіонального комплексу безпеки, було встановлено, що урядам обох країн варто більше зосередитися на питаннях онтологічної безпеки, а не перебувати у постійній боротьбі за поділ впливу у регіоні.

Близькосхідний регіон є сферою життєво важливих інтересів для США, що не дозволяло жодній адміністрації упускати його з поля уваги. З метою досягнення поставлених наукових завдань проаналізована політика адміністрації Б. Обама, Д. Трампа та Дж. Байдена, оскільки США мають низку геополітичних, енергетичних, економічних, політичних та безпекових інтересів, в який Іран перебуває в епіцентрі американської політики на глобальному рівні. Враховуючи особливості кожної із адміністрації, було досягнуто наступних аналітичних висновків з метою підтвердження гіпотези наукової дисертації, а саме: центром комплексного підходу адміністрації Б. Обама були переговори з ІРІ та групою провідних країн світу «P5+1» щодо розв'язання питання іранської ядерної програми. Зазначені переговори завершилися укладенням угоди JCPOA 2015 р., що в результаті багатосторонніх домовленостей запровадила значні обмеження на ядерну програму Ірану, зокрема в контексті збагаченого урану та суворої системи моніторингу МАГАТЕ. У відповідь, тиск економічних санкцій на ІРІ було послаблено. В цілому, підхід адміністрації Б. Обама до Ірану визначався поєднанням економічного тиску, політичного діалогу та намагань обмежити впливу Ірану на регіон Близького Сходу в рамках гібридності політики іранського уряду. Відповідно угода JCPOA 2015 р. слугувала ядром даної політики адміністрації президента Б. Обама, що за мету мала розв'язати питання іранської ядерної програми і дозволяло доволі ефективно продовжувати міжнародний діалог з Тегераном, а також здійснювати контроль над розвитком ядерної програми та збагаченням урану.

Адміністрація Д. Трампа 2017–2021 рр. обрала діаметрально інший підхід до розв'язання питання іранської ядерної програми. Зовнішньополітичний курс щодо ІРІ за Д. Трампа набув характеру конфронтаційності і відкритого тиску, що імовірно мав можливість перерости в збройний конфлікт між США та Іраном. Зауважимо, що політика тогочасної адміністрації володіла ознаками несистемності, проте мала неподільний вектор, в який визначався виходом США з угоди JCPOA 2018 р. та

запровадженням суворих економічних санкцій. Республіканський уряд адміністрації системно виступав за нову переглянута та більш всеосяжну угоду, яка б стосувалася не тільки ядерної програми ІРІ, але і іранської програми балістичних ракет, підтримки терористичних груп в ряді країн регіону Близького Сходу, що здійснювалося іранським урядом в рамках його гібридного підходу до регіональної політики. Однак під час президентства Д. Трампа дані зусилля не мали успіху. Підсумовуючи, підхід адміністрації Д. Трампа до Ірану характеризувався загостренням конфронтації, ростом ризику збройного конфлікту, економічним тиском і акцентом на стримуванні впливу Ірану в регіоні Близького Сходу.

Підхід адміністрації президента Дж. Байдена до Ірану зосереджений на унормування відносин з ІРІ наряду з розв'язанням іранської ядерної програми. Президент Дж. Байден прагнув повернутися до рамки угоди JCPOA 2015 р.; зокрема, ядерна програма Ірану в розрізі даного підходу має бути обмежена в рамках угоди з відповідно зняттям економічних санкцій, що накладено на ІРІ групою розвинених країн. Відповідно дія угоди JCPOA 2015 р. з актуальними змінами, що мали би сприяти подоланню системно-структурних вад попереднього документу, мала би бути відновленою нинішньої адміністрацією президента Дж. Байдена за умови, що Іран відновить повне дотримання своїх зобов'язань в рамках угоди JCPOA 2015 р., зокрема, в частині повного сприяння адекватному дієвому механізму контролю та моніторингу щодо стану іранської ядерної програми, першочергово, в частині повного та безперешкодного доступу міжнародних агенцій (в першу чергу, МАГАТЕ) до всіх об'єктів ІРІ, що можуть мати відношення до іранської ядерної програми. З цією метою було здійснено ряд дипломатичних ініціатив, але станом на початок 2024 року реальні домовленості в даному полі не було досягнуто ані в рамках двосторонніх відносин США-ІРІ, ані на базі міжнародних майданчиків з залученням ширшого кола провідних країн світу та міжнародних організацій. До того ж, адміністрація президента Дж. Байдена висловила занепокоєння з приводу ракетної програми Ірану, що може

служувати цілям набуття засобів доставки (балістичних ракет) для ядерної зброї. Додатково адміністрація президента Дж. Байдена наголошувала на необхідності припинення підтримки іранським урядом терористичних груп і бойовиків в ряді внутрішніх і зовнішніх конфліктів на Близькому Сході – на додаток до загрози. Зокрема, американська адміністрація після 2021 р. намагалася розв'язати дані питання за рахунок багатостороннього залучення інших країн та дипломатичних зусиль, що ґрунтуються на м'якому тиску на ІРІ – на противагу несистемному та конфронтаційному стилю зовнішньої політики за попередньої адміністрації 2017–2021 рр. за президентства Д. Трампа.

Іранська ядерна програма була і залишається ключовим установчим питанням, що впливала на політику США і природу регіонального і міжнародного безпекового балансу. Вона відкриває шлях для Ірану до статусу військової і технологічної потуги не тільки на регіональному, але й на глобальному рівні. В результаті ретроспективного аналізу політики санкцій США як методу політики стримування ракетних та ядерних програм доведено, що мотиви американської зовнішньої політики щодо ІРІ полягають головним чином у запобіганні закріпленню Ірану в положенні регіонального гегемона. Гібридна зовнішня політика Ірану становить загрозу безпеці та стабільності даних країн регіону та світу, особливо в контексті іранської ядерної програми, яку більшість країн регіону та провідні держави світу вважають за необхідне припинити – як в контексті недопущення домінування ІРІ в регіоні Близького Сходу з його агресивною конфронтаційною політикою, що ґрунтується на гібридному впливі, та забезпечення стабільності міжнародних потоків енергоносіїв з Перської затоки, так і екзистенційних загроз для Ізраїлю внаслідок агресивної політики ІРІ, що підкріплена намаганнями набути ядерної зброї та засобів її доправлення в формі балістичних ракет.

Адміністрація Б. Обама використовувала «двовекторну стратегію зовнішньої політики», що базувалася на поєднанні інструментарію «політики стримування» і «політики взаємодії». Основна мета цієї політики полягала в

застосуванні дипломатичного, а не військового впливу з метою пом'якшення загроз в площині розвитку ядерно програми Ірану. Угода JCPOA 2015 р. була одна з основних елементів цієї стратегії, встановивши обмеження на розвиток ядерної програми Ірану в обмін на послаблення певних економічних санкцій.

Стратегія «максимального тиску» адміністрації 2017–2021 рр. була введена в дію після того, як адміністрація президента Д. Трампа вийшла з угоди JCPOA і запровадила ряд жорстких економічних санкцій проти Ірану. Критики стверджували, що дана стратегія негативно вплинула на пересічних іранців, при цьому не досягнувши заявлених цілей з примусу іранського уряду до перегляду ядерної програми на умовах, які були більш вигідними для США.

Політика санкцій США щодо Ірану залишається дискусійною протягом багатьох років. Запровадження санкцій США як політичного інструменту в 1990-х рр. мало потужний і далекосяжний вплив на американо-іранські відносини. Ключовим фактором політики санкції США стало призупинення імпорту іранської нафти в США, а також обмеження інвестицій до країни. Проте ряд досліджень ставлять під сумнів ефективність санкцій, в т.ч., їх потенційну можливість завдати шкоди, через вплив багатьох чинників. У ході дисертаційного дослідження було проаналізовано ефективність механізму санкцій, як дієвого інструменту стримування розвитку іранської ядерної програми та динаміки ірано-американських відносин. У практичній площині було з'ясовано, що двовекторна політика Б. Обама вдало поєднувала елементи та стримування та залучення, а найбільшим досягненням стратегії було укладання іранської ядерної угоди JCPOA у 2015 р., що надало можливості конструктивно підтримувати зв'язки з Іраном та контролювати розвиток його ядерної програми. Адміністрація Д. Трампа характеризувалась підвищеним економічним тиском, конфронтаційністю та несистемністю і як результат, сприяла економічній ізоляції Ірану та його стратегічному зближенню по осі Тегеран-Пекін-Москва. Адміністрація Дж. Байдена планувала використати перспективу послаблення санкцій як засіб для залучення Ірану до переговорів та відновлення іранської ядерної угоди, проте донині не віднайшла своєї

практичної реалізації через низку факторів, насамперед постійне збагачення ІРІ ураном, сприяння Тегераном терористичній діяльності у регіоні Близького Сходу, екзистенціальною небезпекою стратегічним партнерам США у регіоні – безпосередньо Ізраїлю, стратегічне зближення Тегерану із світовими авторитарними режимами та опосередкованої залученості в російську війну проти України. Відповідно, Вашингтон висуває дієві аргументи для санкцій проти Ірану, які згруповані навколо ряду ключових питань, до яких належать такі цілі як мир і безпека; визначені цілі для програм санкцій; вирішення проблем приватного сектору щодо інвестицій; узгодження політики санкцій із миротворчими зусиллями; проведення ретельного періодичного перегляду програм санкцій; розширення та створення постійних обмежень для мирної діяльності. Визначено, що найефективніша з цих стратегій буде багатосторонньою за своєю природою і має включати дипломатію, міжособистісні зв'язки на громадянському рівні, економічну взаємодію та стратегічну культуру між країнами.

Іранська ядерна програма відзначається суттєвим рівнем невизначеності та створює суттєві загрози для окремих країни регіону (передовсім, Ізраїль), так і для регіональної та глобальної безпеки в цілому. Варто наголосити, що «еволюція» іранської ядерної програми прямо відображає стан внутрішньої політики ІРІ. Нормалізація іранської ядерної програми та перехід її виключно у мирне русло відповідно до взятих на себе іранською стороною міжнародних зобов'язань можливі тільки після якісної зміни лінії іранського уряду.

Спроби США змусити ІРІ до радикальної зміни зовнішньої політики зазнали невдачі через відсутність розуміння того, якою мірою національна ідентичність Ірану та динаміка іранської внутрішньої політики формують ставлення до ядерних розробок, експансії в регіоні, а також прагнення до співпраці з західними демократіями. Відповідно недостатність розуміння контексту слугує підґрунтям для продовження стану взаємної неприязні та недовіри, що виливається в конфронтацію та брак прогресу у подоланні світоглядних розбіжностей традиціоналістського іранського суспільства та

неоліберальних західних демократій. Зважаючи на гіпертрофоване бачення ІРІ з точки зору прихильників неоконсервативного підходу, що полягає в ірраціональності, що межує з релігійним фундаменталізмом сучасного Ірану, впливає помилковість основного формулювання кризи навколо ІРІ. У цьому сенсі взаємна неприязнь і конфронтація продовжують перешкоджати досягненню будь-якого суттєвого дипломатичного прогресу.

Сучасні двосторонні відносини між двома країнами зазнали напруги внаслідок низки питань, таких як розвиток іранської ядерної програми, введення санкцій США, підтримка Іраном російської збройної агресії в Україні, а також зближення по осі Тегеран-Пекін-Москва. Тим не менш, дисертаційне дослідження виокремлює потенційні можливості, що існують для відповідних спільних інтересів, які можуть стати основою для гармонізації двосторонніх відносин між обома державами. Стабільність Близького Сходу є важливою геополітичною метою, яку взаємно поділяють США та Іран. Обидві країни мають законний інтерес у тому, щоб цей регіон не став джерелом поширення тероризму та екстремізму. Ще одна спільна сфера інтересів – збереження та безпека енергопостачання. Регіон Близького Сходу містить значні запаси нафти та газу в глобальному масштабі, що привертає значну увагу США та Ірану, оскільки вони прагнуть зберегти безперервний потік енергоносіїв. Проте незважаючи на ряд політичних розбіжностей, взаємної недовіри та ворожнечі між країнами існують підстави для більш оптимістичного та поміркованого співіснування, а також для побудови більш витриманого діалогу. результати цього дослідження підтверджують, що еволюція відносин між Сполученими Штатами та Іраном є процесом надзвичайної складності, який впливає на багато аспектів міжнародної політики. Вона демонструє, як змінність і вплив різноманітних факторів, включаючи геополітичні обставини, геостратегічні інтереси, ідеологічні розділи та глобальні тенденції, формують зовнішньополітичну стратегію Сполучених Штатів.

Додатково, дисертація підкреслює важливість дипломатичних зусиль у вирішенні міжнародних конфліктів та підтримання стабільності в регіоні. Незважаючи на труднощі та напруженість відносин, вона також показує, що спільність інтересів та можливість співпраці між країнами є ключовими елементами в пошуку мирного розв'язання конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко С. В. Вплив іранського й афганського питань на геополітику Близького й Середнього Сходу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. №93 (2). С. 18–27.
2. Бондаренко В. Сучасна Ісламська Республіка Іран як осередок ескалації регіональної небезпеки на Близькому Сході. *Політикус*. 2022. №5. С. 105–110.
3. Борділовська Н. Протестний рух в Ірані 2022: причини, особливості та перспективи. НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-10/protesti-v-irani_pdf.pdf (дата звернення: 01.10.2023).
4. Борділовська О. Стратегічне партнерство Ірану та Росії на сучасному етапі. НІСД. 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-09/strategichne-partnerstvo-iranu-ta-rosii-onov_pdf.pdf (дата звернення: 01.10.2023).
5. Голуб В. Роль Ірану у врегулюванні сирійського конфлікту. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Міжнародні відносини». 2013. №3. С. 182–191.
6. Горб А. Нові підходи й старі інтереси: як зміниться зовнішня політика Ірану за нового президента? ADASTRA. URL: <https://adastra.org.ua/blog/novi-pidhodi-j-stari-interesi-yak-zminitsya-zovnishnya-politika-iranu-za-novogo-prezidenta> (дата звернення: 01.10.2023).
7. Даниленко С., Бай Л. Офіційна іміджева комунікація Китаю в Україні в умовах пандемії та її вплив на відносини між двома країнами. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Міжнародні відносини». 2022, № 1 (55). С. 4–8. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/mizhнарод_5_2022.pdf (дата звернення: 10.10.2023).
8. Дудка Р. Ісламська республіка Іран в сучасній системі міжнародних

відносин. *Література та культура Полісся: Серія «Історичні науки»*. 2020. №99. С. 144–152.

9. Завада Я. Місце та роль Ісламської республіки Іран у регіоні Близького Сходу. *Гуманітарні візії*. 2018. №4 (1). С. 1–6.

10. Ігошина Ж. Б. Трансформація арабських країн у контексті глобалізації: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 221 с.

11. Капітоненко М. Дилеми зовнішньої політики України у 2018 р. *Україна дипломатична*. 2018. №19. С. 580–589. DOI: <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2018-3310.37837/2707-7683-2018-33> (дата звернення: 29.09.2023).

12. Кіяниця В. Арабський Близький Схід у зовнішній політиці Ісламської республіки Іран. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. 2021. №54 (2). С. 15–20.

13. Кіяниця В. Еволюція відносин Ісламської республіки Іран та Республіки Ірак у саддамівську та постсаддамівську епохи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. №1 (55). С. 46–53.

14. Кіяниця В. Становлення та розвиток ірано-американських відносин. *International Relations – «Political Sciences»*. 2021. №1. С. 1–33.

15. Ключник Р. Розвиток економіки Ірану в умовах санкцій. *Академічний огляд*. 2021. №2 (55). С. 94–98.

16. Лебідь Н. Війна чи не війна: що відбувається між Іраном і Талібаном? Центр політичного консалтингу – СРС. URL: <https://cpc.com.ua/articles/viyna-chi-ne-viyna-scho-vidbuvaetsya-mizh-iranom-ta-talibanom> (дата звернення: 01.10.2023).

17. Маммадлі Р. В нових геополітичних реаліях Росія сприяє посиленню впливовості Ірану на Південному Кавказі. Азербайджан готовий до загострення. IPG. URL: <https://www.ipg-journal.io/ua/rubriki/zovnishnja-politika-ta-bezpeka/v-novikh-geopolitichnikh-realijakh-1637/> (дата звернення: 01.10.2023).

18. Матеріали Council on Foreign Relations. URL:

<https://www.cfr.org/timeline/us-relations-iran-1953-2022>. (дата звернення: 07.09.2022).

19. Матеріали Державного департаменту США щодо Ірану. URL: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-iran/>. (дата звернення: 07.09.2022).

20. Павлюк О. І. Еволюція двосторонніх відносин США та Ісламської республіки Іран за адміністрації Ніксона Р.: реалізація концепції «двох опор». *Вісник Донецького національного університету, Сер.: Політичні науки*. 2016. №1. С. 63–68.

21. Панова І. О., Жеваго О. К. Історико-теоретичні аспекти дослідження формування зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран. *Проблеми економіки*. 2022. №2 (52). С. 32–38.

22. Продовження репресій чи реформи: що чекає на Іран у 2023 році? UJCL – Український часопис конституційного права. URL: <https://www.constjournal.com/pub/4-2022/prodovzhennia-represii-chy-reformy-shcho-chekaie-iran-2023-rotsi/> (дата звернення: 01.10.2023).

23. Пророченко Н. Еволюція ролі шиїтського духовенства у суспільно-політичному розвитку Ірану. *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. №1 (7). С. 56–72.

24. Пророченко Н. Політична еліта Ірану: досвід поєднання традиції і сучасності у формуванні курсу суспільно-політичного розвитку. «Аль-Калям». Збірка наукових праць УЦІД. Бібліотека ісламознавства. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 93–109.

25. Пророченко Н. О. Іранський досвід модернізації: суспільно-політичний вимір. Країни пострадянського простору: виклики модернізації: збірник наукових праць. За заг. ред. канд. іст. наук, доцента Бульвінського А. Г. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 163–173.

26. Пророченко Н. О. Позиції Ісламської Республіки Іран в контексті війни Росії проти України. ІВІ НАНУ. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty->

ukrainy/pozytsii-islamskoi-respubliky-iran-v-konteksti-viiny-rosii-proty-ukrainy.html (дата звернення: 01.10.2023).

27. Радіо Свобода. В Оманській затоці невідомі атакували два танкери. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tankery-napad-omanska-zatoka/29997339.html> (дата звернення: 01.04.2023).

28. Седляр Ю. Політика санкцій США як фактор стримування іранської ядерної програми. *Політичний менеджмент*. 2011. №4. С. 138–145.

29. Синовець П. ЄС та іранська ядерна програма: чи Венера слабша за Марс? *Ukraine Analytica*. URL: <https://ukraine-analytica.org/the-eu-and-the-iranian-nuclear-programme-is-venus-weaker-than-mars/> (дата звернення: 01.10.2023).

30. Стельмашова У. Іран вступив у війну, але до останнього заперечуватиме постачання дронів. Центр близькосхідних досліджень – AMES. URL: <https://uames.org.ua/iran-vstupyv-u-vijnu-ale-do-ostannoho-zaperechuvatyme-postachannia-droniv/> (дата звернення: 01.10.2023).

31. США вийшли з ядерної угоди з Іраном: значення для переможців, лузерів та майбутнього у 7 пунктах. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/ssa-vijsli-z-adernoj-ugodi-z-iranom-ekspert-ukrainskogo-institutu-majbutnogo-poasniv-znacenna-risenna-trampa/> (дата звернення: 01.10.2023).

32. Цирфа Ю. А. Конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави як співвідношення факторних впливів. *ПОЛІТИКУС: науковий журнал*. 2019. Вип. 5. С. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-75-80> (дата звернення: 16.10.2023).

33. Цирфа Ю. А. Конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави в ареалі культурних відмінностей. *Держава і право: збірник наукових праць*. Юридичні і політичні науки. 2019. Вип. 86. ч. I. С. 377–387.

34. Чебан О. Співробітництво Ізраїлю з США та ЄС щодо врегулювання проблеми ядерної програми Ірану. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. №13 (1). С. 140–148.

35. Чебан О. Я. Причини підписання Женевської ядерної угоди з Іраном у листопаді 2013 р.: теоретичний аспект. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2014. №19 (2(21)). С. 104–113.
36. Чебан О. Я. Стратегічна культура як фактор впливу на ядерну політику Ірану. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2014. №19 (1((20))). С. 124–132.
37. Швед П. Стратегічні та безпекові питання у країнах Затоки та Близькосхідному регіоні у контексті історичного розвитку. *Стратегічні пріоритети*. 2018. №3–4 (48). С. 57–64.
38. Шевчук О. В. КНР у системі зовнішньополітичних пріоритетів США після президентських виборів 2016 року. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*. 2018. Вип. 81. С. 75–82.
39. Шевчук О. В. Позиція та дії КНР щодо російсько-української війни. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. №6. С. 7–14.
40. Abbas S. Q. Iran's Look East Policy: A Step Towards Countering Western Pressures. *NDU Journal*. 2023. №37. С. 59–72.
41. Abdollahi M. Changing Dynamics In Old Rivalry: Russia Iran Revitalization And Us Interests In Middle East. *Journal of Social Research Development*. 2021. №2. С. 129–140.
42. Adams P. After Trump, what will Biden do about Iran? *BBC News: website*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-54958361> (last accessed: 01.04.2023).
43. Adamsky D. The Morning After in Israel. *Foreign Affairs*. 2011. №90 (2). 155–159.
44. Adebahr C. When Domestic Politics Trumps Foreign Policy: The United States and the Iran Nuclear Deal. Global Policy. *Carnegie Europe*. 2017. URL: <https://carnegieeurope.eu/2017/09/29/when-domestic-politics-trumps-foreign-policy-united-states-and-iran-nuclear-deal-pub-74642> (last accessed: 01.04.2023).
45. Adib-Moghaddam A. Iran in world politics. *Hurst*. 2007. 272 С.
46. Aghaie H. J., Daheshvar M. Deciphering Trump's 'Maximum Pressure Policy: The Enduring Challenge of Containing Iran. *New Middle Eastern Studies*.

2020. №10 (1). C. 22–44.

47. Ahmadian H. Iran and Saudi Arabia in the Age of Trump. *Survival Journal*. 2018. №60 (2). C. 133–150.

48. Ahmadian H., Mohseni P. Iran's Syria strategy: The evolution of deterrence. *International Affairs*. 2019. №95 (2). C. 341–364.

49. Akbarzadeh S. Obama and the US policy change on Iran. *Global Change, Peace & Security*. 2009. №21 (3). C. 397–401.

50. Al Jazeera. Iran attacks positions in northern Iraq targeting Kurdish groups. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/11/21/iran-attacks-positions-in-northern-iraq-targeting-kurdish-groupso> (last accessed: 01.04.2023).

51. Al-Anbari, Ahmed Abdel-Amir. The Israeli Vision of the Iranian Nuclear Program in Light of the Iranian-American Rapprochement. *Political Science Journal – College of Political Science, University of Baghdad*. 2015. №50. C. 199.

52. Al-Asadi A. The J. Repercussions H. of the Iranian Nuclear Program on the Middle East Region from the Media Point of View. *Journal of Political Science Research, Al-Mustansiriya University*. 2019. №5–6. C. 727.

53. Al-Awadi A. Gulf M. Security A. and the US Strategy towards the Iranian Nuclear File. *Al-Nahrain Journal – Al-Nahrain Center for Strategic Studies*. 2019. №8. C. 148–149.

54. Al-Awady A. P. The intellectual foundations of Iran's nuclear strategy and the US position on it. *The International and Political Journal*. 2023. №55. C. 149–162.

55. Al-Barasneh A. S., Khatib D. K. The U. S. policy of containing Iran – from Obama to Trump 2009–2018. *Global Affairs*. 2019. №5. C. 369–387.

56. Albarasneh A. S., Khatib D. K. The U. S. policy of containing Iran – from Obama to Trump 2009–2018, *Global Affairs*. 2019. №5. C. 369–387.

57. Alcaro R. La politica di Trump verso l'Iran. Opportunità e rischi per l'Europa. *Instituto Affari Internazionali*. 2017. №135. C. 3–18.

58. Aledwan K. I., Al-Nouimat A. Russian-Iranian relations in the scope of new geopolitical situation. *Habarşy – Āl-Farabi AtyndagY Qazaq Memlekettik*

Ultyk Universiteti. HalykAralyk KAtynastar Žene HalykAralyk KUKYK Seriasy. 2020. №89 (1). C. 16–22.

59. Al-Kinani A. The A. Future K. of the Middle East Region in Light of US Sanctions on Iran and Its Political Repercussions. *The Iraqi Institute for Thought Dialogue.* 2018. №45. C. 22–25.

60. Allison G., Arnold A. Bunn M. The Iran Nuclear Deal. *Belfer Center for Science and International Affairs.* 2017. URL: <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/IranDealGuide2017.pdf> (last accessed: 01.04.2023).

61. Amanat A. Iran: A modern history. *Yale University Press.* 2017. 341 C.

62. Ansari A. M. Confronting Iran: The failure of American foreign policy and the roots of mistrust. *Hurst.* 2006. 217 C.

63. Armacost M. H. Ballots, bullets, and bargains: American foreign policy and presidential elections. *Columbia University Press.* 2015. 304 C.

64. Awad A. P. D. TheFutureof American Strategy Towards Iran & Its Regional Impacts. *Journal of Juridical and Political Science.* 2016. №5 (2). C. 1–32.

65. Bahgat G. Nuclear proliferation: The Islamic Republic of Iran. *Iranian Studies.* 2006. №39. C. 307–327.

66. Barzegar K. Iran's Foreign Policy Strategy after Saddam. *Washington Quarterly.* 2010. №33 (1). C. 173–189.

67. Beauchamp Z. 2 Winners And 5 Losers From Trump's Iran Deal Withdrawal. *Vox. com:* website. 2018. URL: (retrieved <https://www.vox.com/world/2018/5/8/17329052/iran-nuclear-deal-trump-winners-losers>) (last accessed: 01.04.2023)

68. Beauchamp Z. Trump's withdrawal from the Iran nuclear deal, explained. *Vox. com:* website. 2018. URL: <https://www.vox.com/world/2018/5/8/17328520/iran-nuclear-deal-trump-withdraw>. Accessed on 21.05.2018 (last accessed: 01.04.2023).

69. Beck M. An International Relations Perspective on the Iran Nuclear Deal.

E-International Relations: website. URL: <https://www.e-ir.info/2018/08/08/an-international-relations-perspective-on-the-iran-nuclear-deal/> (last accessed: 01.04.2023).

70. Benjamin D., Simon S. America's great Satan: The 40-year obsession with Iran. *Foreign Affairs*. 2019. №98 (6). 56–66.

71. Bennett B., Bierman N. Trump administration certifies that Iran is complying with the nuclear deal the president condemned. *Los Angeles Time*: website. URL: <https://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-iran-nuclear-20170717-story.html>

72. Billon P. L. The Geopolitical Economy of Resource Wars. *Geopolitics*. 2004. №9. C. 1–28.

73. Bordilovska O. Benazir Bhutto: Life in politics. *The World of the Orient*. 2020 №3. P. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2020.03.005> (last accessed: 12.12.2023).

74. Bordilovska O., Ugwu V. Chinese – Ukrainian cooperation under the framework of the Belt and Road Initiative. *Actual Problems of International Relations*. 2019. №138. P. 35–43. URL: <https://doi.org/10.17721/apmv.2018.138.0.35-43> (last accessed: 10.12.2023).

75. Bowen W. Q., Kidd J. The Iranian Nuclear Challenge. *International Affairs*. 2004. №80 (2). C. 257–276.

76. Bromley S. Blood for oil? *New Political Economy*. 2006. №11 (3). C. 419–434.

77. Brusylovska O. Security and Defense Policy of Ukraine in the Main Provisions and Objectives of its Strategic Documents. *Contributions to International Relations*. 2022. P. 111–124. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-03891-4_12 (last accessed: 15.11.2023).

78. Cheban O. Experience of the Nuclear Negotiations with Iran in 2013–2015: Lessons for Joe Biden's Administration. *Gumanitarni Vizii*. 2021. №7 (2). C. 16–21.

79. Christopher J. B. The Iranian Nuclear Debate: More Myths Than Facts.

Parameters. 2013. №43 (2). C. 77–78.

80. Chubin S. Iran and the Arab Spring: Ascendancy frustrated. *Gulf Research Center Gulf Papers*. 2012. №9. 1–52.

81. Clawson P. The Paradox of Anti-Americanism in Iran. *Middle East Review of International Affairs*. 2004. №8 (1). C. 16–23.

82. CNBC. Oil tanker attacks in the Strait of Hormuz requires an ‘international response,’ US envoy to Iran says. URL: <https://www.cnbc.com/2019/06/22/oil-tanker-attacks-in-the-strait-of-hormuz-requires-an-international-response-us-envoy-to-iran-says.html> (last accessed: 01.04.2023).

83. Cohen S. B. Geopolitical realities and United States foreign policy. *Political Geography*. 2003. №22. C. 1–33.

84. Congressional Research Service Report. Iran’s Foreign and Defense Policies. *Project on Government Secrecy. Federation of American Scientists*: website. URL: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf> (last accessed: 01.04.2023).

85. Cordesman A. Iran and the changing military balance in the Gulf: Net assessment indicators. *CSIS*. 2020. URL: <https://www.csis.org/analysis/iran-and-changing-military-balance-gulf-net-assessment-indicators>. (last accessed: 07.09.2022).

86. Cordesman A. Iran and the May 12th Deadline: Finding Winning Compromises. *CSIS*. 2018. URL: <https://www.csis.org/analysis/iran-and-may-12th-deadline-finding-winning-compromises> (last accessed: 01.04.2023).

87. C-SPAN. House Foreign Affairs Committee Hearing on Biden Administration Foreign Policy Priorities. *C-SPAN*: website. URL: <https://www.c-span.org/video/?509633-1%2Fhouse-foreign-affairs-committee-hearing-biden-administration-foreign-policy-priorities> (last accessed: 01.04.2023).

88. Darwich M., Kaarbo J. IR in the Middle East: Foreign policy analysis in theoretical approaches. *International Relations*. 2020. №34 (2). 225–245.

89. Darwich M., Kaarbo J. IR in the Middle East: Foreign policy analysis in

theoretical approaches. *International Relations*. 2020. №34 (2). C. 225–245.

90. Davenport K. Timeline of Nuclear Diplomacy with Iran. *Arms Control Association*: website. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran> (last accessed: 01.04.2023).

91. Davis D. The Deadly Threat of a Nuclear Iran. *Spectator*.

92. Dombrowski P., Reich S. Does Donald Trump have a grand strategy? *The Royal Institute of International Affairs*. 2017. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/ia/INTA93_5_01_DombrowskiReich_0.pdf (last accessed: 01.04.2023).

93. Edelman E., Krepinevich A., Montgomery B. The Dangers of a Nuclear Iran. *Foreign Affairs*. 2011. №90 (1). 66–81.

94. El-Khawas M. A. Obama's Engagement Strategy with Iran: Limited Results. *Mediterranean Quarterly*. 2011. №22. C. 93–113.

95. Esfandiary D., Tabatabai A. Iran's ISIS policy. *International Affairs*. 2015. №91 (1). C. 1–15.

96. EU Commission. Iran Economic Monitor, Spring 2022: Managing Economic Uncertainties – With a Special Focus: Preparing for an Uncertain Water Future. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/node/57151_ga (last accessed: 01.04.2023).

97. Fan H. China-Iran Relations from the Perspective of Tehran's Look East Approach. *Asian Affairs*. 2022. №53 (1). C. 51–67.

98. Fan H. China-Iran Relations from the Perspective of Tehran's Look East Approach. *Asian Affairs*. 2022. №53 (1). C. 51–67.

99. Fawcett L. Iran and the regionalization of (in) security. *International Politics*. 2015. №52 (5). 646–656.

100. Fawcett L. Iran and the regionalization of (in) security. *International Politics*. 2015. №52 (5). C. 646–656.

101. Fawcett L. The Iraq War ten years on: Assessing the fallout. *International Affairs*. 2013. №89 (2). 325–343.

102. Fawcett L., Payne A. Stuck on a hostile path? US policy towards Iran

since the revolution. *Contemporary Politics*. 2022. №29 (1). C. 1–21.

103. Fawcett L., Payne A. Stuck on a hostile path? US policy towards Iran since the revolution. *Contemporary Politics*. 2022. №29 (1). C. 1–21.

104. Financial Times. EU to consider listing Iran's Revolutionary Guards as terrorists. URL: <https://www.ft.com/content/49545fc1-e318-43c9-9bfd-142a4c3b65e4> (last accessed: 01.04.2023).

105. Flint C., Adduci M., Chen M., Chi S. Mapping the Dynamism of the United States' Geopolitical Code: The Geography of the State of the Union Speeches, 1988–2008. *Geopolitics*. 2009. №14. C. 604–629.

106. Foreign Relations Committee. Full Committee Hearings to Examine the Expected Nomination of Anthony J. Blinken to be Secretary of State. *Senate U. S. Committee on Foreign Relations*. 19 January 2021. URL: <https://www.foreign.senate.gov/hearings/nominations-011921> (last accessed: 01.04.2023).

107. Foreign Relations Committee. Hearing on Pending Nominations. Senate U. S. Committee on Foreign Relations. 3 March 2021. URL: <https://www.foreign.senate.gov/hearings/nominations-030321> (last accessed: 01.04.2023).

108. Freilich C. Israel's Profound Choice on Iran. The Los Angeles Times. URL: <http://www.latimes.com/news/opinion/commentary/la-oe-freilich-israel-20120202,0,2807823.story> (last accessed: 07.09.2022).

109. Friedrichs G. M., Tama J. Polarization and US foreign policy: key debates and new findings. *International Politics*. 2022. №59. C. 767–785.

110. Galbraith J. Trump Administration's Iran Policies Raise Questions About the Executive's Authority to Use Force Against Iran. *American Journal of International Law*. 2019. №113 (4). C. 845–849.

111. Gallagher N. Iranian Public Opinion Highlights Need to Redouble Efforts to Save the JCPOA. *European Leadership Network Commentary*: website. 2020. URL: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/iranian-public-opinion-highlights-need-to-redouble-efforts-to-save-the-jcpoa> (last

accessed: 01.04.2023).

112. Gause F. Should We Stay or Should we Go? The United States and the Middle East. *Survival Journal*. 2019. №61 (5). C. 7–24.

113. George L. Simpson J. Russian and Chinese Support for Tehran. Iranian Reform and Stagnation. *Middle East Quarterly*. 2010. №17 (2). C. 63–72.

114. Ghaderi M. R., Taghvaei M., Shafaghi S. An Analysis of Management of regional development in Iran. *International Review*. 2017. №1–2. C. 36–44.

115. Ghargheli B. The JCPOA and Iran's Economic Future. *Dialogue of Civilizations Research Institute*. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/325127507_The_JCPOA_and_Iran%27s_economic_future (last accessed: 01.04.2023).

116. Gilboa E. Trump: The most Pro-Israel President in American History. *Clingendael Institute*. 2020. URL: <https://spectator.clingendael.org/en/publication/trump-most-pro-israel-president-american-history> (last accessed: 01.04.2023).

117. Gonzalez N. The rise of a Middle East powerhouse and America's strategic choice. *Praeger Security International*. 2007. №41 (3). C. 775–776.

118. Gordon P., Nephew R. The Worst Deal Ever That Actually Wasn't. *The Atlantic*. 2017. URL: [https://www-theatlantic-com.translate.google/international/archive/2017/07/iran-nuclear-deal-two-years/533556/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc&_x_tr_hist=true](https://www.theatlantic.com.translate.google/international/archive/2017/07/iran-nuclear-deal-two-years/533556/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc&_x_tr_hist=true) (last accessed: 01.04.2023).

119. Haas M. L. The clash of ideologies: Middle Eastern politics and American security. *Oxford University Press*. 2012. 320 C.

120. Henrikson A. K. Distance and Foreign Policy: A Political Geography Approach. *International Political Science Review*. 2002. №23 (4). C. 437–466.

121. Heradstveit D., Bonham G. M. What the axis of evil metaphor did to Iran. *The Middle East Journal*. 2007. №61 (3). 421–440.

122. Hier S. P. Conceptualizing Moral Panic Through a Moral Economy of Harm. *Journal of Critical Sociology*. 2002. №28. 311–334.

123. Hurst S. Obama and Iran. *International Politics*. 2012. №49 (5). C. 545–567.
124. Hurst S. The Iranian nuclear negotiations as a two-level game: The importance of domestic politics. *Diplomacy & Statecraft*. 2016. №27 (3). 545–567.
125. Hurst S. The Iranian nuclear negotiations as a two-level game: The importance of domestic politics. *Diplomacy & Statecraft*. 2016. №27 (3). C. 545–567.
126. Hurst S. The United States and the Iranian nuclear programme. Edinburgh University Press, 2018. 304 c.
127. Indyk M. S., Lieberthal K. G., O’Hanlon M. E. Scoring Obama’s foreign policy. *Foreign Affairs*. 2012. №91 (3). C. 29–43.
128. Iran Watch. Iran Economic Monitor – Adapting to the New Normal: A Protracted Pandemic and Ongoing Sanctions. URL: <https://www.iranwatch.org/library/multilateral-organizations/other-multilateral-organizations/world-bank/iran-economic-monitor-adapting-new-normal-protracted-pandemic-ongoing> (last accessed: 01.04.2023).
129. Iseri E. The U. Grand S. strategy and the Eurasian Heartland in the Twenty-First century. *Geopolitics*. 2009. №14. C. 26–46.
130. Jafari S. Iran’s hardliners think Biden might hurt their June presidential election strategy. *Atlantic Council*: website. 2021. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/irans-hardliners-think-biden-might-hurt-their-june-presidential-election-strategy/> (last accessed: 01.04.2023).
131. Jahanbegloo R. The Obama Administration and Iran: Towards a Constructive Dialogue. *The Centre for International Governance Innovation Working Paper Series*. 2009. №43. C. 1–25.
132. Kadkhodae E., Tari Z. G. Otherising Iran in American political discourse: Case study of a post-JCPOA senate hearing on Iran sanctions. *Third World Quarterly*. 2019. №40 (1). 109–128.
133. Kadkhodae E., Tari Z. G. Otherising Iran in American political discourse: Case study of a post-JCPOA senate hearing on Iran sanctions. *Third*

World Quarterly. 2019. №40 (1). C. 109–128.

134. Kasanusi K., Solikhah M., Triristina N., Pujiyanti Y. R., Khoiruddin K. The Role of United Nation in Addressing Human Rights Violations on Syria's Internal Conflicts. *Interdisciplinary Social Studies*. 2022. №2 (3). C. 1757–1773.

135. Katzman K. Iran Sanctions. *Congressional Research Services Report*. 2018. №RS20871. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/details?prodcode=RS20871>. (last accessed: 07.09.2022).

136. Katzman K., Kerr P. Iran Nuclear Agreement and Exit U. S. Congressional Research Service. *Project on Government Secrecy. Federation of American Scientists*: website. URL: <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43333.pdf> (last accessed: 01.04.2023).

137. Kaye D. D., Efron S. Israel's evolving Iran policy. *Survival*. 2020. №62 (4). 7–30.

138. Kaye D. D., Efron S. Israel's evolving Iran policy. *Survival*. 2020. №62 (4). C. 7–30.

139. Keiswetter A. Trump's national security strategy: implications for the Middle East. MEI. 2018. <https://www.mei.edu/publications/trumps-national-security-strategy-implications-middle-east> (last accessed: 01.04.2023).

140. Kemp G. How to stop the Iranian Bomb. *National Interest*. 2003. №72. C. 48–58.

141. Khan A., Zaman N. Trump Policy Towards Iran: Challenges And Implications. *Pakistan Journal of Humanities & Social Sciences Research*. 2018. №1. C. 65–79.

142. Khanmohammadi S., Sun D. China-Iran strategic cooperation agreement in the changing international system. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*. 2022. №16 (1). C. 27–45.

143. Khidhir Z. K. US Foreign Policy Goals in the Middle East between 2011 and 2021. *Foreign Policy Review*. 2021. №14 (3). C. 164–182.

144. Klare M. T. The New Geography of Conflict. *Foreign Affairs*. 2001.

№80 (3). C. 49–61.

145. Koppel O., Parkhomchuk O. Megatrends in the Middle East. *Actual problems of international relations*. 2020. №1 (143). P. 4–14. <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/374610.17721/apmv.2020.143.1.4-14> (last accessed: 01.10.2023).

146. Kroenig M. The Return to the Pressure Track: The Trump Administration and the Iran Nuclear Deal. *Diplomacy & Statecraft*. 2018. №29 (1). C. 94–104.

147. Kroenig M. Time to attack Iran, why a strike is the least bad option. *Foreign Affairs*. 2012. №91 (1). C. 76–86.

148. Kroenig M. Time to attack Iran, why a strike is the least bad option. *Foreign Affairs*. 2012. №91 (1). C. 76–86.

149. Kroenig M. Time to Attack Iran. *Foreign Affairs*. 2012. №91 (1). 76–86.

150. Mahapatra C. Contemporary review of the Middle East. *SAGE Publications*. 2016. №3 (1). C. 36–46.

151. Maloney S. Sanctioning Iran: If Only It Were So Simple. *Washington Quarterly*. 2010. №33 (1). C. 131–147.

152. Maloney S. U. S. policy toward Iran: Missed opportunities and paths forward. *The Fletcher Forum of World Affairs*. 2008. №32 (2). C. 25–43.

153. Mason R. J. Russian Middle East policy: A function of reset with the United States or a new cold war? *The Maghreb Review. Majallat al-Maghrib*. 2012. №37 (3–4). C. 247–258.

154. McFaul M., Milani A., Diamond L. A win-win U. S. strategy for dealing with Iran. *The Washington Quarterly*. 2006. №30 (1). C. 121–138.

155. Mehdi S. Analysis – Is Biden following Trump’s path on Iran. *Anadolu Agency: website*. URL: <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-is-biden-following-trumps-path-on-iran/2164167> (last accessed: 01.04.2023).

156. Meijer H. Strategic Implications of Donald Trump’s Election. IRSEM. 2017. URL: https://www.irsem.fr/data/files/irsem/documents/document/file/1141/Research_Pa

per_No33_2017.pdf (last accessed: 01.04.2023).

157. Memorandumi Eron Islom Respublikasi, Ummon Sultonligi, Qatar Davlati, Turkmaniston O. Va, Zbekiston Respublikasi O. Hukumatlari, Rasida. Xalqaro Transport-Tranzit Yo'lhini Yaratish To'G'Risidagi Ketishimni Ijroi Etishi Haqida. (Ashxobot Shartnomi) Maskat, 2014 yil 6 avgust. URL: <https://lex.uz/docs/2933092> (last accessed: 01.10.2023).

158. Mesbahi M. Iran and Central Asia: Paradigm and policy. *Central Asian Survey*. 2006. №23 (2). C. 109.

159. Milani M. Tehran's Take: Understanding U. Iran's S. Policy Mohsen Foreign Affairs. *Council on Foreign Relations*. №88 (4). 46–62.

160. Mirhosseini S. M. Evolution of Dual Containment Policy (the Policy of Clinton's Administration – Clinton's Doctrine) in the Persian Gulf. *Sociology and Anthropology*. 2014. №2 (3). C. 106–112.

161. Mohamad A. El Khalfi. Agreement on the Joint Comprehensive Plan Of Action (JCPOA) between Iran and the United States. *Journal Pembaharuan Hukum*. 2020. №7:2. P. 185–187

162. Momayesi N. Iran's Struggle for Democracy. *International Journal on World Peace*. 2000. №17 (4). C. 41–53.

163. Moshirzadeh H. Discursive Foundations of Iran's Nuclear Policy. *Security Dialogue*. 2007. №38 (4). 521–543.

164. Moshirzadeh H. Discursive Foundations of Iran's Nuclear Policy. *Security Dialogue*. 2007. №38 (4). C. 521–543.

165. Mousavian S. H. A New Structure for Security, Peace and Cooperation in the Persian Gulf. London: Rowman & Littlefield Publ. 2020. 192 c.

166. Moussawi I. Shi'ism & The Democratisation Process in Iran with a Focus on Wilayat al-faqih. London: Saqi Books, 2011. 215 c.

167. Murphy A. B., Bassin M., Newman D., Reuber P., Agnew J. Is there a politics to geopolitics? *Progress in Human Geography*. 2004. №28 (5). C. 619–640.

168. Murray D. The carcass of dead policies: lessons for Obama in dealing with Iran. *Contemporary Politics*. 2010. №16. C. 209–223.

169. Myers Z. A., Dorn W. L. UN Peacekeeping Missions in the Middle East: A twenty-first Century Review. *International Peacekeeping*. 2022. №29. C. 1–23.
170. Naji S., Jawan J. US-Iran relations in the Post-Cold War geopolitical order. *Asian Social Science*. 2011. №7 (9). C. 94–108
171. Nasr V. Regional Implications of the Shia Revival in Iraq. *The Washington Quarterly*. 2004. №3. 7–24.
172. Nephew R. Trump and the End of the Iran Deal: Oil Market Implications. *Center on Global Energy Policy*: website. 2018. URL: <http://energypolicy.columbia.edu/sites/default/files/pictures/CGEPTrumpEndIranDealOilImplications218.pdf> (last accessed: 01.04.2023).
173. Nuruzzaman M. President Obama's Middle East policy, 2009–2013. *Insight Turkey*. 2015. №17 (1). C. 171–190.
174. Nuruzzaman M. President Trump's Maximum Pressure Campaign and Iran's Endgame. *Strategic Analysis*. 2020. №44 (6). C. 570–582.
175. OFAC. Sanctions Programs and Country Information. URL: <https://ofac.treasury.gov/sanctions-programs-and-country-information> (last accessed: 01.04.2023).
176. Parsi R., Rydqvist J. Iran and the West Regional interests and global controversies. *FOI, the Swedish Defense Research Agency*. 2011. URL: <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R-3168-SE> (last accessed: 01.04.2023).
177. Payne A. Presidents, politics, and military strategy: Electoral constraints during the Iraq War. *International Security*. 2020. №44 (3). 163–203.
178. Perwita A., Razak M. Foreign U. Policy S. Towards Iranian Nuclear Threat from Bill Clinton to Donald Trump Administration. *Insignia Journal of International Relations*. 2020. №7 (1). C. 17–44.
179. Pfeffer A. Do Israelis Support a War on Iran? *Haaretz*. URL: <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/do-israelis-support-awar-on-iran-1.421976> (last accessed: 07.09.2022).
180. Pipchenko N. Transformation of China's foreign policy communication tools. *Zagadki chinskiegosukcesu* / ed. prof, dr hab. Pomykalo W. Warszawa:

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie, Europejsko-Chiński Instytut Naukowo-Edukacyjny, 2019. p. 81–94. URL: https://www.iir.edu.ua/sites/default/files/2023-03/Monograph_part_Pipchenko_N_2019.pdf ISBN 978–83–7520–241–0 (last accessed: 26.10.2023).

181. Pollack K., Takeyh R. Doubling down on Iran. *The Washington Quarterly*. 2011. №34 (4). C. 7–21.

182. Pollack K. M., Saab B. Y. (2017). Countering Iran. *The Washington Quarterly*. 2017. №40. C. 97–108.

183. Pollack K. M., Saab B. Y. Countering Iran. *Washington Quarterly*. 2017. №40 (3). C. 97–108.

184. Potter P. B. Lame-duck foreign policy. *Presidential Studies Quarterly*. 2016. №46 (4). C. 849–867.

185. Public Law 104–172 – Iran and Libya Sanctions Act of 1996. *Government U. S. Information: website. URL: https://www.govinfo.gov/app/details/PLAW-104publ172* (last accessed: 01.10.2023).

186. Quamar M. M. Changing regional geopolitics and the foundations of a rapprochement between Arab Gulf and Israel. *Global Affairs*. 2020. №6 (4–5). C. 593–608.

187. Rad A., Mortazavi N. President Biden must follow the advice of candidate Biden on Iran. *Foreign Policy: website. 2021. URL: https://foreignpolicy.com/2021/03/10/president-biden-must-follow-the-advice-of-candidate-biden-on-iran/* (last accessed: 01.04.2023).

188. Radio Freedom. IRGC missile and drone attack on the camps of Iranian Kurdish parties in the Kurdistan region of Iraq. URL: <https://www.radiofarda.com/a/32139397.html> (last accessed: 01.04.2023).

189. Riedel B. The Mideast After Iran Gets the Bomb. *Current History*. 2010. №109. 370–375.

190. Ross D. How Biden’s Iran Policy Can Have a Chance to Succeed. *The Washington Institute for Near East Policy: website. 2020. URL:*

<https://www.washingtoninstitute.org/pdf/view/16398/en> (last accessed: 01.04.2023).

191. Rothkopf D. Obama's pivot to Iran. *Foreign Policy*. 2015. URL: <https://foreignpolicy.com/2015/01/29/obamas-pivot-to-iran/> (last accessed: 01.04.2023).

192. Schultz K. A. Perils of Polarization for Foreign U. S. Policy. *The Washington Quarterly*. 2017. №40 (4). C. 7–28.

193. Scita J. China-Iran Relations Through the Prism of Sanctions. *Asian Affairs*. 2022. №53 (1). C. 87–105.

194. Şebnem Udum «Fix It or Nix It? An Analysis of the Trump Administration's Policy on the Iran Nuclear Deal (JCPOA)» *Turkish Studies* 13 / 14 (2018), 215–225.

195. Sen A. A brief History of Sanctions on Iran. *Atlantic Council*: website. 2018. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-of-sanctions-on-iran/> (last accessed: 01.04.2023).

196. Shams G. The U. Presidential S. Election and the Impact of a Biden Administration on Foreign U. S. Policy in the Middle East. *Gulf Research Center*: website. 2020. URL: <https://www.grc.net/documents/601b9ae4784eeU.SPresidentialElection.pdf> (last accessed: 01.04.2023).

197. Shokri M. A new perspective in the Middle East: A comprehensive approach to the US-Iran relations in the region, Glocalism. *Journal of Culture, Politics and Innovation*. 2016. №2. C. 1–24.

198. Singh M. Biden's Iran Dilemma. *The Washington Institute for Near East Policy*: website. 2021. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/pdf/view/16517/en> (last accessed: 01.04.2023).

199. Slavin B. How U. S. policy toward Iran has undermined US interests in the Middle East. *The Great Power Competition*. Springer. 2021. C. 397–411.

200. Solomon J. Shift Clouds Iran Nuclear Deal. *Wall Street Journal*. 2015

201. Sonboli N. Iran and the post 9 / 11. *Security Environment of Central Asia and the Caucasus Review*. 2002. №37 (1). C. 103–119.

202. Sorensen G. What Kind of World Order?: The International System in the New Millennium. Cooperation and Conflict. *Journal of the Nordic International Studies Association*. 2006. №41 (4). C. 343–363.

203. Stern R. The Iranian Petroleum Crisis and United States National Security. *PNAS*. 2007. №104 (1). C. 377–382.

204. Takeyh R., Malone S. The self-limiting success of Iran's sanctions. *International Affairs*. 2011. №87 (6). C. 1297–1312.

205. Takeyh R., Maloney S. The Self-Limiting Success of Iran Sanctions. *International Affairs*. 2011. №87 (6). 1297–1312.

206. Tang J., Pan R. Adjustments and Constraints: Biden Administration's Iran Policy. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*. 2022. №16 (2). C. 189–208.

207. The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia. The Riyadh Agreement. URL: <https://www.saudiembassy.net/sites/default/files/Riyadh%20Agreement%20Fact%20sheet.pdf> (last accessed: 01.04.2023).

208. The White House. Interim National Security Strategic Guidance, March 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf> (last accessed: 01.04.2023).

209. The White House. Remarks by President Biden Before the 76th Session of the United Nations General Assembly,» United Nations Headquarters, New York, New York, September 21, 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/09/21/remarks-by-president-biden-before-the-76th-session-of-the-united-nations-general-assembly/> (last accessed: 01.04.2023).

210. The White House. Remarks by President Biden in Address to a Joint Session of Congress. 28 April 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/04/29/remarks-by-president-biden-in-address-to-a-joint-session-of-congress/> (last accessed: 01.04.2023).

211. The White House. Remarks by President Biden on America's Place in the World. 4 February 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/02/04/remarks-by-president-biden-on-americas-place-in-the-world/> (last accessed: 01.04.2023).

212. Torbat A. E. Impacts of the Trade U. S. and Financial Sanctions on Iran. *World Economy*. 2005. №28 (3). 407–434.

213. Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned. *NYtimes*: website. URL: <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html> (last accessed: 01.04.2023).

214. Department U. S. of State. After the Deal: A New Iran Strategy. *Department U. S. of State*: website. 2018. URL: <https://2017–2021.state.gov/after-the-deal-a-new-iran-strategy/index.html> (last accessed: 01.04.2023).

215. Lifts U. S. Some Iran Sanctions Amid Stalled Nuclear Talks. *The Wall Street Journal*: website. URL: <https://www.wsj.com/articles/biden-administration-lifts-sanctions-on-more-than-dozen-former-iranian-officials-energy-firms–11623347091> (last accessed: 01.10.2023).

216. U. S.'s Blinken: 'The path to diplomacy is open right now' with Iran,» Reuters, February 16, 2021. URL: <https://www.reuters.com/article/uk-usa-iran-nuclear-idUSKBN2AG2LR> (last accessed: 01.04.2023).

217. UN News. Sanctions are 'US way of war, Iranian President at UN, September 21 2021. URL: <https://news.un.org/en/story/2021/09/1100572> (last accessed: 01.04.2023).

218. UN. Resolution 2334 (2016) / adopted by the Security Council at its 7853rd meeting, on 23 December 2016. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/853446> (last accessed: 01.04.2023).

219. UNMHA. Stockholm Agreement. URL: <https://unmha.unmissions.org/stockholm-agreement> (last accessed: 01.04.2023).

220. US Congress. Public Law 104–172 – SEPTEMBER 19, 1996. Iran and Libya Sanctions Act of 1996. H. R. 3107 – Iran and Libya Sanctions Act of 1996. URL: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/house-bill/3107> (last accessed:

01.04.2023).

221. US Congress. Public Law 111–195 – JULY 1, 2010. Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, And Divestment Act Of 2010. USC Ch. 92: Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, And Divestment. URL: <https://www.congress.gov/111/plaws/publ195/PLAW–111publ195.pdf> (last accessed: 01.04.2023).

222. US Congress. Public Law 112–8. 31 December 2011. National Defense Authorization Act For Fiscal Year 2012. URL: <https://www.congress.gov/112/plaws/publ81/PLAW–112publ81.pdf> (last accessed: 01.04.2023).

223. US Department of Defense. Conducts U. S. Airstrikes in Syria in Response to Deadly UAV Attack. URL: <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3339691/us-conducts-airstrikes-in-syria-in-response-to-deadly-uav-attack/> (last accessed: 01.04.2023).

224. US Department of State. Robert Malley. Special Envoy For Iran. URL: <https://www.state.gov/biographies/robert-malley/> (last accessed: 01.04.2023).

225. US Department of State. The Abraham Accords. URL: <https://2017–2021.state.gov/the-abraham-accords/index.html> (last accessed: 01.04.2023).

226. Vakil S., Quilliam N. Getting to a New Iran Deal, A guide for Trump, Washington, Teheran, Europe and the Middle East. *The Royal Institute of International Affairs*. 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/2019/10/getting-new-iran-deal> (last accessed: 01.04.2023).

227. Vatanka A. The battle of the ayatollahs in Iran: The United States, foreign policy, and political rivalry since 1979. *Tauris I. B.* 2021. 264 C.

228. Walt S. M. Top Ten Media Failures in the Iran War Debate. *Foreign Policy*: website. URL: http://walt.foreignpolicy.com/posts/2012/03/11/top_ten_media_failures_in_the_ira_n_war_debate. (last accessed: 07.09.2022).

229. Walt S. M., Mearsheimer J. J. The Israel Lobby and Foreign U. S. Policy. New York: Farrar, Straus and Giroux. «Wink or Blink.» *The Economist*.

URL: <http://www.economist.com/node/21549992> (last accessed: 07.09.2022).

230. Wang B., Hu D. The Establishment of Biden Administration's Iranian Nuclear Policy: Motivation, Content and Prospects. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*. 2022. №1. 1–14.

231. White House. Statement by the President on the Iran Nuclear Deal. *White House*: website. 2018. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-iran-nuclear-deal/> (last accessed: 01.04.2023).

232. Wintour P. Biden policies the same as Trump's, says Iran's only presidential candidate. *The Guardian*: website. 2021. URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/feb/11/biden-policies-trumpism-iran-presidential-candidate-hossein-dehghan> (last accessed: 01.04.2023).

233. Wittes T. What to do – and what not to do – in the Middle East. *Brookings Report*: website. 2021. URL: <https://www.brookings.edu/research/what-to-do-and-what-not-to-do-in-the-middle-east/> (last accessed: 01.04.2023).

234. Wolf A. Strategies of Entrenchment: Rethinking America's Commitments to the Middle East. *Comparative Strategy*. 2020. №39 (1). C. 94–100.

235. World Bank. Iran Economic Monitor. *WorldBank*: website. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/iran/publication/iran-economic-monitor> (last accessed: 01.04.2023).

236. Yazdani E., Hussain R. United States' Policy towards Iran after the Islamic Revolution: An Iranian Perspective. *International Studies*. 2006. №43 (3). C. 267–289.

ДОДАТКИ

Додаток А

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Бондаренко В. Сучасна Ісламська Республіка Іран як осередок ескалації регіональної безпеки на Близькому Сході. *Політикус*. 2022. № 5. С. 105-110. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.15>.

2. Бондаренко В. Сучасний огляд на геополітичний трикутник Китай-Іран-Росія у контексті контрбалансу сили США у регіоні Близького Сходу. *Політикус*. 2023. № 4 С. 113-120. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-4.18>

3. Бондаренко В. Еволюція економічних санкцій США проти Ірану та їх вплив на відносини між обома країнами. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 43. С. 168-172. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.28>

4. Бондаренко В. Вплив інтернаціональних угод та глобальних динамік на американську зовнішню політику в контексті відносин з Іраном. *Регіональні студії*. 2023. №35. С. 129-133. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.21>

Статті в іноземних та вітчизняних виданнях:

1. Bondarenko V. Socio-political relations between the Islamic Republic of Iran and other actors of the Persian Gulf. *KELM*. 2020. № 6(34). С. 106-111. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.1.17>

2. Bondarenko V. The concept of “China as a threat” and “Peaceful China” in terms of contemporary world order and hegemony of the United States. *Reality of Politics. Estimates – Comments – Forecasts: Wydawnictwo Adam Marszalek*. 2021. No. (2)16. С.13-23. DOI: <https://doi.org/10.15804/rop2021201>

3. Бондаренко В. Концепція взаємопов’язаності «війни» та «політики» Карла фон Клаузевіца у контексті ведення воєнних дій у ХХІ ст. на прикладі російсько-українського асиметричного конфлікту. *Молодий вчений*. 2021.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Бондаренко В.Д. Ісламська республіка Іран на сучасній геополітичній арені світу. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи». Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2020. С. 67-71.

2. Bondarenko V.D. Theoretical and practical dimension of trump's foreign policy towards the Islamic republic of Iran using the SWOT-analysis approach. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства». Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2021. С. 79-84.

3. Бондаренко В.Д. Формування та розвиток ірано-американських відносин: шлях від співпраці до конфронтації. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Чинники розвитку суспільних наук у XXI столітті». Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2021. С. 81-86.

4. Бондаренко В.Д. Характеристика ядерної програми Ісламської республіки Іран у світовій та регіональній площині до 2000-х років. V International scientific conference “Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration”. Leipzig: Baltija Publishing, 2021. P. 55-58.

5. Bondarenko V.D. The angle of the foreign policy of the administration of Barack Obama towards the Islamic Republic of Iran: was it a Policy of “Appeasement”? III International scientific and practical conference «Theoretical aspects of education development». International Science Group. 2023. P. 468-471.

6. Бондаренко В.Д. Третій закон ньютонна або роль реакційної політики США та колективного заходу на сучасну зовнішню політику Ісламської республіки Іран. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific progress: innovations, achievements and prospects». MDPC Publishing,

2023. С. 327-332.

7. Бондаренко В.Д. Релігійно-етнічний фактор як головний інструмент гібридної війни Ісламської республіки Іран проти «м'якої сили» США у регіоні Близького та Середнього Сходу. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Prospects of modern science and education». International Science Group. 2023. С. 513-516.

8. Бондаренко В.Д. Осередки зародження антиамериканської вісі Тегеран-Пекін-Москва. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Basics of learning the latest theories and methods». International Science Group. 2023. С. 337-339.

9. Бондаренко В.Д. Динаміка американських санкцій проти Ісламської республіки Іран та їх вплив на регіональні стосунки. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Modern problems of science, education and society». Київ: SPC "Sciconf.com.ua". 2023. С. 812-816.

10. Бондаренко В.Д. Іранська ядерна угода та її вплив на американську зовнішню політику: минуле, сучасність та майбутнє. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Modern research in science and education». VoScience Publisher. 2023. С. 370-373.

11. Бондаренко В.Д. Іранська ядерна угода: минуле, сучасність та майбутнє. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Current challenges of science and education». MDPC Publishing. 2023. С. 388-390.

З метою досягнення наукових завдань та мети дисертаційного дослідження автором було прийнято участь у ряді державних та міжнародних науково-практичних конференціях:

1. Громадянська організація «Львівська фундація суспільних наук» «Розвиток суспільних наук: Європейські практики та національні перспективи» (м. Київ, 25–26 грудня 2020 р.).

2. «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів

сучасного суспільства» (м. Одеса, 10–11 вересня 2021 р.).

3. Громадська організація «Львівська фундація суспільних наук», «Чинники розвитку суспільних наук у ХХІ столітті» 22–23 жовтня 2021 р.

4. Leipzig University Faculty of social sciences and philosophy. V International scientific conference. Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration (October 22, 2021, Leipzig).

5. III International scientific and practical conference «Theoretical aspects of education development», Warsaw, Poland January 24–27, 2023.

6. V Міжнародна науково-практична конференція Scientific progress: innovations, achievements and prospects, 6–8 лютого 2023, Мюнхен.

7. V Міжнародна науково-практична конференція «Prospects of modern science and education» 07–10 лютого 2023 р., Стокгольм, Швеція.

8. IX Міжнародна науково-практична конференція «Basics of learning the latest theories and methods», 07–10 березня, 2023 р. Бостон, США.

9. VIII Міжнародна науково-практична конференція «Modern problems of science, education and society», 9–11.10.2023 Київ, Україна.

10. II Міжнародна науково-практична конференція, Modern research in science and education, 12–14.10.2023 року у м. Чикаго, США.

11. III Міжнародна науково-практична конференція «Current challenges of science and education», 13–15.11.2023 Берлін, Німеччина.